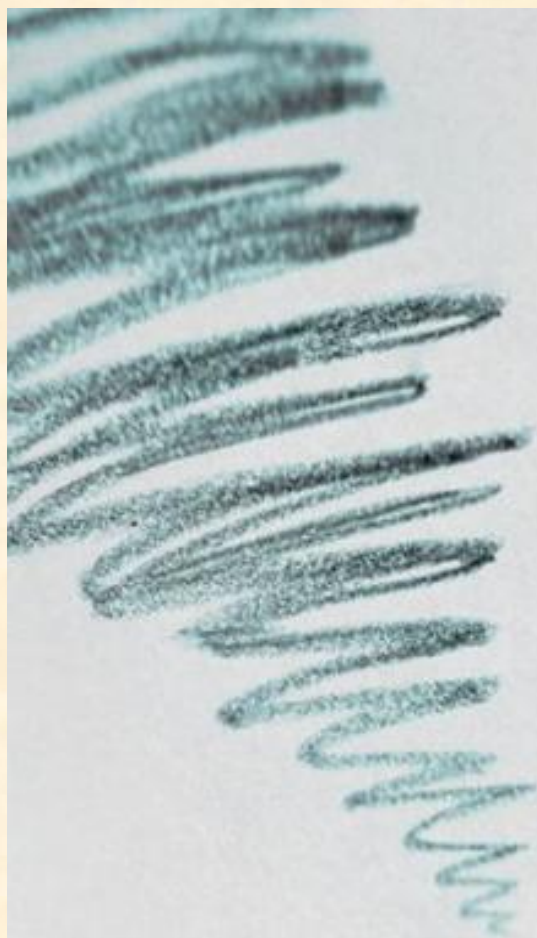

Sfârtecare

HUMANITAS

CIOBAN

OPERA LUI CIORAN

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

- Pe culmile disperării ediția întâi – 1934 / prima ediție postbelică,
Humanitas – 1990
Cartea amăgirilor – 1936 / 1991
Schimbarea la față a României 1936 / ediție revăzută de autor – 1990
Lacrimi și sfinți –1937 / 1991
Amurgul gândurilor – 1940 / 1991
Îndreptar pățimaș (1–70) [Paris, 1940], Humanitas – 1991
Îndreptar pățimaș II (70–140) [Paris, 1941–1944], Humanitas – 2011
Despre Franța [Paris, 1941], Humanitas – 2011

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

- Précis de décomposition - Gallimard – 1949
Tratat de descompunere - Humanitas – 1992
Syllogismes de l'amertume – 1952 Silogisme amărăciunii – 1992
La Tentation d'exister – 1956 Ispita de a exista – 1992
Histoire et utopie – 1960 Istorie și utopie – 1992
La Chute dans le temps – 1964 Căderea în timp – 1994
Le Mauvais démiurge – 1969 Demiurgul cel rău – 1995
De l'inconvénient d'être né – 1973
Despre neajunsul de a te fi născut – 1995
Écartèlement –1979 Sfârtecăre – 1995
Exercices d'admiration – 1986 Exerciții de admirație – 1993
Aveux et anathèmes – 1987 Mărturisiri și anateme – 1994
Mon Pays / Țara mea Humanitas – 1996
Cahiers – 1997 Caiete (3 vol.) – 1999–2000

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENȚĂ, CONVORBIRI

- Singurătate și destin, Humanitas – 1992
Convorbiri, Humanitas – 1993
Scriori către cei de-acasă, Humanitas – 1995

CIORAN

Sfârtecare

Traducere din franceză de
VLAD RUSSO

Ediția a III-a

Redactor: Vlad Zografi
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu Corector: Cristina Jelescu
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru
Tipărit la Real

E.M. Cioran Écartèlement
©Éditions Gallimard, 1979

All rights reserved.

© HUMANITAS, 1995, 2016, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României Cioran,
Emil

Sfârtecare / Cioran; trad.: Vlad Russo. – București:

Humanitas, 2016 ISBN 978-973-50-5189-1

I. Russo, Vlad (trad.) 821.135.1-4

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cele două adevăruri

*A sunat ora închiderii
în grădinile Occidentului.
CYRIL CONNOLLY*

Potrivit unei legende de inspirație gnostică, în cer s-a dat o luptă între îngeri, în care cei aflați de partea arhanghelului Mihail i-au învins pe cei ai Balaurului. Aceia dintre îngeri care, nehotărâți, s-au mulțumit să privească au fost alungați pe pământ pentru a face aici alegerea la care nu se putuseră hotărî acolo sus; alegere cu atât mai anevoie de făcut cu cât nu păstrau nici o aducere-aminte despre luptă și mai puțin încă despre atitudinea lor echivocă.

Începutul istoriei s-ar datora, așadar, unui moment de ezitare, iar omul ar fi rodul unei șovăieli originare, al neputinței de a fi luat o hotărâre înaintea izgonirii sale. Azvârlit pe pământ pentru a învăța să opteze, el va fi osândit să făptuiască, să fie robul aventurii și nu va fi în stare să-și împlinească osânda decât atunci când îl va fi sugrumat pe spectatorul care zace în el. Și fiindcă numai cerul îngăduie întrucâtva să fii neutru, istoria, dimpotrivă, va apărea ca o pedeapsă a celor care, înainte de încarnare, nu găseau temeieri să se alăture unei tabere mai degrabă decât alteia. Iată de ce sunt oamenii așa grăbiți să-mbrătiseze o cauză, să se adune laolaltă, să-și strângă rândurile în jurul unui adevăr. În jurul cărui fel de adevăr?

În budismul târziu, mai cu seamă în școală Mādhyamika¹, se pune accentul pe opoziția radicală dintre adevărul adevărat sau *paramārtha*, apanajul eliberatului, și adevărul oarecare sau *samvṛiti*,

¹ **Mādhyamika**, (Sanskrită: "Intermediar"), școală importantă în Mahāyāna ("Marele Vehicul") tradiția Budistă. Numele derivă din faptul că a căutat o poziție de mijloc între realismul școlii Sarvāstivāda ("Doctrină că totul e real ") și idealismul școlii Yogācāra ("Numai spiritul") .

adevăr „învăluit”, mai precis „adevăr al erorii”, privilegiu sau blestem al celui neizbăvit.

Adevărul adevărat, care-și asumă toate riscurile, inclusiv pe acela de a nega orice adevăr, și chiar ideea de adevăr, este prerogativa omului inactiv, a celui care se situează deliberat în afara cercului faptei și pentru care important e doar să cuprindă cu gândul (deodată sau metodic, e totuna) insubstanțialitatea; cuprindere neînsoțită de nici un sentiment de frustrare, ba dimpotrivă, căci deschiderea către nonrealitate implică o misterioasă îmbogățire. Istoria va fi pentru el un vis urât, la care se va resemna, de vreme ce nu doar el, ci nimeni nu e în stare să aibă coșmarurile pe care le dorește.

Pentru a pătrunde esența cursului istoriei, sau mai degrabă *lipsa* lui de esență, trebuie, de bună seamă, să ne plecam în fața evidenței că toate adevărurile pe care le cară cu sine sunt adevăruri ale erorii; și sunt așa fiindcă atribuie o natură proprie celor ce n-o au și o substanță celor ce nu pot să aibă. Teoria dublului adevăr ne permite să deslușim locul pe care-l ocupă, pe scara irealităților, istoria – paradis al somnambulilor, obnubilare în marș. La drept vorbind, ea nici nu e cu totul lipsită de esență, de vreme ce-i esență a amăgirii, cheie pentru tot ce ne întunecă vederea, pentru tot ce ne ajută să trăim în timp.

Sarvakarmaphalatyāga... Scris cu litere mari pe o foaie de hârtie, agățasem cu mulți ani în urmă acest cuvânt plin de vrajă pe un perete al odăii mele, ca să-l pot contempla cât e ziua de lungă. A stat acolo luni de-a rândul, dar l-am dat jos într-un târziu, dându-mi seama că eram tot mai stăpânit de vraja lui și tot mai puțin de conținut. Cu toate astea, înțelesul său – *renunțarea la roadele faptei* – are atâta însemnătate, încât acela ce s-ar pătrunde cu adevărat de el n-ar mai avea nimic de săvârșit; căci ar ajunge la singurul liman vrednic de atins, la adevărul adevărat, care le desființează pe toate celelalte, dându-le în vileag vacuitatea – el însuși fiind, de altfel, vid, doar că un vid conștient de sine. Închipuiți-vă o sporire a conștiinței, încă un pas pe calea spre trezire, și cel care-l va face nu va mai fi decât o umbră.

O dată ce te-ai apropiat de acest adevăr-limită, începi să fii un nimeni în istorie, care este totuna cu mulțimea de adevăruri ale

erorii, adevăruri dinamice, al căror principiu e, bineînțeles, iluzia. Cei care s-au trezit, cei fără de iluzii, inevitabil șubreziți, nu mai pot fi focar de evenimente, pentru că le-au întrezărit deșertăciunea. Interferența celor două adevăruri este prielnică *trezirii*, dar e nefastă pentru faptă. Ea vădește începutul unei fisuri, atât la individ, cât și la o civilizație sau la o rasă chiar.

Înaintea trezirii, petrecem ceasuri de euforie, de iresponsabilitate, de beție. După abuzul de iluzie însă, vine sațietatea. Cel care s-a trezit e detașat de toate, este prin excelență un fost fanatic, ce nu mai poate îndura povara amăgirilor, fie ele ispititoare sau grotești. S-a îndepărtat de ele într-atât că nu mai înțelege ce rătăcire l-a făcut să se aprindă. Lor le datorează strălucirea și afirmarea lui de odinioară. Acum însă, trecutul, ca și viitorul, abia dacă și-l poate închipui. Și-a risipit substanța, aidoma acelor popoare care, pradă demonului nestatorniciei, evoluează prea repede și care, tot lichidându-și idolii, sfârșesc prin a nu mai avea niciunul de rezervă. Charron² nota că în zece ani la Florența fusese mai multă fierbere și tumult decât în cantonul Grisons în cinci sute de ani, trăgând de aici concluzia că o comunitate nu poate dăinui decât acolo unde izbutește *adormirea* spiritului.

Societățile arhaice au dăinuit atâta fiindcă nu cunoșteau nevoia de a se înnoi și a se prosterna înaintea altor și altor simulacre. Acolo unde idolii se schimbă cu fiecare generație, nu e de așteptat longevitate în istorie. Grecia antică și Europa modernă sunt tipuri de civilizație atinse de o moarte precoce, rod al dorinței nestăvilite de metamorfoză și-al unui consum excesiv de zei și de succedanee ale lor. China și Egiptul de odinioară s-au lăfăit timp de milenii într-o magnifică scleroză. La fel, societățile africane înaintea contactului cu Occidentul. Sunt însă și ele amenințate, fiindcă au adoptat alt ritm. Pierzând monopolul stagnării, se agită din ce în ce mai mult și se vor prăbuși inevitabil, ca și modelele lor, ca și civilizațiile astea înfrigurate, neînstare să dăinuie mai mult de zece veacuri. În viitor, popoarele ce vor accede la supremație se vor bucura și mai puțin de ea: istoriei tihnite i s-a substituit inexorabil

² **Pierre Charron** (1541 – 1603) teolog francez și discipol al lui Michel de Montaigne.

istoria gâfâită. Cum să nu-i regreti pe faraoni și pe *colegii* lor chinezi!

Instituțiile, societățile, civilizațiile diferă ca durată și semnificație; dar totodată sunt supuse unei legi potrivit căreia imboldul de nestăpânit, factor al ascensiunii lor, slăbește și se domolește după un timp, declinul având loc atunci când delirul, acest izvor de energie, dă semne că se stinge. Față de epocile de mărire, epoci de demență în fapt, cele de cădere par pline de bun-simț, și sunt într-adevăr, ba chiar prea pline – și de aceea aproape la fel de funeste ca și celelalte.

Un popor împlinit, care și-a consumat talentele, valorificându-și până la capăt resursele geniului propriu, își ispășește reușita nemaicreând nimic după aceea. Și-a făcut datoria, aspiră acum să vegeteze, dar, din nefericire pentru el, nu stă-n puterea lui s-o facă. Atunci când romanii – sau ce mai rămăsese din ei – au vrut să se odihnească, barbarii s-au urnit în masă. Într-un tratat asupra năvălirilor se spune că germanii care slujeau în armata și administrația imperiului își luau, până la mijlocul veacului al V-lea, nume latinești. Din acel moment, numele germanic a devenit obligatoriu. Stăpânii, istoviți, dând înapoi pe toate fronturile, nu mai erau nici temuți, nici respectați. La ce bun să te mai fi numit ca ei? „Pretutindenî domnea o toropeală generală”, observa Salvian³, criticul cel mai aspru al decadentei antice în ultimul ei stadiu.

Într-o seară, în metrou, priveam atent în jurul meu: eram cu toții veniți de aiurea... Între noi, totuși, două sau trei chipuri *de aici*, siluete stinghere, ce păreau să-și ceară iertare că se află acolo. Același spectacol și la Londra.

Astăzi, migrațiile nu mai au loc prin deplasări compacte, ci prin infiltrări succesive: te strecoari pe nesimțite printre „indigenii” prea vlăguți și prea distinși spre a se mai coborî la gândul unui „teritoriu”. După o mie de ani de vigilență, se deschid porțile... Când te gândești la nesfârșitele rivalități dintre francezi și englezi, apoi

³ **Salvian** (sau Salvianus) scriitor creștin, care a trăit în secolul al V-lea în Galia.

dintre francezi și germani, ai spune că, șubrezindu-se unii pe alții, n-aveau cu toții decât un singur scop: să grăbească ceasul ruinei lor comune, pentru ca alte specimene ale umanității să vină să le ia locul. Ca și cea de demult, noua *Völkerwanderung*⁴ va da naștere unui vălmășag etnic ale cărui etape sunt anevoie de prevăzut cu claritate. În fața unor mutre atât de disparate, ideea unei comunități cât de cât omogene e de neconceput. Chiar faptul că o mulțime așa de pestriță este cu puțință sugerează că în spațiul ocupat de ea autohtonii nu mai aveau dorința de a salva nici măcar umbra unei identități. La Roma, în secolul al III-lea al erei noastre, dintr-un milion de locuitori, abia șaiszeci de mii erau, se pare, de viță latină. Îndată ce un popor a dus la bun sfârșit ideea istorică pe care avea menirea s-o întruchipeze, nu mai are nici un motiv să-și apere diferența, să-și cultive originalitatea, să-și salveze trăsăturile din marea învălmășeală a chipurilor.

După ce au stăpânit ambele emisfere, occidentalii sunt pe cale să devină batjocura lor: subtile umbre, relicve în sensul propriu al cuvântului, sortiți unei condiții de paria, de sclavi vlăguți și puhavi – soartă de care vor scăpa poate rușii, acești *ultimi albi*. Căci ei mai au încă orgoliu, acest motor, ba nu, această cauză a istoriei. Când nu mai are acest orgoliu și încetează a se mai socoti rațiunea sau scuza universului, o națiune se exclude singură din devenire. Ea a *înțeles* – spre fericirea sau nefericirea ei, potrivit opticii fiecăruia: dacă pe ambițios îl duce la exasperare, pe visătorul nițeluș depravat, în schimb, îl fascinează. Doar națiunile ajunse primejdios de departe merită să ne aplecăm asupra lor, mai cu seamă când relațiile noastre cu timpul sunt tulburi și când îi dăm târcoale lui Clio din nevoia de a ne pedepsi, de a ne flagela. De altfel, nevoia asta ne și împinge la acțiune, la cele mari, ca și la cele neînsemnate. Lucrăm, fiecare din noi, *împotriva* intereselor proprii: câtă vreme acționăm, nu ne dăm seama de asta, dar orice epocă am examina vom constata că oamenii se zbuciumă și se jertfesc aproape întotdeauna pentru un dușman virtual sau declarat: oamenii Revoluției pentru Bonaparte, Bonaparte pentru Bourboni, Bourbonii pentru familia Orleans... Istoria nu stârnește oare decât sarcasm?

⁴ Migrație în masă (germană).

Să n-aibă ea oare nici un țel? Ba da, și nu doar unul, ci chiar mai multe, doar că le atinge *de-a-ndoaselea*. Fenomenul e în chip universal verificabil. Înfăptuim opusul a tot ce-am urmărit, sabotăm frumoasa minciună pe care ne-am pus-o în gând; de aici interesul pentru biografii, cel mai puțin plicticos dintre genurile îndoielnice. *Voința* n-a fost de ajutor niciodată și nimănui: din tot ce facem, cel mai discutabil e lucrul la care am ținut mai mult, cel pentru care ne-am impus cele mai multe privațiuni. Și asta e adevărat și pentru un scriitor, și pentru un cuceritor, pentru primul venit, de fapt. Sfârșitul oricărui om îndeamnă la reflecție tot atât cât sfârșitul unui imperiu, sau al omului însuși, atât de mândru că a atins poziția verticală și-atât de-ngrijorat că o va pierde, că se va întoarce la înfățișarea-i primitivă, pe scurt, că-și va încheia evoluția așa cum a început-o: încovoiat și acoperit cu păr. Asupra fiecărei ființe plutește amenințarea că va regresa spre punctul de plecare (ca pentru a ilustra cât e de inutil drumul parcurs, și orice drum), iar cel ce reușește să i se sustragă lasă impresia că ocolește o datorie, că refuză regula jocului, inventându-și un fel de a cădea mult prea paradoxal.

Rolul epocilor de declin e să arate o civilizație așa cum este ea, să o demaște, s-o despoaie de prestigiul și aroganța legate de împlinirile ei. Ea va putea discerne astfel cât valora cândva și cât acum, ce era amăgire în strădaniile și convulsiile ei. În măsura în care se va rupe de ficțiunile ce i-au asigurat renumele, va face un pas hotărâtor către cunoaștere...către dez-amăgire, către trezirea unanimă – înaintare fatală ce o va proiecta în afara istoriei, de nu cumva se va fi trezit tocmai fiindcă a încetat să mai fie prezentă și să se mai distingă în cadrul ei. Universalizarea trezirii, rod al lucidității – ea însăși rod al erodării reflexelor – e semnul emancipării în ordinea spiritului și al capitulării în ordinea faptelor, adică tocmai a istoriei, care se reduce la constatarea unui faliment: îndată ce-ți îndrepti privirea asupra ei, te afli în situația unui spectator consternat. Corelația mecanică dintre *istorie* și *sens* e un model perfect de adevăr al erorii. Istoria are un sens, dacă vrei, dar

e un sens care-o contestă, o neagă în fiecare clipă, făcând-o astfel picantă și sinistră, jalnică și măreață, pe scurt, în chip irezistibil demoralizantă. Cine ar lua-o în serios de n-ar fi calea însăși a degradării? Chiar și faptul că ne ocupăm de ea spune multe în ce-o privește, conștiința istoriei fiind, potrivit lui Erwin Reisner⁵, simptomul unui sfârșit al timpului (*Geschichtsbewusstsein ist Symptom der Endzeit*)⁶. Nu poți avea, într-adevăr, obsesia istoriei fără a cădea în obsesia încheierii sale. Teologul reflectează asupra evenimentelor *în perspectiva* Judecății de Apoi; anxiosul (sau profetul), în perspectiva unui decor mai puțin fastuos, dar tot atât de important. Și unul, și celălalt așteaptă o calamitate aidoma celei pe care indienii Delaware o proiectau în trecut și-n timpul căreia, conform tradiției lor, groaza îi făcea nu doar pe oameni, ci și pe animale să se roage. Dar epocile de seninătate? se va obiecta. Ele există, fără îndoială, chiar dacă seninătatea nu-i decât un coșmar sclipitor, un calvar *reușit*.

Cu neputință de admis, cum o fac unii, că tragicul e rezervat doar individului, nu și istoriei. Departe de a i se sustrage, istoria îi e supusă și e mai apăsată de pecetea lui decât eroul tragic însuși, întorsătura pe care o va lua aflându-se în centrul curiozității pe care o stârnește. Ne aprindem pentru ea fiindcă știm din instinct ce surprize o pândese și ce supapă minunată e pentru neliniște... Totuși, pentru un spirit prevenit, istoria nu adaugă cine știe ce la insolubil, la fără-de-scăparea originală. Aidoma tragediei, ea nu rezolvă nimic, căci nu-i nimic de rezolvat. Doar din scrânteală scrutează cineva viitorul. Păcat că nu putem trăi ca și când întâmplările ar fi, toate, suspendate! De câte ori își fac prea simțită prezența, suntem cuprinși de un acces de determinism, de furie fatalistă. Prin liberul arbitru explicăm doar *suprafața* istoriei, aparențele pe care le îmbracă, vicisitudinile exterioare, nu profunzimile, cursul real, care, orice s-ar spune, păstrează un

⁵ **Erwin Reisner** (1890-1966) scriitor, filosof și teolog german.

⁶ Conștiința istorică este un simptom al timpurilor de sfârșit. (germană)

caracter derutant, misterios chiar. Rămâi uluit că, după Cannae, Hanibal n-a tăbărât asupra Romei. Dacă o făcea, astăzi ne-am lăuda cu stirpea noastră cartagenă. A susține că întâmplarea, capriciul, individul deci, nu joacă nici un rol este o ineptie. Totuși, ori de câte ori privim devenirea în ansamblu, verdictul *Mahābhāratei*⁷ ne vine constant în minte: „Nodul destinului nu poate fi desfăcut; nimic pe lumea asta nu-i urmarea faptelor noastre.”

Aflați sub o îndoită vrajă, sfâșiați între, osândiți să nu putem alege unul decât spre a-l regreta îndată pe celălalt, suntem mult prea clarvăzători pentru a nu fi niște dezumflați, lecuiți și de iluzii, și de absenta lor; aidoma în privința asta lui Rancé⁸, care, prizonier al propriului trecut, și-a închinat sihăstria polemicii cu cei pe care-i părăsise, cu autorii de pamflete ce-i puneau la îndoială sinceritatea convertirii și temeiul a tot ce-ntreprinsese – prin asta arătând că era mai lesne să reformeze mănăstirea Trappe decât să se rupă de lume. Tot așa, nimic nu e mai la-ndemână decât s-acuzi istoria; în schimb, nimic nu-i mai anevoios decât să te rupi de ea atunci când ieși din sânul ei și nu-ți îngăduie s-o uiți. Ea e opreliștea în calea revelației ultime, piedica pe care n-o poți spulbera decât dacă ai perceput nimicnicia evenimentelor; a tuturor, mai puțin a celui pe care-l reprezintă această percepție însăși, grație căreia ajungem câteodată la adevărul adevărat, adică la biruința asupra tuturor

⁷ **Mahābhārata** este una dintre cele două epopei importante ale Indiei antice, scrisă în limba sanscrită. Epopeea face parte din itihāsa (*istorie*) și este elementul fundamental al mitologiei hinduse. Fiind textul major al hinduismului, Mahābhārata se bucură de o importanță imensă pe subcontinentul indian. Discută patru scopuri principale ale oamenilor (*artha* – intenție, *kāma* – satisfacție, *dharma* – obligație și *moksha* – eliberare) și încearcă să explice o relație între individ, societate și lumea și activitățile karmei.

⁸ **Armand Jean le Bouthillier de Rancé** (1626 - 1700) – Teolog francez, amant al ducesei de Montbazon, partizan al Cardinalului de Retz, inamic al lui Mazarin și mai apoi retras ca abate al mănăstirii La Trappe.

adevărurilor. Atunci abia înțelegi vorba lui Mommsen: „Un istoric trebuie să fie aidoma lui Dumnezeu, trebuie să iubească totul și pe toți, chiar și pe diavol.” Cu alte cuvinte, să înceteze să prefere, să cultive absența, obligația de a nu mai fi nimic. Ni-l putem închipui pe eliberat ca pe un istoric atins subit de atemporalitate.

Nu avem de ales decât între adevăruri irespirabile și amăgiri salvatoare. Doar adevărurile ce nu te lasă să trăiești merită numele de adevăr. Superioare exigențelor vieții, ele nu se coboară să ne fie complice. Sunt adevăruri „inumane”, adevăruri amețitoare, pe care le respingem, fiindcă nimeni nu se poate lipsi de-un sprijin travestit în lozinci sau în zei. Ce-i jalnic însă e că-n fiecare epocă iconoclaștii, adevărați sau doar prețiși, sunt cei care se folosesc cel mai adesea de ficțiuni și minciună. Lumea antică trebuie să fi fost adânc vătămată de vreme ce-a avut nevoie de-un antidot atât de grosolan cum a fost cel pe care avea să i-l administreze creștinismul. Lumea modernă e și ea la fel, judecând după leacurile de la care așteaptă miracole. Epicur⁹, cel mai puțin fanatic între înțelepți, a fost atunci, cum e și azi, marele învins. Te prinde uimirea și chiar groaza auzindu-i pe oameni vorbind despre eliberarea Omului. Cum ar putea sclavii să-l elibereze pe Sclav? Și cum să crezi că istoria – cortegiu de confuzii – o s-o mai ducă multă vreme? Ora închiderii va suna curând în grădinile de pretutindeni.

⁹ **Epicur** (Epikouros sau Επικουρος în greacă) (341 î.Hr. Samos – 270 î.Hr. Atena) a fost filosof grec, fondatorul Epicurismului.

Amatorul de Memorii

Deosebind omul lăuntric de cel exterior, misticii optau inevitabil pentru cel dintâi, ființă reală prin excelență; cel de-al doilea, paiață jalnică sau ridicolă, li se cuvenea de drept moraliștilor, acuzatorii și în același timp compliciti săi, dezgustați și atrași de nulitatea lui, incapabili să depășească ambiguitatea, sau depășind-o numai prin amărăciune – această tristețe degradată, căreia doar un Pascal îi ține piept, fiindcă e întotdeauna superior dezgusturilor sale. Și tocmai din pricina acestei superiorități nu și-a pus el pecetea asupra memorialiștilor, în vreme ce acreala molipsitoare a unui La Rochefoucauld¹⁰ se regăsește în fundalul tuturor portretelor și istorisirilor lor.

Cum nu ridică niciodată glasul și nu asprește tonul, moralistul este firește bine crescut: o dovedește detestându-și semenii cu eleganță și, amănunt încă mai important, scriind puțin... Există oare mai bun semn de „civilizație” decât laconismul? A stărui, a explica, a demonstra sunt tot atâtea forme de vulgaritate. Cine aspiră la un minim de ținută, departe de a se teme de sterilitate, trebuie dimpotrivă s-o cultive, să saboteze cuvintele în numele Cuvântului, să încheie legământ cu tăcerea, să n-o părăsească decât rareori, cufundându-se iarăși și mai adânc în ea. Aparținând unui gen discutabil, maxima nu-i mai puțin un exercițiu de pudoare, de vreme ce-ți permite să te lepezi de necuviința pletorei verbale. Portretul, mai puțin concis, deci mai puțin pretențios, e cel mai adesea o maximă – diluată la unii, încărcată la alții; totuși, în mod excepțional, el poate lua înfățișarea unei maxime *explode*, evocând infinitul prin acumularea de trăsături și voința de a fi exhaustiv: suntem

¹⁰ **François de la Rochefoucauld** (1613 - 1680) a fost filozof și moralist francez, fin observator al moravurilor și caracterelor, autor al unor "Maxime" (504 la număr).

atunci martorii unui fenomen fără asemănare, ai unui caz, cazul scriitorului care, simțindu-se prea încorsetat de o limbă, o depășește și evadează din ea – împreună cu toate cuvintele ce o alcătuiesc... Le siluiește, le dezrădăcinează, și le însușește, făcând din ele ce i se pare lui mai nimerit, fără nici un respect pentru cuvinte sau pentru cititor, pe care-l supune unui strălucit, de neuitat martiriu. Cât de prost crescut e Saint-Simon¹¹!

...Nu mai mult decât Viața, căreia-i este, dacă se poate spune așa, replica literară. Nici o înclinație către abstracțiune, nici un stigmat *clasic* în cazul lui; aflat la nivelul imediatului, el este spiritual prin simțurile sale, și, dacă adesea e nedrept, nu-i niciodată neadevărat. Toate celelalte portrete, în comparație cu ale sale, par scheme, compoziții stilizate, lipsite de vigoare și de adevăr. Marele său atu: nu știa că are geniu, nu cunoștea acest caz-limită al servituții. Nimic nu-l stânjenește, nimic nu-l tulbură; se năpustește, se lasă dus de frenezie fără să-și inventeze scrupule sau rețineri. O sensibilitate ecuatorială, pustiită de propriile-i revărsări, incapabilă să-și impună acele stavile ce se nasc din reflecție sau din retragerea în sine. Nici un plan, nici un contur definit. Crezi că citești un elogiu, dar ești îndată dumirit de apariția neprevăzută a unei trăsături neașteptate, a unui adjectiv ce ține de pamflet; de fapt, nu e nici o apologie, nici o execuție, e individul ca atare, simplu și întortocheat, lepădat de Haos în mijlocul palatului Versailles.

Dna du Deffand¹², care citea *Memoriile* în manuscris, găsea că au un stil „abominabil”. Așa gândea, fără îndoială, și Duclos¹³, care le citise și el adeseori ca să extragă amănunte despre Regență, pentru o istorie scrisă într-un limbaj de o fadoare exemplară: un soi de Saint-Simon edulcorat, de grație ce strivește vigoarea. Cu claritatea lui ce usucă totul, refuzând insolitul și

¹¹ **Claude Henri de Rouvroy**, conte de Saint-Simon (1760 –1825), teoretician politic și economic, om de afaceri, ale carui teorii au avut o influență importantă în economie, politică, sociologie și în filozofia științei.

¹² **Marie de Vichy-Chamrond** (sau Champrond), marchiză de Deffand, (1697 - 1780) - patroană a artelor, vastă corespondență cu oameni de cultură.

¹³ **Charles Pinot** (sau Pineau) Duclos (1704 – 1772) autor francez (Considerații asupra moravurilor acestui secol) , contributor la Enciclopedia.

greșeala, stufosul și arbitrarul, stilul veacului al XVIII-lea duce cu gândul la o cădere în *perfectiune*, în neînsuflețit. Un produs de seră, artificial, lipsit de vlagă, care, respingând orice neînfrânare, nu putea cu nici un chip produce o operă originală pe deplin, cu tot ce presupune ea impur sau înspăimântător. Produce, în schimb, un mare număr de lucrări în care se înfățișează un verb diafan, lipsit de consecințe și enigme, un verb anemiatic, supravegheat, cenzurat de modă, de Inchiziția clarității.

„Nu am destul răgaz pentru a avea bun-gust.” Vorba aceasta – atribuită nu mai știu cărui personaj – depășește răsunetul unei simple butade. Bunul-gust e de fapt apanajul trândavilor și al diletanților, al celor care, având timp din belșug, îl cheltuie cu nimicuri subtile și cu frivolități pe măsură, al celor, mai ales, care-l cheltuie împotriva lor înșile.

„Într-o dimineață (era duminică), îl așteptam pe prințul de Conti pentru a merge la biserică; eram în salon, așezate în jurul unei mese pe care ne pusesem cărțile de rugăciune, iar Dna mareșal (de Luxembourg) le frunzărea pentru a-și trece vremea. Deodată, se opri la două sau trei rugăciuni anume, care-i părură de un *desăvârșit prost-gust* și care aveau într-adevăr expresii neobișnuite” (Dna de Genlis¹⁴: *Memorii*).

Nimic nu-i mai lipsit de noimă decât a cere unei rugăciuni să se închine limbajului, să fie *scrisă*. Ea se cuvine mai degrabă să fie stângace, nițeluș neroadă, *adevărată* deci. Însușire ce nu era la mare preț printre spiritele exersate în piruete și care se duceau la biserică în aceeași dispoziție ca la supeuri sau la vânătoare. Gravitatea, indispensabilă evlaviei, le lipsea; nu iubeau și nu cultivau decât *rafinamentul*. Prin spusele sale, doamna mareșal se înrudește cu acel cardinal din Renaștere care se declara prea îndrăgostit de latina lui Virgiliu și Salustiu ca s-o mai poată suporta pe aceea, grosolană, a Evangheliilor. Anumite rafinamente sunt

¹⁴ **Stéphanie Félicité du Crest de Saint-Aubin, Cotesă de Genlis** (1746 – 1830), a fost o scriitoare Franceză, muziciană și educatoare. Guvernanta copiilor regelui.

incompatibile cu credința: bunul-gust și absolutul se exclud... Nici un zeu nu supraviețuiește unui surâs al spiritului, unei îndoieli ușurate; îndoiala chinuitoare, în schimb, nu așteaptă decât să se nege pe sine, să se preschimbe în fervoare. Am căuta zadarnic o asemenea metamorfoză într-o lume în care rafinamentul ținea de acrobație.

Prin mecanismul genezei sale, prin chiar natura sa, fiecare limbă conține virtualități metafizice; franceza însă, cea a veacului al XVIII-lea îndeosebi, n-are aproape deloc: claritatea ei provocatoare, inumană, refuzul nedeterminării, al obscurității esențiale, chinuitoare, fac din ea un mijloc de exprimare care se poate sili s-ajungă la mister fără a accede cu-adevărat la el. De altfel, în franceză, misterul, ca și rătăcirea, când nu e postulat, voit, este cel mai adesea rodul unei tare a spiritului sau al unei sintaxe în derivă.

O limbă moartă, observă un lingvist, este o limbă în care n-ai dreptul să greșești. Ceea ce înseamnă că n-ai dreptul să-i aduci nici cea mai mică înnoire. În epoca Luminilor, franceza ajunsese la această ultimă limită a rigidității și desăvârșirii. După Revoluție, a devenit mai puțin riguroasă și pură; a câștigat însă în naturalețe pierzând din perfecțiune. Pentru a supraviețui, pentru a dăinui, avea nevoie să se degradeze, să se îmbogățească adăugându-și nenumărate noi improprietăți, să iasă din salon în stradă. Prin asta, sfera ei de influență și de iradiere a scăzut. Ea n-a putut fi limba Europei cultivate decât atunci când, sărăcită la culme, atinsese gradul cel mai înalt de transparență. Un idiom se apropie de universalitate când se amancepează de propriile-i origini, le lasă în urmă și le tăgăduiește; odată ajuns aici, dacă vrea să se revigoreze, să evite irealitatea sau scleroza, trebuie să renunțe la propriile-i exigențe, să-și sfărâme chingile și modelele, trebuie să îngăduie *prostul-gust*.

De-a lungul întregului veac al XVIII-lea desfășoară spectacolul captivant al unei societăți măcinate lăuntric, prefigurare a umanității ajunse la deznodământ, pe veci lecuite de veșnicul mâine. Încetând să mai fie monopolul unei clase, lipsa de viitor le va

cuprinde atunci pe toate, într-o splendidă democratizare prin vacuitate. Nu e nevoie de un efort prea mare de imaginație pentru a ne închipui acest ultim stadiu: nenumărate fapte ne trimit cu gândul într-acolo. Noțiunea de progres ea însăși a devenit inseparabilă de aceea a deznodământului. Popoarele de pretutindeni vor să se inițieze în arta de a sfârși, și au într-asta un imbold atât de mare încât, spre a-l satisface, vor respinge orice soluție în stare să-l împiedice. La capătul aceluia veac se înălța eșafodul; la capătul istoriei, ne putem închipui un decor de alte proporții.

Orice societate încântată de perspectiva propriului sfârșit va sucomba la cele dintâi lovituri; văduvită de orice principiu vital, fără putința de a se împotrivi forțelor care o asaltează, ea va ceda farmecului prăbușirii. Revoluția a triumfat fiindcă puterea era o ficțiune, iar „tiranul” o umbră; ea s-a bătut literalmente cu niște spectre. De altfel, o revoluție, oricare ar fi ea, nu învinge decât dacă se află-n luptă cu o ordine *ireală*. La fel se întâmplă cu orice schimbare de regim, cu orice cotitură a istoriei. Goții au cucerit nu Roma, ci un cadavru. Singurul merit al barbarilor a fost acela că au avut fler.

Cumplita corupție de la începutul veacului în cauză l-a avut drept simbol pe Regent¹⁵. Uimește mai întâi la el lipsa totală de „caracter”. Trata treburile statului cu aceeași dezinvoltură cu care le trata pe cele personale: și unele, și altele îl interesau doar în măsura în care-i prilejuiau vorbe de duh. La fel de nestatornic în pasiuni ca și-n vicii, se lăsa pradă lor din nepăsare și din indolență parcă. Incapabil de iubire sau ură, a trăit mai prejos de înzestrările sale, care erau multiple, dar pe care nu catadicsea să le cultive. „Lipsit de coerență în ce făcea, până într-atât că nici măcar nu înțelegea că poți fi coerent”, era, adaugă Saint-Simon, de o „insensibilitate ce-l făcea să primească fără venin cele mai crude și mai grave jigniri; și fiindcă nervul și principiul urii și al prieteniei, al recunoștinței și răzbunării e același, iar el era lipsit de acest imbold, urmările erau nenumărate și dintre cele mai dăunătoare”.

¹⁵ **Filip al II-lea, Duce de Orléans** (1674 - 1723) a fost regent al Franței pentru Ludovic al XV-lea din 1715 până în 1723.

Degenerat și ineficace, de o uluitoare moliciune, el a împins frivolitatea până la paroxism, inaugurând astfel o eră de avortoni hipercivilizați, fermecați de naufragiu și vrednici să piară în el. Fapt din care avea să ia naștere o mare neorânduială în treburile statului. Contemporanii nu s-au mulțumit să-l facă răspunzător de asta, au îndrăznit chiar să-l asemuiască lui Nero; ar fi trebuit totuși să-i arate mai multă îngăduință și să se socotească fericiți că îndură un absolutism atenuat prin delăsare și farsă. Că a fost dominat de niște nelegiuiri, în frunte cu abatele Dubois¹⁶, e fapt de netăgăduit; dar delăsarea unor secături surâzătoare nu e oare de preferat vigilenței incoruptibililor? Îi lipsea „nervul”, cu siguranță; dar, pe de altă parte, carența aceasta este o virtute, căci face cu puțință libertatea sau măcar simulacrele ei.

Abatele Galiani¹⁷ (de care Nietzsche va face mare caz) e unul din puținii care au înțeles că, într-o epocă plină de tirade împotriva oprimării, blândețea moravurilor era totuși o realitate. El nu șovăia să i-l opună lui Ludovic XIV, obtuz și intratabil, pe Ludovic XV, nestatornic și sceptic. „Dacă se compară cruzimea persecuțiilor iezuite împotriva Port-Royal-ului cu blândețea persecuției enciclopediștilor, se vede diferența dintre domniile, obiceiurile și sentimentele celor doi regi. Cel dintâi alerga după faimă și lua larma drept glorie; cel de-al doilea era un om de lume care juca rolul cel mai abject, rolul de rege, fără nici o tragere de inimă. Nu vom întâlni nicăieri, și încă multă vreme, o asemenea domnie.”

Dar ceea ce abatele nu pare să fi înțeles e că, deși e de dorit și-i singura ce-ndreptățește chinul de a trăi, toleranța se dovedește un semn de slăbiciune și de descompunere. Această evidență tragică nu se putea impune unui intim al acelor amatori de iluzii care au fost enciclopediștii; ea urma să devină izbitoare într-o epocă mai dumirită, mai recentă. Societatea de atunci, o știm astăzi, era tolerantă fiindcă-i lipsea vigoarea necesară ca să persecute, să se

¹⁶ **Guillaume Dubois** (1656 – 1723) cardinal și om de stat francez , prim- ministru al Franței.

¹⁷ **Ferdinando Galiani** (1728 - 1787) economist italian , figură centrală a Iluminismului.

conserve deci. Despre Ludovic XV, Michelet¹⁸ spunea că „în sufletul lui se afla nimicul”. Cu și mai multă îndreptățire putea spune asta despre Ludovic XVI. Iată explicația unei epoci admirabile – și condamnate. Secretul blândeții moravurilor e un secret fatal.

Revoluția a fost provocată de abuzurile unei clase ce-și pierduse toate iluziile, ba chiar și privilegiile, de care se agăța din automatism, fără patimă și fără îndârjire; căci avea o înclinație vădită pentru ideile celor ce aveau s-o nimicească. Îngăduința pentru adversar e semnul distinctiv al slăbiciunii, adică al toleranței, care nu este, în ultimă instanță, decât *cochetăria unor muribunzi*.

„Aveți multă experiență, îi scria marchiza du Deffand ducesei de Choiseul, dar vă lipsește una pe care nădăjduiesc să n-o aveți vreodată: absența sentimentului, însoțită de chinul de a nu te putea lipsi de el.”

Ajunsă la apogeul artificiei, epoca avea nostalgia candorii, a stării de care era mai tare văduvită. În același timp, sentimentele sincere, simțămintele adevărate le rezerva sălbaticului, neștiutorului sau neghiobului – modele inaccesibile unor spirite neînzestrate pentru a se tăvăli în „prostie”, în candoare, și nimic altceva. O dată ce a devenit suverană, inteligența se ridică împotriva tuturor valorilor străine de propria ei exercitare și nu mai oferă nici o aparență de realitate de care să te poți agăța. Cel ce i se consacră din admirație sau manie ajunge negreșit la „privarea de sentiment” și la regretul de a se fi închinat unui idol ce n-are de dăruit decât vidul; o dovedesc scrisorile Dnei du Deffand, document neasemuit asupra flagelului lucidității, exasperare a conștiinței, orgie de întrebări și de perplexități la care ajunge omul rupt de toate, omul ce a încetat să mai fie *natură*. Nenorocirea e că, o dată ce-ai devenit lucid, nu poți decât să fii din ce în ce mai mult: n-ai cum trișa și nici cum da înapoi. Și această evoluție se face în dauna vitalității, a instinctului. „Nici aventură, nici măsură”, spunea despre sine marchiza. Iată de

¹⁸ **Jules Michelet** (1798 - 1874), reputat istoric francez, reprezentant al istoriografiei romantice.

ce legătura ei cu Regentul n-a durat mai mult de două săptămâni: se asemănau, propriile senzații le erau primejdios de străine. Plictisul, chinul lor comun, nu înflorește oare în abisul ce se cascadează între spirit și simțuri? S-a sfârșit cu elanurile spontane și cu inconștiența. „Iubirea” pătimește cea dintâi aici. Definiția pe care i-a dat-o Chamfort¹⁹ se potrivea perfect cu o epocă de „fantezie” și de „epidermă”, în care un Rivarol²⁰ se lăuda că poate rezolva o problemă de geometrie în culmea unei anumite convulsii. Totul era cerebral, chiar și spasmul. Lucru și mai grav însă, în loc să-i afecteze doar pe câțiva solitari, o asemenea denaturare a simțurilor a devenit deficiență, plaga unei clase sleite de continua folosire a ironiei.

Orice veleitate, ca și orice manifestare de emancipare, are o latură negativă: când nu vom mai trage după noi nici un lanț ...invizibil, când nimic nu ne va mai pune piedici dinlăuntru, când vom fi incapabili, din lipsă de vigoare și de inocență, să ne mai plăsmuim interdicții, vom alcătui o gloată de nevolnici, mai pricepuți în exegeza decât în practica sexualității. Nu poți ajunge fără primejdii la un înalt grad de conștiință, așa cum nu te poți rupe nepedepsit de anumite constrângeri salutare. Totuși, în vreme ce excesul de conștiință duce la sporirea conștiinței, excesul de libertate, funest deopotrivă, dar în sens contrar, ucide întotdeauna libertatea. De aceea, oriunde ar avea loc, mișcarea de emancipare reprezintă un pas înainte și, totodată, un început de declin.

Așa cum o națiune în care nimeni nu mai găsește de cuviință să fie *slugă* e pierdută, se poate închipui o lume în care individul, plin de propria-i unicitate, nu va mai accepta o muncă inferioară, oricât de „onorabilă” ar fi. (În *Caietele* sale, Montesquieu²¹ nota deja: „Toate îndeletnicirile care au un scop precis au devenit nesuferite: oștenii nu mai pot suferi războiul; oamenii studioși,

¹⁹ **Sébastien-Roch Nicolas de Chamfort** (1740 -1794) scriitor francez din perioada Revoluției franceze, căreia i-a fost susținător. În scrierile sale, de un caracter pesimist, cinic și caustic, a criticat moravurile societății și excesele Revoluției.

²⁰ **Antoine de Rivarol** (1753 –1801) regalist, scriitor francez .

²¹ **Charles-Louis de Secondat, Baron de La Brède et de Montesquieu** (1689 - 1755), figură centrală a Iluminismului francez.

cabinetul de studiu, și la fel cu toate celelalte.”) Cu toate astea, omul dăinuie și va dăinui câtă vreme nu-și va fi spulberat ultima prejudecată și ultima credință; când se va hotărî, în fine, să o facă, amețit și pustiit de propria-i îndrăzneală, se va afla gol dinaintea prăpastiei ce urmează pieirii tuturor dogmelor și tuturor opreliștilor.

Cel ce năzuiește să se instaleze într-o realitate sau să opteze pentru un crez fără a reuși se străduiește să se răzbune batjocorindu-i pe cei ce reușesc în chip firesc s-o facă. Ironia vine dintr-o dorință de candoare dezamăgită, neîmplinită, pe care eșecuri repetate o înălesc și o înveninează. Ea se întinde în chip fatal la ntregul univers; și dacă lovește mai cu seamă în religie, subminându-o, este fiindcă resimte în taină amărăciunea de a nu putea crede. Și mai dăunătoare e însă batjocura ce mușcă, mânioasă, degenerată în sistem și vecină cu distrugerea de sine. În 1726, marchiza de Prie fiind surghiunită în Normandia, Dna du Deffand a urmat-o spre a-i ține companie. În „*Istoria Regentei*”, Lemontey²² povestește că „cele două prietene își trimiteau una alteia în fiecare dimineață cupletele satirice pe care le compuneau fiecare pe seama celeilalte”.

Într-un mediu în care clevetirea era o datorie și-n care oamenii rămâneau treji din teamă de singurătate („Nu exista nimic pe lumea asta pe care să nu-l fi preferat tristeții de a se culca”, spunea Duclos despre una dintre femeile la modă), doar conversația putea să fie sacră, vorbele usturătoare, înțepăturile cu iz de glumă și cu intenții ucigașe. Cum nimeni nu era cruțat, s-a putut semnala cu temei, ca o trăsătură caracteristică a vremii, „declinul admirației”. Totul se leagă: fără naivitate, fără evlavie, nu-i nici capacitate de a admira, de a-i privi pe oameni așa cum sunt, în ființa lor originală și unică, independent de accidente vremelnice; admirația, îngenunchere interioară ce nu implică nici umilire, nici sentiment al neputinței, este prerogativa, certitudinea și mântuirea celor puri, a celor care, tocmai, nu frecventează saloanele.

²² **Pierre-Édouard Lémontey** (1762 - 1826), avocat , om politic, scriitor și istoric francez.

Numai popoarele puse pe gâlceavă, popoarele indiscrete, pizmașe, cârtitoare au o istorie *interesantă*: cea a Franței este în cel mai înalt grad. Bogată în evenimente, și mai ales cu sumedenie de scriitori ca să le comenteze, ea este providența însăși pentru amatorul de Memorii.

Francezul e capricios sau fanatic, judecă după toane sau cu sistem; chiar și sistemul însă capătă la el aparență de toană. Trăsătura ce-l definește cu adevărat e nestatornicia, cauză a nesfârșitului șir de regimuri la care asistă în chip de spectator amuzat sau frenetic, preocupat mai cu seamă să arate că nu e niciodată tras pe sfoară, nici măcar când e în culmea furiei; rând pe rând beneficiar și victimă a acelui „spirit literar” care, potrivit lui Tocqueville²³, constă în a căuta „ce-i ingenios și nou mai degrabă decât ce e adevărat, a iubi mai mult ce este vrednic de istorisit decât ce e util, a te arăta sensibil la jocul și la dicția actorilor, fără a ține seama de urmările piesei, în sfârșit, a te hotărî bizuindu-te pe impresii mai degrabă decât pe argumente” (*Amintiri*). Și Tocqueville adaugă: „Luât ca un tot, poporul francez judecă prea adesea în politică precum un om de litere.”

Literatul e cel mai puțin în măsură să înțeleagă cum funcționează statul; în această privință, el vădește o oarecare competență numai în timpul revoluțiilor, fiindcă atunci, tocmai, autoritatea e abolită și, în lipsa puterii, el poate să-și închipuie că totul este rezolvabil prin atitudine și frază. Nu atât instituțiile libere îl interesează, cât simulacrele și schimonoseala libertății. Nici o mirare deci că oamenii din '89 s-au inspirat dintr-un lunatic ca Rousseau²⁴, și nu din Montesquieu, spirit așezat, căruia nu-i place să divagheze

²³ **Alexis Henri Charles de Clérel**, viconte de Tocqueville (1805 - 1859) gânditor politic, istoric, scriitor francez. autorul lucrării „Despre democrația din America”

²⁴ **Jean Jacques Rousseau** (1712 - 1778) filozof francez de origine geneveză, scriitor și compozitor, unul dintre cei mai iluștri gânditori ai Iluminismului. A influențat hotărâtor, alături de Voltaire și Diderot, spiritul revoluționar, principiile de drept și conștiința socială a epocii; ideile lui se regăsesc masiv în schimbările promovate de Revoluția franceză din 1789 .

și care nu va putea servi niciodată drept model unor retori idilici sau sângeroși.

În țările anglo-saxone, sectele îngăduie cetățeanului să dea frâu liber nebuniei sale, nevoii sale de dispută și scandal; de aici diversitatea religioasă și uniformitatea politică. În țările catolice, dimpotrivă, resursele de delir ale individului nu se pot pune în valoare decât în anarhia de partide și facțiuni; aici își satisface el pofta de erezie. Nici o națiune n-a găsit încă secretul unei *înțelepciuni* egal împărțite între religie și politică. Și chiar dacă acest secret ar fi în cele din urmă aflat, francezii ar fi ultimii doritori să profite de el; ei, care, de-ar fi să-l credem pe Talleyrand²⁵, au făcut *Revoluția din vanitate* – cusur atât de adânc sădit în firea lor încât devine o calitate, sau oricum un imbold care-i stârnește să creeze și să făptuiască, să *strălucească* mai ales; de aici, *spiritul*, parada de inteligență, preocuparea de a-l întrece pe celălalt neapărat, de a avea cu orice preț cuvântul ultim. Dar din păcate, chiar dacă ascute calitățile, chiar dacă îndepărtează de locul comun și se împotrivește delăsării, vanitatea face din cel ce-i e supus un jupuit de viu; de aceea, prin umilințele pe care li le pricinuieste, francezii au plătit pentru belșugul de privilegii de care în chip atât de generos s-au bucurat. Vreme de o mie de ani istoria s-a învârtit în jurul lor: atare privilegiu se ispășește; iar pedeapsa lor a fost și este iritarea unui amor-propriu veșnic nemulțumit, veșnic nedomolit. Pe vremea când erau puternici, se plâneau că nu sunt de ajuns; acum se plâng că nu mai sunt deloc. Aceasta-i drama unei națiuni ulcerate și când prosperă, și când e la ananghie – o națiune lacomă și capricioasă, prea răsfățată de soartă pentru a ști ce-i modestia sau resemnarea, neștiind să păstreze măsura nici înaintea inevitabilului, nici a nesperatului.

²⁵ **Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord** (1754–1838), binecunoscut ca Talleyrand, a fost un politician și diplomat francez.

După istorie

Sfârșitul istoriei e scris în începuturile ei – istoria, omul pradă timpului, purtând stigmatul ce definesc deopotrivă timp și om.

Dezechilibru neîntrerupt, făptură ce se dislocă neîncetat, timpul este în sine o dramă în care istoria reprezintă episodul cel mai însemnat. Ce altceva e ea în fond decât tot un dezechilibru, o dislocare rapidă și intensă a timpului însuși, graba către o devenire în care nimic nu mai devine?

Așa cum teologii vorbesc cu îndreptățire despre epoca noastră ca despre una post-creștină, vom vorbi și noi cândva despre norocul și nenorocul de a trăi în plină post-istorie. Am vrea cu orice preț să cunoaștem acea izbândă din amurg în care vom scăpa de succesiunea generațiilor și de năvala unui veșnic mâine, și-n care, pe ruinele timpului istoric, existența, identică în fine cu ea însăși, va fi redevenit ce-a fost înainte de a se preschimba-n istorie. Timpul istoric e un timp atât de încordat, că-i greu să ne închipuim cum ar putea să nu zboare în țândări. El dă impresia în fiecare clipă că-i gata să se sfarme. Accidentul nu se va petrece poate atât de repede pe cât sperăm.

Dar e cu neputință să nu aibă loc. Și abia apoi, după ce se va fi produs, vor afla și beneficiarii, profitorii post-istoriei din ce era istoria făcută. „De acum înainte, nu vor mai fi evenimente!” au să exclame. Se va încheia astfel un capitol – cel mai ciudat din evoluția cosmică.

E de la sine înțeles că o atare exclamație este de negândit altfel decât prilejuită de un dezastru imperfect. Reușita totală ar aduce cu sine o simplificare radicală, suprimarea *viitorului*, de fapt. Rare sunt însă catastrofele fără fisură: asta ar trebui să-i liniștească pe nerăbdători, pe înfrigurați, pe amatorii marilor ocazii, chiar dacă resemnarea e aici obligatorie. Nu tuturora le-a fost dat să

urmărească Potopul de aproape. E lesne de închipuit starea de spirit a celor care, presimțindu-l, n-au trăit de ajuns spre a asista la el.

Pentru a împiedica răspândirea unui animal tarat, nevoia unor molime artificiale, ce le-ar înlocui cu mult succes pe cele naturale, se face tot mai mult simțită și cucerește, în proporții diferite, întreaga lume. Sfârșitul câștigă teren. Nu poți să ieși pe stradă, să privești mutrele, să schimbi o vorbă, s-auzi un murmur oarecare fără să-ți spui că ceasul e aproape, chiar dacă de bătut va bate peste un veac sau zece. Un aer de deznodământ dă strălucire celui mai mărunț gest, celui mai banal spectacol, celei mai stupide întâmplări, și trebuie să fii refractar la Inevitabil ca să nu-ți dai seama de asta.

Atâta vreme cât istoria urmează un curs aproape normal, orice eveniment apare ca un capriciu, ca o indiscreție a devenirii; îndată ce își schimbă ritmul însă, cel mai mărunț pretext capătă amploarea unui semn. Tot ce se întâmplă atunci echivalează cu un simptom, cu un avertisment, cu iminența unei încheieri. În epocile neinteresante (altfel spus, în absolut), evenimentul – expresie a unui prezent ce se repetă, ce se reproduce – are o semnificație în sine și pare să nu se desfășoare-n timp; dimpotrivă, în perioadele când devenirea e sinonimă cu o înnoire funestă, totul evocă o înaintare spre nemaivăzut, o viziune înrudită cu cea din *Samyutta Nikāya*²⁶: „Lumea întreagă e în flăcări, lumea întreagă e învăluită-n nori de fum, lumea întreagă e mistuită de foc, lumea întreagă se

²⁶ *Samyutta Nikāya*, "Discursuri conectate" sau "Scripturi în natură ") o scriptură budistă, cea de-a treia dintre cele cinci Nikāyas sau colecții din Sutra Pittaka unul dintre "cele trei coșuri" care compun Pali Tipitaka din Budismul Theravada .

cutremură.” – Monstrul sardonice Măra²⁷ ține în dinți și-n gheare roata nașterii și a morții, iar privirea lui dintr-o imagine tibetană redă într-adevăr acea dorință pătimasă, acea sete de rău, inconștientă în natură, pe jumătate conturată la om, dar vădită la zei – sete nedomolită, a cărei manifestare, dăunătoare prin excelență, rămâne pentru noi neîntreruptul șir de evenimente cu inerentele idolatrii. Doar coșmarul istoriei ne lasă să ghicim coșmarul transmigrării. Cu o rezervă totuși: pentru budist, peregrinarea de la o existență la alta e o teroare de care vrea să se elibereze; se străduiește din răzputeri s-o facă, sincer înfricoșat de năpasta de a renaște și a muri din nou, fără să se gândească nici o clipă să-i guste-n taină farmecul. Nu există la el nici o complicitate cu nefericirea, cu primejdiile ce-l pândesc din afară și mai cu seamă dinlăuntru.

Noi, în schimb, pactizăm cu tot ce ne primejduiește, ne cultivăm blestemele, suntem însetați de tot ce ne zdrobește, n-am renunța pentru nimic în lume la propriul nostru coșmar, căruia i-am atribuit tot atâtea majuscule câte iluzii am avut. Iluziile și-au pierdut creditul, la fel și majusculele; coșmarul însă a rămas, decapitat și gol, iar noi îl iubim mai departe, tocmai fiindcă e al nostru și nu vedem cu ce să îl înlocuim. E ca și cum cel ce aspiră la nirvāna²⁸, sătul s-alerge după ea în zadar, ar renunța, pentru a se tăvăli, pentru a se afunda în samsāra²⁹, complice al propriei căderi aproape tot așa cum noi suntem cu a noastră.

²⁷ În budism, **Mara** a fost un demon-prinț care reprezenta moartea și care a încercat să-l ispitească pe Buddha Shakyamuni. Pentru budiști, Mara este simbolul suprem al răului, fiind uneori asociat cu diavolul creștin.

²⁸ **Nirvana** este starea supremă în budism și jainism, stare care încheie șirul reîncarnărilor. Nirvana este eternitatea, inexistența, adică antipodul lumii imediate a lucrurilor schimbătoare. Nirvana este în afara oricărei posibilități de reprezentare mentală.

²⁹ **Samsara** desemnează circuitul existenței în lume pe baza formulei naștere-moarte-renăștere. Potrivit faptelor din viața anterioară, omul se reîncarnează, urmând ca și după această viață să urmeze o alta. Această lege fundamentală a transmigrației (samsara) are la bază gândirea religioasă și filozofia indiană.

Omul face istoria; la rându-i, istoria îl desface. El îi e creator și tot el jucărie, îi e agent și victimă. A crezut până acum c-o stăpânește, acum știe că-i scapă, că împlinirea ei se face în insolubil și intolerabil: o epopee smintită, al cărei rezultat nu implică nici o idee de finalitate. Cum să-i atribui un scop? De-ar avea unul, nu l-ar atinge decât odată ajunsă la propria-i încheiere. N-ar trage foloase de aici decât ultimii descendenți, supraviețuitorii, *restul*, doar ei ar fi satisfăcuți, profitori ai sumedeniei de strădanii și frământări pe care le va fi îndurat trecutul. Viziune prea de tot grotescă și nedreaptă. Dacă dorim cu orice preț ca istoria să aibă un sens, să-l căutăm în blestemul ce apasă asupra ei, și nu altundeva. Iar individul izolat poate și el avea un sens doar întrucât ține de acest blestem. Un geniu răufăcător veghează asupra destinului istoriei. În chip vădit, ea n-are scop, dar e împovărată de o fatalitate ce ține loc de scop, conferind devenirii un simulacru de necesitate. Tocmai această fatalitate, și numai ea, ne îngăduie să vorbim fără a cădea în ridicol de o logică a istoriei – și chiar de o providență; providență aparte, e drept, suspectă la culme, dar cu intenții mai puțin nepătrunse ca ale celeilalte, considerată binefăcătoare, căci potrivește astfel lucrurile încât civilizațiile al căror curs este dirigit de ea să se îndepărteze tot mai mult de calea lor originară pentru a atinge opusul propriilor țeluri, pentru a se prăbuși cu o obstinație și o metodă care trădează întradevăr uneltirile unei puteri ironice și tenebroase.

Istoria nu e decât la început, cred unii, uitând că e un fenomen excepțional, în chip necesar efemer, un lux, un interludiu, o rătăcire... Stărnind-o, investindu-și în ea propria substanță, omul s-a irosit, s-a împutinat, s-a șubrezit. Atâta timp cât, evadat din propriile-i origini, a rămas totuși în apropierea lor, el a putut dăinui fără primejdie; îndată însă ce s-a rupt de ele și a început să le evite, a apucat pe o cale inevitabil scurtă: câteva biete milenii... Devenind independentă de om, istoria – opera sa – îl roade și îl mistuie, și nu

se va da în lături să-l strivească. Iar el va sucumba cu ea odată, ultim dezastru, pedeapsă meritată pentru atâtea uzurpări și sminteli ivite din ispita titanismului. Tot ce a înfăptuit Prometeu e compromis pentru vecie. Încălcând toate legile nescrise – singurele care înseamnă ceva – și trecând peste granițele ce i-au fost hărăzite, omul s-a ridicat prea sus pentru a nu stârni invidia zeilor; iar aceștia, hotărâți să-l doboare, îl așteaptă acum la cotitură, încheierea cursului istoriei e de-acum înaintea inevitabilă, chiar dacă nu se poate spune cum va fi: târăgănată sau fulgerătoare. Totul arată că omenirea e în declin, în ciuda izbânzilor ei sau mai degrabă din cauza lor. Dacă unei civilizații izolate e întrucâtva lesne să-i fixezi momentul de apogeu, cu evoluția istoriei în ansamblu nu e deloc așa. Care i-a fost punctul culminant? Și unde să-l situezi, în cele dintâi veacuri ale Greciei, Indiei sau Chinei, sau la o anume dată în Occident? Cu neputință de hotărât fără a pune în joc preferințe prea personale. Oricum, e evident că omul a dat tot ce avea mai bun în el și că, de-ar fi chiar să asistăm la ivirea altor civilizații, acestea nu vor cântări cu siguranță cât cele vechi, și nici măcar cât cele moderne, fără a mai socoti că nu se vor putea feri de contagiunea sfârșitului, devenit pentru toți un soi de obligație, de program. Din preistorie până la noi, și de la noi în postistorie – iată drumul către un uriaș fiasco, pregătit și prevestit de toate epocile, chiar și de cele de apogeu. Toți asemuiesc devenirea cu un eșec, până și utopiștii, de vreme ce închipuie o eră socotită tocmai a se sustrage devenirii: viziunea lor e una a altui timp înlăuntrul timpului..., ceva asemenea unui eșec inepuizabil, neatacat de temporalitate și aflat deasupra ei. Istoria însă, al cărei protector este Ahriman³⁰, calcă-n picioare aceste divagații, refuzând cu dezgust să ia în seamă posibilitatea unui paradis, chiar ratat – fapt ce lipsește utopiile de obiect și de rațiunea lor de a fi. E semnificativ că de această noțiune a paradisului ne izbim de îndată ce vrem să pricepem istoria în propria-i esență. Și asta fiindcă nu-i putem surprinde originalitatea fără a ne raporta la antipodul ei, istoria apărând ca o tăgăduire

³⁰ În mitologia persană, **Angra Maynu**, cunoscut și sub numele **Ahriman** este zeul întinericului, personificarea și creatorul răului, eternul distrugător al binelui. Numele "Ahriman" înseamnă "spirit diabolic". Simbolul lui este șarpele.

treptată, ca o îndepărtare progresivă de o stare primară, de un miracol inițial, fermecător și convențional deopotrivă: kitsch pe bază de nostalgie... Când această înaintare către sfârșit se va fi încheiat, istoria își va fi atins „țelul” și nu va mai păstra nimic în ea care să poată aminti de punctul de plecare – că acesta e doar o poveste, nu contează. Paradisul, imaginabil la rigoare în trecut, nu e deloc de închipuit în viitor: cu toate astea, faptul că a fost situat *înainte* de istorie aruncă asupra acesteia lumini devastatoare, care ne fac să ne întrebăm de n-ar fi fost mai bine să fi rămas la starea de amenințare, de simplă virtualitate.

E mai puțin urgent să sondăm „viitorul”, subiect de groază și nimic altceva, decât sfârșitul, decât ce va avea loc după... „viitor”, atunci când timpul istoric, coextensiv lucrării omenești, va fi încetat, prin aceasta încetând întreg cortegiul de națiuni și imperii. Eliberat de povara istoriei, omul, istovit la culme, după ce se va fi dezis de propria originalitate, va mai dispune doar de o conștiință vidă, fără nimic cu care s-o poată umple: un troglodit dezamăgit, un troglodit fără nici o iluzie. Va reînoda el oare legăturile cu îndepărtații săi strămoși, iar postistoria se va înfățișa ca o versiune agravată a preistoriei? Și cum să conturăm fizionomia acestui supraviețuitor pe care cataclismul îl va fi apropiat iarăși de peșteri? Ce va face oare în fața acestor două extreme, în fața acestui interval ce le desparte și în care s-a zămislit o moștenire pe care o refuză? Descătușat de toate valorile, de toate fictiu-nile acceptate în acest răstimp, el nu va mai putea, nici nu va vrea să închipuie, în lucida-i decrepitudine, altele noi. Și așa va lua sfârșit jocul ce rân-duise până atunci șirul civilizațiilor.

După atâtea cuceriri și performanțe de tot soiul, omul începe să se demodeze. Mai trezește interes doar în măsura în care-i hăituit și încolțit, doar în măsura în care se împotmolește tot mai tare. Iar dacă mai continuă, e numai fiindcă n-are puterea să

capituleze, să-și întrerupă dezertarea înainte (istoria fiind doar atât, și nimic altceva), fiindcă a dobândit un automatism al declinului. Nu vom ști niciodată cu exactitate ce s-a rupt în el, dar ruptura există. Există de când a pornit-o la drum, s-ar putea spune. Fără îndoială, dar abia schițată; iar el, plin încă de vigoare, se împăca bine cu ea. Nu era încă acea spărtură largă, ivită dintr-un lung efort de autodistrugere, specialitate de animal subversiv care, după ce a subminat atâta vreme totul, trebuia să sfârșească prin a se submina pe sine. Subminare a propriilor temeuri (la care ajunge orice analiză, fie ea psihologică sau de alt fel), a propriului „eu”, a condiției sale de subiect – răzvrătirile sale camuflând loviturile pe care le îndreaptă împotriva-i. Ce-i sigur este că-i adânc vătămat, că-i putred până la rădăcină. De altfel, nu te simți om cu adevărat decât atunci când iei aminte la putregaiul ăsta esențial, în parte acoperit până acum, dar din ce în ce mai vizibil de când omul și-a explorat și spulberat propriile secrete. Devenind transparent sieși, nu va mai fi în stare să întreprindă, să „creeze” nimic, și asta va însemna secătuire prin lipsa amăgirii, prin suprimarea candorii. Unde va mai găsi oare destulă energie pentru a stăruî într-o operă ce reclamă un minimum de prospețime și de obnubilare? Dacă i se întâmplă să se mai amăgească uneori asupra-i, nu se mai amăgește deloc asupra aventurii omenești. Ce ineptie să susții că-i doar la început! Când, de fapt, epavă aproape supranaturală, se-ndreaptă către o condiție limită: un înțelept ros de înțelepciune. E putred, da, e cangrenat, și așa suntem cu toții. Ne îndreptăm în masă către o confuzie fără seamăn, ne vom ridica unii împotriva altora aidoma unor neghiobi convulsivi, unor fanteze bân-tuite de halucinații, fiindcă o dată ce totul va fi devenit imposibil și irespirabil pentru toți, nimeni nu va mai găsi de cuviință să trăiască decât pentru a lichida și a se lichida. Unica frenezie de care sântem încă în stare este frenezia sfârșitului. Va veni apoi o formă supremă de stagnare în care, rolurile fiind încheiate, scena goală, vom putea rumega în voie epilogul.

Istoria ne repugnă la gândul că, potrivit unei vorbe cunoscute, ce vedem astăzi va fi cândva istorie.

N-ar trebui să facem caz defel de ceea ce se-ntâm-plă, de ceea ce se petrece, iar faptul că nu reușim vădește o anumită dereglare. Dar cum să însufliești ceva, orice, dacă ai îmbrăcat platoșă de dispreț? Istoricul adevărat, un jupuit de viu ce poartă masca obiectivității, suferă și se silește să sufere, și de aceea și este atât de prezent în relatările sau în formulările sale. Departe de a privi de sus la grozăviile pe care le-a descris, Tacit s-a complăcut în ele și, acuzator fascinat, le-a proslăvit în voie. Avid de anomalie, este cuprins de plictiseală îndată ce nedreptatea și fărădelegile se împlutesc. Ca și Saint-Simon mai târziu, el simțea voluptatea indignării, desfătărea furiei. Hume³¹ îl socotea spiritul cel mai profund al Antichității – cel mai viu, am spune, și cel mai aproape de noi prin calitatea masochismului său, viciu sau dar indispensabil pentru oricine se apleacă asupra celor omenești, fie că e vorba de un fapt divers sau de Judecata de Apoi.

Să cercetăm cu grijă cel mai neînsemnat eveniment: în cel mai bun caz, elementele pozitive și cele negative care-l alcătuiesc se află în cumpănă; de obicei, cele negative predomină. E ca și cum ai spune că ar fi fost preferabil să nu fi avut loc. Am fi fost astfel scutiți să luăm parte la el, să-l îndurăm. La ce bun să adaugi ceva, orice, la ceea ce există sau pare să existe? Istoria, odisee inutilă, nu are scuză, și uneori ești ispitit să învinuiești chiar arta, oricât de imperioasă ar fi nevoia din care izvorăște. Creația este accesorie; important este să-ți tragi seva din propriile-ți adâncuri, să fii tu însuși într-un chip total, fără să te cobori la vreo formă de exprimare. A construi catedrale și a da mari bătălii țin de aceeași eroare. Mai bine încercăm să trăim în profunzime decât să străbatem veacurile căutând un eșec.

Cu siguranță, nu este mântuire prin istorie. Ea nu este defel dimensiunea noastră fundamentală; nu e decât apoteoza

³¹ **David Hume** (1711 - 1776) filozof, istoric și economist scoțian, adept al empirismului, unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai Iluminismului scoțian.

aparențelor. Să fie oare cu putință ca, o dată ce se va pune capăt drumului nostru prin lume, să ne aflăm iar propria esență? Omul postistoric, ființă întru totul pustie, va fi în stare oare să afle în sine însuși atemporalul, adică tot ce a sugrumat în noi istoria? Însemnătate au doar acele clipe pe care nu ni le-a întinat. Singurele ființe în stare să se înțeleagă, să se împărtășească unele altora cu adevărat sunt cele deschise către asemenea momente. Epocile frământate de interogația metafizică rămân clipele de apogeu, adevăratele culmi ale trecutului. Doar aventurile lăuntrice se apropie de ceea ce nu poate fi cuprins, doar ele ajung aici, fie și numai pentru o clipă, dar care atârână mai greu decât tot restul, decât timpul însuși. „Era la Roma, la 15 octombrie 1764, când, șezând visător între ruinele Capitoliului, în vreme ce călugării desculți cântau de vecernie în templul lui Jupiter, m-a fulgerat întâia oară gândul să scriu istoria decăderii și prăbușirii acestui oraș.”

Imperiile sfârșesc fie prin descompunere, fie prin catastrofă, fie prin împletirea celor două. Aceeași alegere stă dinaintea omenirii în general. Să ne închipuim un viitor Gibbon³², de vor mai fi istorici la capătul nu al unui ciclu, ci al tuturor, un Gibbon meditănd la ce-a fost omenirea. Cum va proceda oare pentru a ne descrie excesele, pornirile demonice – izvor al dinamismului nostru – el, care va fi înconjurat doar de ființe aflate pradă unei sfinte inerții, ajunse la capătul unui respingător proces de degradare, eliberate pentru totdeauna de mania de a se afirma, de a lăsa urme, de a-și face cunoscută trecerea pe pământ? Ar înțelege oare incapacitatea noastră de a elabora o viziune statică asupra lumii și de a ne conforma ei, de a ne emancipa de ideea și de obsesia faptei? Ceea ce ne pierde, ba nu, ceea ce ne-a pierdut e setea de destin, oricare ar fi acesta; și dacă infirmitatea asta, cheie a devenirii istorice, ne-a ruinat, dacă ne-a pustit, tot ea ne-a și salvat, dându-ne gustul prăbușirii, dorința pentru un eveniment aflat mai presus de toate evenimentele, pentru o spaimă aflată mai presus de toate spaimile. Catastrofa fiind singura soluție, iar postistoria, în ipoteza că i-ar

³² **Edward Gibbon** (1737 - 1794) - istoric englez și membru al parlamentului britanic. Cea mai faimoasă lucrare a sa este *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului Roman*, care a fost publicată în șase volume între anii 1776 și 1788.

putea urma celei dintâi, singura ieșire, singura șansă – e îndreptățită întrebarea dacă omenirea, așa cum este, n-ar avea interes să dispară acum, mai degrabă decât să se istovească și să se vlăguiască în așteptare, expunându-se unei ere de agonie, în care ar risca să piardă orice ambiție, chiar și pe aceea de a dispărea.

Urgența catastrofei.

Totul pare să prevestească sfârșitul istoriei și, o dată cu el, al ființei, pe seama căreia istoria s-a înălțat făcând să iasă ființa din șinele în care odihnea și asociind-o convulsiilor sale; de aceea istoria reprezintă terenul pe care ființa s-a măcinat și degradat fără încetare. Acum, când se apropie de capăt, e cu neputință ca istoria să nu poarte pecetea acestei drame ce trebuia să se răsfrângă asupra-i încă de la început; și e cu neputință să nu purtăm și noi pecetea, noi, martorii sfârșitului înfrigurat al piesei, care, s-o recunoaștem, nu ne displace, de altminteri. Asemenea într-aceasta celor dintâi creștini, avizi de catastrofă. Spre marea lor dezamăgire, catastrofa n-a avut loc, în ciuda belșugului de prorociri din scrierile vremii. Cu cât sporeau ele mai tare, ca pentru a-l grăbi pe Dumnezeu și a-i forța mâna, cu atât acesta din urmă, răvășit, nedecis, se încurca mai tare în propriile scrupule. Intrați în derută, credincioșii au trebuit să se plece înaintea evidenței: noua venire a Mântuitorului n-avea să aibă loc, arătarea lui era amînată; la orizont, nici mîntuire, nici osîndă. În aceste condiții, ce altceva le rămânea de făcut decât să aștepte, între resemnare și speranță, vremuri mai bune – vremea sfârșitului? Mai favorizați de soartă decât ei, noi suntem în schimb stăpâni ai sfârșitului nostru; el ne stă la-ndemână, și nu avem nevoie pentru a-i grăbi sosirea de nici un ajutor venit de sus. Greu de crezut că, așa risipitori cum suntem chiar, nu vom profita de o asemenea șansă nesperată. Cum am ajuns aici? Ce s-a petrecut oare pentru ca, după veacuri de speranță, să ne aflăm în pragul unei realități pe care doar sarcasmul o face suportabilă? De la Renaștere încoace, omenirea n-a făcut altceva decât să evite sensul ultim al înaintării sale, principiul nociv manifestat în ea. Epoca Luminilor, îndeosebi, avea să aducă o contribuție deloc neglijabilă acestei operațiuni de obnubilare. În veacul următor,

idolatria Viitorului a venit să confirme iluziile celui precedent. Într-o epocă atât de lipsită de iluzii ca a noastră, ea se încăpățânează să-și etaleze făgăduielile, chiar dacă sunt puțini cei ce mai cred în ele. Nu fiindcă idolatria în cauză ar fi sfârșită, dar suntem siliți s-o reducem la minim, s-o privim cu dispreț – din prudență, din teamă. Căci știm acum că este compatibilă cu atrocitatea, că duce, chiar, la ea sau, cel puțin, că dă naștere tot atât de lesne prosperității și ororii. De vreme ce cu fiecare teorie sau descoperire ne înfundăm un pic mai mult, ce mai putem avea în comun cu stirpea „luminată”, cu maniacii Posibilului? Contemporanii lui Newton s-au mirat că un spirit de o asemenea forță s-a coborât să comenteze viziunile Apostolului. Dimpotrivă, nouă ni s-ar părea de neînțeles să nu fi procedat așa, iar savantul care ar refuza cu dezgust s-o facă și-ar atrage disprețul nostru. De altfel, nici n-are nevoie să stăruie asupra revelațiilor în cauză; căci le trăiește în felul său și pregătește o viziune nouă despre ele, mai convingătoare și mai eficace decât cea veche, ca una lipsită de fast și poezie ce se află. Tot lucrând la ea și tot desăvârșind-o, îi distinge contururile cu atâta claritate, că-i vine greu să mai vorbească despre ea. Și cum sfârșitul vremilor i-apare ca un loc comun, straniu e în ochii lui nu faptul că poate fi gândit, ci că întârzie să se-arate. Își dă toată silința să-l ducă la împlinire, să-i grăbească ivirea: cu ce-i el vinovat că sfârșitul ezită și își amână apariția? Nerăbdători în egală măsură, am vrea și noi să vină și să ne izbăvească de curiozitatea asta care ne apasă. Îi prevedem venirea mai devreme sau mai târziu, potrivit dispoziției noastre; dar în același timp, respirând în funcție de irespirabil, exultând în tot ce ne înăbușă, ținem deja, prin toate gândurile noastre, oricât de luminoase ar fi, de noaptea în care ele se vor cufunda.

Poate că e aproape ziua când, incapabili să mai îndurăm uriașa teamă pe care am acumulat-o, ne vom încovoia sub apăsătoarea-i povară. Focul din cer va fi de astă dată focul nostru, și, pentru a scăpa de el, ne vom năpusti spre adâncul pământului, departe de o lume pe care am desfigurat-o și jefuit-o. Și vom sălășlui mai jos de morți, invidiind tihna și beatitudinea acestor tigve nepăsătoare aflate într-un veșnic repaos, acestor schelete domolite și modeste, izbăvite în fine de necuviința sângelui și revendicările cărnii. Viermuind în beznă, vom avea măcar satisfacția de a nu mai

trebui să ne privim în față, bucuria de a ne pierde chipurile. Expoziți aceluiași vitregii și aceluiași primejdii, vom fi la fel cu toții, și totuși mai străini unii de alții decât am fost vreodată.

La ce bun strădania de a ne evita soarta? Am putea, desigur, găsi un sfârșit de rezervă; dar ar trebui ca el să fie și verosimil și să aibă oarecare șanse de a se realiza. Omul fiind ceea ce este, se poate oare accepta că-i e dat să se stingă în tihna șubrezirii, înconjurat de binefacerile bătrâneții? Fără îndoială, el se pleacă deja sub povara mileniilor, dar pare improbabil să-i fie hărăzit s-o poarte până la capăt, până la istovirea forțelor. Dimpotrivă, totul lasă să se întrevadă că luxul ramolismului îi va fi interzis, de n-ar fi decât datorită ritmului său de viață și înclinării către nemăsură. Îngâmfat de talentele sale, batjocorește natura, îi răscolește încremenirea, stârnind în ea o răvășeală rând pe rând tragică și dezgustătoare, care devine pentru ea de-a dreptul de nesuportat. Dorința ce-o animă este ca omul să-și ia valea cât mai curând și, dacă ar vrea, el ar putea să i-o împlinească neîntârziat. Ea s-ar descotorosi astfel de acest răzvrătit, la care până și zâmbetul e subversiv, de acest contra-viețuitor pe care e silită să-l adăpostească, de acest uzurpator care i-a furat tainele ca s-o aservească, s-o dezonoreze. Prin nelegiuirile sale însă, el însuși avea să cadă în robie, să se ticăloșească. Depășind, prin cunoștințele ca și prin faptele sale, limitele hărăzite făpturii, el a atentat la izvoarele înseși ale ființei sale, la fondul său original. Cuceririle lui sunt isprava cuiva care a trădat viața și s-a trădat pe sine. De aici aerul de vinovăție, felul confuz de a se purta, de aici remușcarea pe care încearcă s-o ascundă prin insolență și prin agitație. Se lasă otrăvit de zgomot ca să evite, să escamoteze rechizitoriul pe care i-l ar face negreșit până și cel mai mărunț examen de conștiință. Creatiunea odihnea într-o sfântă amorțire, într-un murmur încântător, neuzit; zdruncinând-o cu frenezia sa, cu răcnetele lui de monstru hăituit, el a făcut-o să devină de nerecunoscut și i-a tulburat tihna pentru totdeauna. Disparația tăcerii trebuie socotită printre semnele ce prevestesc sfârșitul. Azi, cetatea cea mare a Babilonului nu mai merită să piară din cauza nerușinării sau desfrâului său, ci din cauza zarvei și gălăgiei sale, a scrâșnetelor sale de fier vechi și a îngrâncenațiilor ce nu se mai

satură de ele. Îndârjită împotriva solitarilor, acești ultimi martiri, ea-i urmărește, îi torturează, le întrerupe în fiecare clipă meditația, li se strecoară ca un virus sonor în cuget, pentru a-i submina și nimici. Iar ei, cuprinși de exasperare, cum să nu-și dorească s-o vadă prăbușindu-se neîntârziat? Ea otrăvește spațiul, pângărește, precum o nouă desfrânată, ființe și priveliști, alungând de pretutindeni puritatea și reculegerea. Unde să mergi, unde să te așezi ? Și ce-ai mai putea căuta în larma unei planete babilonizate? Înainte ca ea să se prefacă-n țândări, cei ce au suferit mai mult aici, cei pe care i-a chinuit își vor lua în sfârșit revanșa: doar ei vor binecuvânta deznodământul, doar ei se vor bucura de acea stingere momentană a vacarmului, acea scurtă și decisivă tăcere de dinaintea marilor catastrofe.

Dobândind tot mai multă putere, omul devine tot mai vulnerabil. De temut însă, trebuie să se teamă cel mai tare de clipa în care, creațiunea fiind în întregime nimicită, își va sărbători triumful – apoteoză fatală, izbândă căreia nu-i va supraviețui. Cel mai probabil este că va dispărea înainte să-și fi realizat toate ambițiile. Puterea lui e de pe acum atât de mare, că te întrebi de ce vrea s-o sporească. Atâta lăcomie trădează o slăbiciune fără de scăpare, o decădere magistrală. Plantele și animalele poartă pecetea mântuirii, așa cum omul o poartă pe cea a pierzaniei. Lucru adevărat pentru fiecare din noi, pentru întreaga Specie, orbită și strivită de strălucirea Incurabilului. Ea se perpetuează în națiuni – sortite și ele aservirii – prin simplul automatism al devenirii; națiunile toate nefiind în fond decât tot atâtea căi ocolite pe care o apucă istoria ca să ajungă la instituirea unei tiranii de anvergură, a unui imperiu ce va cuprinde continentele. Se va sfârși atunci cu granițele și cu spațiile de dincolo de ele, deci și cu libertatea, și cu iluziile, în chip semnificativ, Cartea Sfârșitului a fost creată într-un moment când oamenii, și chiar zeii, trebuiau să se plece în fața bunului plac al Romei. Arbitrarul degenerând în teroare, oprimaților nu le mai rămânea decât speranța de a fi izbăviți cândva, printr-un eveniment de dimensiune cosmică, pe care au prins să și-l închipuie în liniile sale generale, ba chiar și în detalii. În imperiul ce va să vină, dezmoșteniții vor proceda la fel; genul vizionar, în chip firesc sinistru, le va detrona în ochii lor pe toate celelalte; dar, spre

deosebire de creștinii primitivi, ei nu-l vor urî pe noul Nero, sau mai degrabă se vor urî în el, îl vor preface într-un ideal detestat, primul între damnați, căci niciunul dintre ei nu va avea nerușinarea să se pretindă ales.

Se va fi terminat cu noul cer și cu noul pământ, ca și cu îngerul menit să deschidă „fântâna abisului”. De altfel, cheia ei nu-i oare chiar la noi? Abisul e în noi și în afara noastră, e presimțirea de ieri, întrebarea de azi și certitudinea de mâine. Întemeierea, ca și dezmembrarea imperiului viitor va avea loc în mijlocul unor tulburări fără asemănare în trecut. În stadiul la care am ajuns, chiar dacă am vrea, ne-ar fi cu neputință să ne îndreptăm și, într-o tresărire de înțelepciune, să facem cale-întoarsă. Perversitatea noastră e atât de virulentă, încât meditațiile noastre asupra-i, ca și strădaniile de a o depăși, în loc s-o atenueze, o întăresc și-o agravează. Sortiți dispariției, reprezentăm episodul cel mai spectaculos și mai jalnic din drama creațiunii. Și fiindcă răul ce dormita în celelalte viețuitoare s-a trezit în noi, ne revenea nouă să ne pierdem pentru ca ele să poată fi izbăvite. Virtualitățile de sfâșiere și conflict pe care le adăposteau au devenit actuale și s-au concentrat în noi, eliberarea plantelor și animalelor de elementele funeste ce zăceau amortite în ele făcându-se pe seama noastră – act de generozitate, jertfă la care nu am consimțit decât pentru a regreta și a ne înăcri. Invidiindu-le înconștienta, temei al izbăvirii lor, am vrea să fim ca ele și, încludați că nu ne reușește, le plănuim pieirea, ne străduim să le stărnim interesul pentru nefericirile noastre ca să le trecem asupra lor. Cu animalele avem ce-avem, îndeosebi: ce n-am da să le smulgem din muțenie, să le convertim la vorbire, să le supunem abjecției cuvântului! Farmecul existenței spontane, al existenței ca atare, fiindu-ne oprit, nu putem tolera ca alții să se bucure de el. Trădători ai inocenței, ne înverșunăm împotriva oricui îi rămâne fidel, împotriva tuturor ființelor care, indiferente la aventura noastră, se complac în fericita lor torpoare. Cât despre zei, nu ne-am dezlănțuit oare împotriva lor din furia de a vedea că sunt conștienți fără a suferi din pricina asta, în timp ce pentru noi conștiința și naufragiul se confundă? Dacă am pătruns taina puterii lor, n-am putut-o afla în schimb pe aceea a seninătății. Răzbunarea era inevitabilă: cum să-i ierți că posedă cunoașterea fără riscul

blestemului ce-i este inerent ? Și totuși, n-am renunțat să năzuim la fericire o dată cu dispariția lor: am căutat-o și o căutăm tocmai în ceea ce ne îndepărtează de ea, în împletirea cunoașterii cu aroganța. Cu cât se apropie acești doi termeni, tinzând spre identificare, cu atât se șterg în noi urmele propriilor noastre origini, îndată ce am decăzut din inerția în care ne aflam, în care ne simțeam acasă, ne-am cufundat în făptuire, fără puțința de a ne smulge din ea sau de a ne redobândi adevăratul loc sub soare. Iar dacă fapta ne-a corupt, la rându-ne am corupt fapta: rodul acestei degradări reciproce fiind acea sfidare a contemplării care e istoria, sfidare coextensivă evenimentelor și tot atât de lamentabilă ca ele. Ceea ce a fost văzut cu ochiul minții la Patmos, noi vom vedea aieva într-o zi, vom percepe cu claritate acel soare „negru ca un sac de păr”, luna ca sângele, stelele căzând precum smochinele, acel soare strângându-se „ca o carte pe care o faci sul”. Anxietatea noastră e un ecou la cea a Vizionarului, de care suntem mai aproape decât au fost predecesorii noștri, inclusiv cei care au scris despre el, și îndeosebi autorul Originilor creștinismului, ce a avut imprudența să afirme: „Știm că sfârșitul lumii nu este atât de aproape cum o credeau iluminații celui dintâi veac și că acest sfârșit nu va fi o catastrofă bruscă. El va avea loc datorită frigului, peste mii de veacuri.”, Evanghelistul semianalfabet a văzut mai departe decât savantul său comentator, robit superstițiilor moderne. Nimic de mirare aici: pe măsură ce ne întoarcem în timp către Antichitatea timpurie, întâlnim neliniști asemănătoare cu ale noastre. Filosofia a avut, la începuturile ei, mai mult decât o presimțire, a avut intuiția exactă a sfârșitului, a scadenței devenirii. Heraclit³³, contemporanul nostru ideal, știa deja că focul „va judeca” totul; închipuia chiar un

³³ **Heraclit din Efes** (Ἡρακλεῖτος Herakleitos; n. cca. 535 î.Hr. - d. 475 î.Hr.), cunoscut ca „Obscurul” (*Skoteinos*), a fost un filozof grec presocratic. El nu a fost de acord cu Thales, Anaximandru și Pitagora în legătură cu substanța fundamentală și considera că elementul fundamental din care derivă toate celalalte este focul, în locul apei, aerului sau pământului, cum considerau filozofii care l-au precedat. Acest lucru a dus la convingerea că schimbarea este un lucru real și că stabilitatea este iluzorie. Pentru Heraclit, totul este „într-un flux”, după cum spune aforismul *Panta rei*, ce-i este atribuit:

foc atotcuprinzător la capătul fiecărei perioade cosmice, un cataclism repetat, corolar al oricărei concepții ciclice a timpului. Mai puțin îndrăzneți și mai puțin exigenți, noi ne mulțumim cu un singur sfârșit, căci ne lipsește forța ce ne-ar îngădui să-nchipuim și să-nundurăm mai multe. Admitem, e adevărat, o pluralitate de civilizații – tot atâtea lumi care se nasc și mor; dar cine dintre noi ar consimți ca istoria întreagă să reînceapă la nesfârșit? Cu fiecare eveniment al ei, ce ne apare în chip necesar ireversibil, mai facem un pas către deznodământul unic, potrivit unui ritm al progresului a cărui schemă o adoptăm, refuzându-i desigur balivernele. Înaintăm, da, gonim chiar către un dezastru precis, și nu către o mirifică desăvârșire. Cu cât ne e mai silă de poveștile predecesorilor noștri imediați, cu atât ne simțim mai aproape de orfici, care așezau Noaptea la originea la originea lucrurilor, sau de un Empedocle³⁴, care atribuia virtuți cosmogonice Urii. Dar tot cu filosoful din Efes ne potrivim mai bine, când ne asigură că universul e cârmuit de trăsnet. Nemaifiind orbiți de Rațiune, descoperim în fine cealaltă față a lumii și bezna ce domnește acolo; iar dacă trebuie cu orice preț ca o lumină să ne abată de la ea, va fi fără îndoială lumina vreunui fulger definitiv. O altă trăsătură ce ne apropie de presocratici este pasiunea pentru inevitabil, pe care ei, în zorii civilizației noastre, au resimțit-o la primul contact cu elementele și ființele, al căror spectacol îi va fi cufundat, desigur, într-o uluială îngrozită. La capătul veacurilor, noi resimțim în schimb pasiunea aceasta ca singură modalitate de a ne reconcilia cu omul și cu oroarea pe care ne-o provoacă. Resemnați sau vrăjiți, îl privim cum gonește către ceea ce-l neagă, cum se-nfioară de beția nimicirii sale. Panica – viciul, rațiunea sa de a fi, principiul expansiunii, al prosperității sale nesănătoase – s-a înstăpânit pe el într-o asemenea măsură, îl definește atât de adânc, că ar pieri pe loc de i-ar fi luată. Oricât de subtili ar fi fost, primii filosofi nu puteau ghici că universul moral va pune probleme la fel de insolubile și înspăimântătoare ca universul fizic: în epoca în care „înfloreau”, omul nu-și dăduse încă măsura... Avantajul pe care-l avem asupra lor este de a ști de ce e-n stare sau, mai exact, de ce suntem noi înșine în stare. Căci panica aceasta, deopotrivă

³⁴ **Empedocle** (c. 490 î.Hr. – c. 430 î.Hr.) a fost filosof grec presocratic.

stimulatoare și devastatoare, o purtăm în noi cu toții, ea își pune pecetea pe fizionomia noastră, izbucnește în gesturile noastre, ne pătrunde în oase și ne aprinde sângele. Zvârcolirile noastre, vizibile sau ascunse, le transmitem planetei; ea se cutremură deja ca și noi, se molipsește de crizele noastre și, în vreme ce-i cuprinsă de convulsii, ne leapădă și ne blestemă.

Neîndoielnic, e supărător că trebuie să înfruntăm faza finală a cursului istoriei în momentul când, lichidându-ne vechile credințe, ne lipsesc disponibilitățile metafizice, rezervele substanțiale de absolut. Surprinși de agonie, deposeați de toate, ne învecinăm cu acel coșmar mângâietor resimțit de toți cei care au avut privilegiul să se afle în inima unui dezastru mai de seamă. Dacă alături de curajul de a privi lucrurile în față l-am avea și pe acela de a ne întrerupe goana, chiar și pentru o clipă, acest răgaz, această pauză la scara mapamondului ar fi de-ajuns pentru a ne revela amploarea prăbușirii ce ne paște, iar groaza ce ar urma de aici s-ar converti pe dată în rugăciune sau în tânguire, într-o convulsie salvatoare. Dar nu putem să ne oprim. Iar ideea inevitabilului ne seduce și ne susține fiindcă, oricum ar fi, conține un reziduu metafizic și fiindcă reprezintă singura deschidere de care mai dispunem către un simulacru de absolut, fără de care nimeni nu poate supraviețui. Cândva – cine știe? – chiar și acest refugiu ne-ar putea lipsi. Atunci, aflați la apogeul vacuității noastre, vom fi hărăziți dezonoarei unei epuizări totale, mai rea decât o catastrofă neașteptată, la urma urmei onorabilă și prestigioasă chiar. Să fim încrezători și să mizăm pe catastrofă, mai potrivită firii și gusturilor noastre. Să mai facem un pas, să presupunem că a venit deja, s-o tratăm ca pe un fapt împlinit. După toate aparențele, câțiva vor scăpa teferi din ea, câțiva norocoși ce vor fi avut șansa să-i contemple desfășurarea și să tragă învățăminte de aici. Prima lor grijă va fi cu siguranță să abolească amintirea lumii celei vechi, a tuturor înfăptuirilor ce au discreditat-o și-au dus-o la pierzanie. Înverșunați împotriva cetăților, vor voi să le ducă la capăt ruina, să le șteargă urmele. Un arbore rahitic va prețui mai mult în ochii lor decât un muzeu sau un templu. Se va sfârși cu școlile; vor fi în schimb cursuri de uitare și dezvăț în care vor fi lăudate virtuțile neatenției și desfătărilor amneziei. Dezgustul stârnit de priveliștea oricărei cărți, frivolă sau gravă, se va

întinde la întreaga Cunoaștere, despre care se va vorbi cu jenă sau cu teamă, de parcă în joc ar fi o obscenitate sau o boală. A te ocupa cu filosofia, a elabora un sistem, a te atașa de el și a crede în el, va apărea ca o impietate, o provocare și o trădare, ca o complicitate nelegiuită cu trecutul. Uneltele vor fi, toate, detestate și nimeni nu se va gândi să le utilizeze, sau doar pentru a înlătura resturile lumii prăbușite. Fiecare va încerca să imite vegetalul în detrimentul animalelor, cărora li se va reproșa că evocă prin anumite trăsături chipul sau isprăvile omului; din același motiv, oamenii se vor abține să-i reînvie pe zei, și cu atât mai mult pe idoli. Refuzul istoriei va fi atât de radical, încât va fi condamnată în bloc, fără milă, fără excepție. Și tot așa se vor petrece lucrurile și cu timpul, asimilat unui lapsus sau unei dereglări.

Scăpați de delirul faptei, supraviețuitorii, întorși către monotonie, se vor strădui să se complacă, să se afunde în ea, pentru a se feri de chemările noului. În fiecare dimineață, reculeși, vor murmura discret blesteme împotriva generațiilor anterioare; între ei însă, nici un sentiment suspect sau josnic, nici o ranchiună ori dorință de a umili sau a umbri pe cineva, oricine ar fi. Liberi și egali, îl vor așeza totuși mai presus de ei pe acela care, nici în viața și nici în cugetul său, nu va păstra vreunul din viciile lumii năruite. Îl vor venera toți și nu vor avea liniște până ce nu-i vor semăna.

Să terminăm însă cu aceste divagații, căci nu servește la nimic să-nchipuim un „episod consolator” – procedeu fastidios al eschatologiilor. Nu fiindcă n-am avea dreptul să ne închipuim această nouă lume, transfigurată la ieșirea din oroare; dar cine ne va spune că, o dată ce-și va fi atins scopul, ea nu va recădea în neajunsurile celei vechi? Și cum să crezi că nu se va plictisi de fericire sau că va scăpa de atracția prăbușirii, de ispita de a juca, și ea, un rol? Plictisul în mijlocul paradisului i-a stârnit celui dintâi strămoș al nostru dorința de abis ce ne-a adus șirul de veacuri al căror capăt îl întrezărim acum. Dorința aceasta, adevărată nostalgie a infernului, va pustii neîndoielnic seminția ce ne va urma, făcând din ea demna mos-tenitoare a metehnelor noastre. Să renunțăm deci la profeții – ipoteze frenetice – să nu ne mai lăsăm amăgiți de chipul unui viitor îndepărtat și improbabil, să ne mulțumim cu certitudinile noastre, cu neîndoielnicele noastre abisuri.

Schițe de rătăcire.

I

„Dacă porumbelul călător ar putea învăța geografie, zborul său inconștient, ce merge drept la țintă, ar deveni deodată imposibil” (Carl Gustav Carus³⁵).

Scriitorul care-și schimbă limba se află în situația acestui porumbel dresat și buimăcit.

A vrea să ușurezi sarcina cititorului e o greșeală. Nu-ți va fi recunoscător pentru asta. Căci lui nu-i place să înțeleagă, îi place să bată pasul pe loc, să se împotmolească, să fie *pedepsit*. De unde și prestigiul autorilor confuzi, și perpetuarea scrierilor încâlcite.

Bloy vorbește de *mediocritatea ascunsă* a lui Pascal. Expresia îmi pare o impietate, și e într-adevăr, chiar dacă nu într-un chip absolut, de vreme ce Pascal, nemăsurat în toate, a fost nemăsurat și în materie de bun-simț.

Filosofii scriu pentru profesori; gânditorii, pentru scriitori.

³⁵ **Carl Gustav Carus** (1789 – 1869), medic și pictor german. A jucat un rol important în cadrul romantismului german ;Prieten cu Goethe.

★

The Anatomy of Melancholy – cel mai frumos titlu găsit vreodată. Ce mai contează că, pe urmă, cartea este mai mult sau mai puțin indigestă!

★

Poate c-ar trebui să publicăm doar ce-a fost dintr-o dată așternut pe hârtie, așadar înainte de-a ști noi înșine unde vrem să ajungem.

★

Doar operele neîmplinite – fiindcă sunt cu neputință de împlinit – ne stârnesc divagații despre esența artei.

★

Cu ce aș fi mai câștigat dacă aș fi credincios, de vreme ce-l pricep pe Meister Eckhart ca și cum as fi?

★

Nimic din ce nu poate fi redat în termenii misticii nu merită trăit.

★

Să te asemuiești cu acea Unitate primordială despre care Rig-Veda³⁶ spune că „respira de la sine fără de suflare”.

³⁶ **Rig Veda** (în sanscrită: ऋग्वेद ṛgveda) este o colecție de imnuri vedice din India antică, dedicată zeităților rigvedice. Este considerat cel mai important dintre cele patru texte canonice hinduse (*shruti*) cunoscute drept "Vede". Conform dovezilor interne (filologice și lingvistice), Rig Veda a fost compusă aproximativ între 1700 și 1100 î.Hr. (perioada vedică timpurie), în Punjab (Sapta Sindhu), ceea ce o

★

Stau de vorbă cu un subom. Trei ore ce-ar fi putut deveni caznă, dacă nu mi-aș fi repetat fără-ncetare că nu-mi pierd timpul, că am totuși norocul să contemp lu un exemplar a ce va fi umanitatea peste câteva generații.

★

N-am cunoscut pe nimeni căruia decăderea să-i fie mai dragă decât îi era ei. Și totuși, s-a sinucis ca să scape de ea.

★

L. Vrea să știe dacă am linia sinuciderii, eu însă îmi ascund palmele și, mai degrabă decât să i le-arăt, am să port totdeauna mănuși când o să fie de față.

★

O carte trebuie să adâncească răni, să le provoace chiar. O carte trebuie să fie o *primejdie*.

★

La piață, două babe stau de vorbă cu gravitate. Când să se despartă, una din ele, cea mai decrepită, încheie: „Ca să ai tihnă, trebuie să rămâi în firescul vieții.”

Este, exceptând cuvintele, ceea ce propovăduia și Epictet³⁷.

plasează printre cele mai vechi texte religioase din lume în continuă folosire, precum și printre cele mai vechi texte scrise într-o limbă indo-europeană.

³⁷ **Epictet** (gr.: Επίκτιτος; lat.: *Epictetus* n.55– d.135) - filozof grec stoic. Probabil s-a născut la Hierapolis, Phrygia, și a trăit o mare parte din viață în Roma până în momentul exilului la Nicopolis, unde a și murit. Sclav al lui Epaphroditus, libert și secretar al lui Nero și, mai apoi, al lui Domițian, a fost discipol al lui Musonius Rufus (92/93 d.H.). Eliberat de Epaphroditus, a predat o vreme filozofia la Roma; odată cu alungarea filozofilor din Roma de către Domițian (cca

★

C. Îmi vorbește despre o ședere la Londra, unde timp de o lună încheiată a stat într-o cameră de hotel, nemișcat, *cu fața la perete*. A fost pentru el o bucurie rară, pe care și-ar fi dorit-o fără capăt, îi pomenesc de-o experiență analogă – cea a misionarului budist Bodhidharma – care durase însă nouă ani.

Fiindcă îi invidiez isprava, cu care nu se-mpăunează, îi spun că și dacă ar rămâne unică, tot ar trebui să-l înalțe în propriii-i ochi și să-l ajute să treacă peste crizele de prostrație din care nu știe cum să iasă.

★

Parisul se trezește. În dimineața asta de noiembrie, e încă întuneric: pe Avenue de L'Observatoire, o pasăre – una singură – își încearcă glasul. Mă opresc și ascult. Deodată, mormăieli în preajmă. Cu neputință să-mi dau seama de unde vin. Zăresc în fine doi cerșetori dormind sub un camion: unul din ei trebuie să aibă un vis urât. Farmecul se destramă. O șterg în grabă. În Piața Saint-Sulpice, în vespasiană, dau peste o bătrânică pe jumătate goală. Scot un țipăt de groază, năpustindu-mă într-o biserică unde un preot cocoșat, cu ochi șireți, explică unor dezmoșteniți de toate vârstele, vreo cincisprezece la număr, că sfârșitul lumii este iminent, iar osânda, cumplită.

★

Fericiți toți aceia care, veniți pe lume înaintea Științei, aveau privilegiul de a muri la prima lor boală!

★

A fi cel care a introdus suspinul în economia intelectului.

93 d.H.), a mers în Epir, stabilindu-se la Nicopolis, unde a întemeiat o școală celebră, cu discipoli remarcabili, între care s-a distins Arrian

★

Oboselile, tulburările, interesul obligat pentru fiziologie mi-au provocat de timpuriu disprețul față de orice speculație ca atare. Și dacă în atâția ani nu e nimic în care să fi progresat, am învățat măcar temeinic ce înseamnă un *trup*.

★

Un vechi prieten, cerșetor sau, dacă preferați, cântăreț ambulant, revenind pentru câțeva vreme la părinții lui în Ardeni, avu într-o duminică dimineață, pornind de la un fleac, o ceartă aprinsă cu mama sa, învățătoare la pensie, care se pregătea să meargă la biserică. Ieșindu-și din fire, pălind deodată și pierzându-și graiul, ea-și azvârli pe jos pălăria, mantoul, bluza, fusta, chiloții și ciorapii și, goală pușcă, execută un dans lasciv în fața soțului și a fiului ei, care au rămas lipiți de perete, îngroziți și paralizați, incapabili de-un gest sau de-un cuvânt prin care s-o oprească. Isprava odată încheiată, se prăbuși într-un fotoliu și izbucni în hohote de plâns.

★

Pe perete, o gravură reprezentând spânzurarea unor luptători din Armagnac – privirea lor e numai rânjet, veselie și extaz. Ai zice că de nimica nu se tem mai tare decât să vadă sfârșindu-li-se chinurile.

Nu te mai sature de spectacolul acestei ațățătoare și negrăite bucurii.

★

Prietenia fiind incompatibilă cu adevărul, fecund rămâne doar dialogul mut cu inamicii noștri.

★

Rudele noastre ar trebui să aibă grijă să moară într-un moment când nu trecem printr-o perioadă de atonie. Altminteri, ce nemăsurat efort ca să arăți interes pentru ghinionul lor!

„Iar cei din urmă vor fi cei dintâi.” – Era în 30 ianuarie 1958 când, la College de France, la cursul lui Puech despre Evanghelia după Toma, această frază răsuflată căzută în mijlocul unui comentariu erudit m-a cufundat într-o stare ciudată. Nici dacă aş fi auzit-o în plină agonie nu m-ar fi răscolit atâta.

Un poet spaniol îmi trimite o felicitare înfăţişând un *şobolan* – simbol, scrie el, a tot ce putem „esperar” de la anul ce vine. De la toţi anii, ar fi putut adăuga.

Oricine e nesăbuit îndeajuns ca să se înhame la o operă, oricare ar fi natura ei, nu tolerează, în adâncul său, nici cea mai mică rezervă cu privire la ceea ce face. Prea-l macină îndoielile cu privire la sine ca să mai poată înfrunta îndoielile pe care le inspiră celorlalţi.

Un antic spunea că doctrina lui Epicur are „suavitatea sirenelor”. Am căuta-n zadar sistemul modern care să merite asemenea elogiu.

Când îl citesc pe Herodot, îmi pare că ascult un țăran din Est cum povestește și „filosofează”. — Nu degeaba călătorese acela în ținutul sciților.

Mă vizitează un tânăr pe care mi-l recomandase o doamnă, precizându-mi că-i vorba de un „geniu”. După ce mi-a dat amănunte despre o călătorie pe care tocmai o întreprinsese-n Africa, mi-a vorbit de preocupările, de lecturile, de proiectele sale. În tot ce spunea era ceva ce nu mergea, o înfrigurare goală care mă stingherea. Cu neputință de aflat cine era și cât prețuia. După o oră, s-a ridicat, m-am ridicat și eu, m-a privit drept în ochi și, concentrat și absent totodată, s-a îndreptat spre mine încet, foarte încet, precum un melc halucinat, îmi amintesc că am făcut remarcă: „Geniul ăsta vrea să mă omoare”, și m-am dat înapoi cu un pas, ferm hotărât să-i trag un pumn direct în mutră dacă ar fi continuat să se apropie. S-a oprit schițând un gest nervos, de parcă s-ar fi înfrânat, împotrivindu-se, ca un alt doctor Jekyll, la cine știe ce sinistră metamorfoză; apoi s-a liniștit și s-a întors să se așeze, dându-și silința să zâmbească. Nu l-am întrebat nimic care să-l poată tulbura. Ne-am reluat conversația exact din locul unde fusese întreruptă și, pe măsură ce-și venea în fire, simțeam că starea lui mă cuprinde pe mine și că acum e rândul meu să mă ridic. Clipă în care, din fericire, i-a venit ideea să se ducă.

Dicțiunea defectuoasă, bâlbâielile, felul meu sacadat de a vorbi, *arta* de a bâigui, glasul meu, *r-ul* de la celălalt capăt al Europei – ele m-au împins, ca reacție, să mă-ngrijesc întrucâtva de scrisul meu și să mă arăt vrednic de-un idiom pe care-l pocesc ori de câte ori deschid gura.

Între neplăcerile (bătrânețe, boală etc.) care îndreptățesc la căutarea izbăvirii, Buddha pomenește „tracul actorului”! Cât privește tracul, trebuia început și sfârșit cu cel al ființei vii ca ființă vie.

Un octogenar îmi face, sub pecetea tainei, mărturisirea că, pentru întâia oară-n viață, l-a încercat ispita de a-și curma zilele. De ce asemenea mister? Să fie oare rușinea de a fi așteptat atâta amar de vreme pentru a cunoaște o dorință așa de ndreptățită sau, dimpotrivă, groaza de ceea ce consideră a fi, desigur, o monstruozitate?

★

Pascal n-a crezut de cuviință, și-i păcat, să se oprească asupra sinuciderii. Subiectul totuși i se potrivea. Fără îndoială, ar fi fost *împotrivă*, cu ce revelatoare concesii însă.

★

„Gustul pentru extraordinar este trăsătura mediocrității” (Diderot).

Și ne mai mirăm că Secolul Luminilor n-a înțeles nimic din *Shakespeare*.

★

Nu scrii fiindcă ai ceva de spus, ci fiindcă ai *dori* să spui ceva.

★

Dacă există o clipă în care ar trebui să izbucnim în râs, aceasta-i clipa când, ca urmare a unei neliniști nocturne de nesuportat, ne trezim fără să știm dacă ne vom așterne pe hârtie ultimele dorințe sau ne vom mulțumi cu cine știe ce jalnic aforism.

★

Ce e durerea?

— O senzație care nu vrea să cedeze, o senzație *ambitioasă*.

★

A exista e un plagiat.

★

Potrivit Cabalei, îndată ce a fost zămislită, ființa poartă în pântecul matern un semn luminos care se stinge la venirea ei pe lume...

★

N-aș vrea să trăiesc într-o lume golită de orice sentiment religios. Nu la credință mă gândesc, ci la acea lăuntrică vibrație care, independentă de orice crez, ne proiectează în Dumnezeu, și câte-odată chiar *mai sus*.

★

„Nimeni nu s-a putut vreodată elibera de Timp.”
Știam. Dar când citești asta în *Mahābhārata*, o știi pentru vecie.

★

Povestea Căderii e-atât de izbitoare fiindcă autorul nu descrie în ea entități sau simboluri: el vede un zeu plimbându-se cu adevărat într-o grădină, un Dumnezeu *rural*, așa cum, cu atâta îndreptățire, l-a caracterizat un exeget.

★

„Ori de câte ori mă gândesc la răstignirea lui Cristos, comit păcatul invidiei.”

Dacă o iubesc atâta pe Simone Weil, e pentru vorbele în care se-ntrece în orgoliu cu sfinții cei mai mari.

★

E fals să susținem că omul nu poate trăi fără zei. Mai întâi fiindcă-și creează simulacre de zei; apoi, fiindcă îndură totul și se

obișnuiește cu orice. N-are atâta noblețe încât să piară din dezamăgire.

★

Tămâiam, în vis, un individ pe care-l disprețuiesc. Trezindu-mă, dezgustul de mine însumi a fost mai mare decât dacă aș fi comis aievea atare josnicie.

★

Nu am impresia că sunt eficace, că sunt activ, că fac un lucru pozitiv decât atunci când stau lungit, lăsându-mă în voia unei interogații fără sfârșit și fără obiect.

★

Sterilitatea ne face lucizi și nemiloși. De cum încetăm să mai producem, găsim că tot ce fac ceilalți este lipsit de inspirație și substanță. Judecată, fără îndoială, adevărată. Trebuia să o pronunțăm însă înainte, atunci când produceam, atunci când, tocmai, făceam precum ceilalți.

★

Adevărata eleganță morală constă în arta de a-ți deghiza izbânzile-n înfrângeri.

★

Coșmaruri ratate, coșmaruri care lâncezesc, se lungesc, din lipsă de noi catastrofe. Să tresari din somn din lipsă de interes!

★

Moartea e o stare de perfecțiune, singura la îndemâna unui muritor.

★

Pe vremea când fumam fără-ncetare, țigara, după o noapte albă, avea o aromă funebră care mă consola de toate.

★

Într-un tren local, o fetiță (cinci ani?) citește o carte cu poze. Dând peste cuvântul „trecere”, îi cere mamei sale să-i spună ce înseamnă. Mama se execută: „Trecere înseamnă trenul care trece, un om care trece pe stradă, vântul care trece...” Ștrengăriță, ce pare foarte dezghețată, nu se arată mulțumită de răspuns. Fără îndoială că exemplele i se par prea *concrete*.

★

Într-o zi, la masă, purtam o discuție „teologică”. Slujnica, o țărăncă fără carte, asculta în picioare. „Nu cred în Dumnezeu decât atunci când mă dor dinții”, a spus. După o viață întreagă, intervenția ei e singura de care-mi amintesc.

★

Într-un săptămânal englezesc, o diatribă împotriva lui Marc Aureliu, pe care autorul îl acuză de ipocrizie, filistinism și afectare. Înfuriat, mă pregăteam să răspund, când, gândindu-mă la împărat, mi-am venit dintr-o dată în fire. Corect era să nu mă indignez în numele celui care m-a învățat să nu mă indignez niciodată.

★

Orice concesie pe care o facem e însoțită de o împuținare lăuntrică de care nu ne dăm seama imediat.

★

Unui prieten care-mi spune că se plictisește fiindcă nu poate lucra îi răspund că plictisul e o stare *superioară* și că a-l lega de ideea de lucru înseamnă a-l înjosi.

★

A exista este un fenomen colosal – *care nu are nici un sens*. Astfel aş defini stupoarea în care trăiesc zi după zi.

★

M-ați lăsat să înțeleg că nu prețuiesc nimic când afirm, că mă aflu într-o lumină favorabilă numai când mă-ndoiesc.

Eu nu sunt însă un om care se îndoiește, ci un idolatru al îndoielii, aflat în fierbere, în transă, un fanatic lipsit de crez, sunt un erou al șovăielii.

★

Căutarea lui Oedip, urmărirea fără cruțare, fără scrupule chiar, a adevărului, pornirea înverșunată de a se nimici amintesc de mecanis-mul și demersul Cunoașterii, activitate eminamente incompatibilă cu instinctul de conservare.

★

Să fii *încredințat* de ceva, de orice, este o performanță nemaipomenită, miraculoasă aproape.

★

Ce i se poate reproșa lui Nietzsche din ultima-i perioadă e nemăsura găfâită a scrisului, lipsa *timpilor morți*.

★

Nu fac impresie, nu-s molipsitoare decât cuvintele născute din iluminare sau din frenezie, două stări în care suntem *de nerecunoscut*.

★

Cristos n-a fost un *înțelept*, s-a susținut; stau mărturie cuvintele pe care le-a rostit la Cina cea de Taină: „Să faceți lucrul acesta în amintirea mea.” Or, *înțeleptul* nu vorbește niciodată în nume propriu: *înțeleptul* este impersonal.

Să admitem. Numai că Isus n-a pretins că e un *înțelept*. El se considera un zeu, și pentru asta era nevoie de un limbaj mai puțin modest, adică de un limbaj personal tocmai.

★

Ostenim, ne zbatem, ne sacrificăm pentru noi înșine în aparență; în fapt însă, pentru oricine, pentru un dușman viitor, pentru un dușman neștiut. Lucru mai adevărat încă despre popoare, decât despre indivizi. Heraclit s-a înșelat: nu fulgerul, ci ironia cârmuiește lumea. Ea este legea universului.

★

Chiar când nu se întâmplă nimic, totul îmi pare de prisos. Ce să mai spui atunci în fața unui eveniment, a oricărui eveniment?

★

Cea mai mare nesăbuiță este de a crede că pășim pe ceva trainic. Îndată ce istoria își face apariția, ne încredințăm însă de contrariu. Pașii noștri păreau să se sprijine ferm pe pământ, și descoperim deodată că nu există nimic care s-aducă a pământ, și nici ceva care s-aducă a pași.

★

La Zoo. - Toate animalele au o ținută decentă; afară de maimuță. Se simte că omul e pe-aproape.

★

Putem citi în *Jurnalul* lui Dangeau³⁸: „Doamna Ducesă d'Harcourt cere și obține moștenirea unui anume Foucault care s-a sinucis.” - „Azi regele i-a dăruit delfinei un om care s-a omorât. Ea speră să obțină de pe urma lui mulți bani.”

De ținut minte atunci când suntem înclinați să-i dezvinovățim pe aristocrați și când ne oprim uimiți în fața ghilotinei.

★

Cu neputință de ajuns la adevăr plecând de la păreri, căci orice părere nu e decât un punct de vedere *nebunesc* asupra realității.

★

Potrivit unei legende indiene, cândva, Shiva se va apuca să danseze, mai întâi încet, apoi din ce în ce mai iute, și nu se va opri până ce nu va fi imprimat lumii un ritm dezlănțuit, întru totul opus ritmului Creațiunii.

Legenda nu comportă nici un comentariu – istoria străduindu-se să-i illustreze temeinicia.

★

În vreme ce i se pregătea cucuta, Socrate învăța o melodie la flaut. „La ce-ți va folosi?” e întrebat. - „Ca să știu melodia înainte să mor.”

Dacă îndrăznesc s-aduc aminte de acest răspuns banalizat de manuale, e fiindcă el îmi pare singura justificare serioasă a oricărei voințe de cunoaștere, fie că e exercitată în pragul morții sau în oricare alt moment.

★

³⁸ **Philippe de Courcillon, Marquis de Dangeau** (1638 – 1720) ofițer francez și autor al unui jurnal (1684-1720).

După Origene³⁹, doar sufletele aplecate spre rău, „cu aripile frânte”, coboară într-un trup.

Cu alte cuvinte, fără dorințe funeste nu există nici întrupare, nici istorie. Este aici o evidență înspăimântătoare, care devine suportabilă îndată ce-o fixăm în câteva concepte teologice.

★

Adevăratul Mesia nu se va arăta, se spune, decât în mijlocul unei lumi „cu desăvârșire drepte” sau „cu desăvârșire vinovate”. Cum considerație merită doar cea de-a doua eventualitate, vizibilă aproape și potrivindu-se atât de bine cu ceea ce *știm* despre ce va să fie, Mesia are toate șansele să se arate în sfârșit și să răspundă astfel nu atât unei foarte vechi așteptări, cât unei temeri foarte vechi.

★

Am notat de nenumărate ori că e mai lesne să adormi din nou după un vis în care ești ucis decât după un vis în care ești ucigaș.

O notă bună pentru ucigaș.

★

La Saint-Severin, un cor italianesc cântă *Tânguirile lui Ieremia* de Cavalieri. În culmea emoției, îmi spun că la cel dintâi prilej o să-i arăt eu lui X. În clipele cele mai „eterate” sunt invariabil cuprins de dorința de a mă răzbuna neîntârziat pentru o jignire nicidecum recentă, ci veche de zece, de douăzeci sau de treizeci de ani.

★

³⁹ **Origene** (Οριγένης, ca. 185 - ca. 254) a fost un învățat și teolog creștin și considerat ca fiind unul dintre cei mai renumiți Părinți ai Bisericii.

Nu există nimeni căruia, într-un moment sau altul, să nu-i fi dorit moartea.

★

D., bun psiholog în ciuda ramolelii, ținea la găselnițele lui. De câte ori îl întâlneam, îmi spunea că furiile mele îl fac să se gândească la furiile regelui Lear, și continua declamându-i amenințarea: „Voi face-asemeni lucruri, ce anume nu știu, dar vor cutremura pământul.”

La care bătrânelul râdea ca un copil.

★

Potrivit unui text hasidic, cel ce nu află adevărata cale sau se îndepărtează deliberat de ea ajunge să trăiască doar din „mândrie diabolică”.

Cum oare să nu te simți vizat!

★

Eternitate: mă-ntreb cum de-am putut rosti acest cuvânt de-atâtea ori, fără a ajunge să-mi pierd mințile.

★

„Și am văzut pe morți, mari și mici, stând în picioare înaintea scaunului de domnie.”

Mari și mici! – notă involuntară de umor. Chiar și-n Apocalipsă fleacurile contează, ce spun? sunt tocmai cele care-i fac farmecul.

★

Moartea – ce dezonoare! Să devii dintr-o dată *obiect*...

★

Să detești pe cineva înseamnă să vrei ca el să fie orice, afară de ce este. T. Îmi scrie că sunt omul pe care-l iubește cel mai mult pe lume..., dar mă imploră totodată să-mi las obsesiile deoparte, s-apuc pe altă cale, să devin altul, s-o rup cu cel ce sunt. E ca și cum ar spune că-mi refuză *ființa*.

★

Detașare, seninătate – cuvinte vagi și-aproape goale, exceptând clipele în care am fi răspuns c-un zâmbet la vestea că mai avem de trăit doar câteva minute.

★

Din tot ce-i socotit a aparține „psihicului”, nimic nu ține mai tare de fiziologie ca melancolia; ea pătrunde-n țesuturi, în sânge, în oase, în oricare organ luat separat. Lăsată-n voia ei, ne-ar vătăma până și unghiile.

★

În chip de tratament, pusese în cărțile sale tot ce era impur în el, reziduul gândului, drojdia spiritului său.

★

Ofranda muzicală, Arta fugii, Variațiunile Goldberg: în muzică îmi place, ca și-n filosofie și în toate, ceea ce face rău prin insistență, prin recurență, prin acea revenire nesfârșită care atinge adâncurile ultime ale ființei, provocându-i o desfătare de neîndurat aproape.

★

Ce păcat că „neantul” a fost depreciat prin folosirea abuzivă la care a fost supus de către filozofi nedemni de el!

★

Când ți-ai arogat monopolul decepției, trebuie să te silești pentru a-i recunoaște altcuiva dreptul de a fi dezamăgit.

★

Nimic nu ne face să devenim modești, nici chiar priveriștea unui cadavru.

★

Orice act de curaj e fapta unui dezechilibrat. Animalele, normale prin definiție, sunt totdeauna lașe, afară de situațiile în care se *știu* mai tari – ceea ce reprezintă lașitatea însăși.

★

Dacă toate s-ar îndrepta către mai bine, bătrânii, furioși că nu pot profita din asta, ar muri cu toții de ciudă. Din fericire pentru ei, calea pe care istoria a apucat-o încă de la-nceput îi liniștește, îngăduindu-le astfel să crape fără nici cea mai mică urmă de invidie.

★

Acela care vorbește limbajul utopiei, oricine ar fi, mi-e mai străin ca o reptilă dintr-o altă eră.

★

Nu poți fi mulțumit de tine decât atunci când ți-amintești de clipele în care ai perceput, potrivit unei vorbe japoneze, *ah!*-ul lucrurilor.

★

Iluzia zămislește și susține lumea; n-o poți distruge pe una fără a o distruge și pe cealaltă. Asta și fac, în fiecare zi. Operație

aparent lipsită de eficacitate, de vreme ce trebuie s-o iau de la capăt în ziua următoare.

✱

Timpul e ros pe dinăuntru, întocmai ca un organism, ca tot ce-i afectat de viață. Când spui timp, spui vătămare, și ce vătămare!

✱

Am înțeles că am îmbătrânit în clipa când am început să simt cum cuvântul Distrugere își pierde din putere, cum nu-mi mai dă acel fior de izbândă și de plinătate, vecin cu rugăciunea, cu-o rugăciune agresivă...

✱

Abia încheiasem un șir de cugetări mai degrabă lugubre, când am fost cuprins de acea dragoste morbidă pentru viață, pedeapsă sau răsplată a acelora doar ce sunt sortiți negației.

II

Mi s-a întâmplat să susțin că n-aș putea admira decât un om dezonorat și fericit. Îmi dau seama însă că Epictet mersese mai departe: *muribund* și *fericit*, spunea el. Și totuși, poate că e mai lesne să exulți în agonie decât în josnicie.

Ideea Veșnicei Reîntoarceri nu poate fi-nțeleasă pe deplin decât de acela care-i înzestrat cu mai multe infirmități cronice, deci recurente, și care are astfel avantajul că merge din recidivă-n recidivă, cu tot ce înseamnă asta pentru reflecția filosofică.

Omul care se respectă nu are patrie. Patria este o mreață.

O librărie medicală. În vitrină, în față de tot, un schelet. Am scuipat cu dezgust. Apoi mi-am spus că ar fi trebuit să dau dovadă de puțină recunoștință: doar de atâtea ori am celebrat sardonicele oase, al căror gând măcar, de nu imaginea, m-a sprijinit cu atâta mărinimie în nenumărate împrejurări.

De cum ieși pe stradă, văzându-i pe oameni, *exterminare* e întâiul cuvânt care-ți vine în minte.

★

A trimite o carte cuiva înseamnă a comite o efracție, o violare de domiciliu. Înseamnă să-i încalci singurătatea, să uzurpi tot ce are mai sfânt, să-l obligi să renunțe la sine pentru a gândi la gândurile tale.

★

Îmi spuneam la înmormântarea lui C.: „Iată în sfârșit pe cineva care nu a avut nici un dușman.” - Nu c-ar fi fost mediocru, dar îi era neînchipuit de străină *beția de a jigni*.

★

X. Nu mai știe ce să se facă. Evenimentele îl tulbură peste măsură. Panica lui e salutară pentru mine: mă silește să-l calmez, iar efortul de a-l convinge, căutarea de argumente liniștitoare, mă liniștește și pe mine. Ca să nu-ți ieși din minți, trebuie să stai în preajma unuia mai smintit decât tine.

★

Privirile astea aspre, pline de răutate. Nici nu-ndrăznești să-ți închipui expresia lor în cazul unei răzmerite.

★

Cuvântul „aproapele” nu are nici un înțeles într-un mare oraș. E un cuvânt care avea temeii în civilizațiile rurale, în care oamenii se cunoșteau îndeaproape și se puteau iubi și detesta în pace.

★

Ritual tantric: în timpul ședinței de inițiere, ți se pune în față o oglindă care-ți răsfărânge chipul. Contemplându-l, înțelegi că nu ești decât asta, nimic adică.

La ce bun atâta fandoseală, când e atât de lesne să-ți dai seama ce puțin prețuiești?

★

Plotin a cunoscut doar patru extaze; Ramanā Mahārshi, unul singur. Ce contează numărul!

De plâns e doar acela care n-a presimțit extazul niciodată și care vorbește despre el din auzite.

★

Omulețul acesta orb, în vârstă de câteva zile, care-și întoarce capul în toate părțile în căutarea a nu se știe ce, țeasta lui pleșuvă, calviția originală, maimuța asta mititică ce-a sălășluit luni de zile într-o latrină și care în curând, uitându-și obârșia, va scuipa pe toate galaxiile...

★

La mai toți gânditorii, se poate observa nevoia de a *crede* în subiectele pe care le tratează; ba chiar se identifică cu ele până la un punct. Nevoia aceasta, condamabilă în teorie, se dovedește totuși o binecuvântare, de vreme ce mulțumită ei nu-i prinde dezgustul de a gândi.

★

Dacă ar exista o formă obișnuită, chiar oficială, de a ne omorî, sinuciderea ar fi un lucru mult mai ușor și mai frecvent. Cum însă pentru a sfârși trebuie să ne căutăm propria cale, pierdem atâta timp tot meditănd la fleacuri, că uităm tocmai esențialul.

★

Timp de câteva minute, m-am concentrat pe *trecerea* timpului, întreaga atenție fiindu-mi absorbită de nașterea și de pieirea fiecărei clipe. La drept vorbind, cugetul meu nu se fixa

asupra clipei individuale (care nu există), ci asupra faptului însuși al trecerii, asupra nesfârșitei dezagregări a prezentului. De-am face această experiență fără întrerupere o zi întreagă, creierul s-ar dezagrega la rândul lui.

★

A fi înseamnă să fii încolțit.

★

Din familiile stinse, răsare un vlăstar ce se dedică adevărului și se pierde pe sine căutându-l.

★

Lucrul care m-a uimit mai tare la majoritatea filosofilor de care m-am putut apropia este lipsa de judecată. Mereu alături. O remarcabilă inaptitudine la exactitate.

★

- Obiceiul abstracției viciază spiritul.

★

De vreo patruzeci de ani, să zicem, nu a fost zi să n-am un soi de criză *nedeclarată* de epilepsie. Este ceea ce mi-a permis să fiu în formă și să salvez aparențele.

...Care aparențe ?

★

Firile capabile de obiectivitate în orice împrejurare dau impresia că sunt ieșite din normal. Ce s-a frânt sau ce s-a pervertit în ele? Cu neputință de știut, dar se ghicește o tulburare gravă, o anomalie. Imparțialitatea este incompatibilă cu voința de a te afirma

sau pur și simplu de a exista. A recunoaște meritele celui alt e un simptom alarmant, un act contra firii.

★

„Cel cu îndoiala în suflet nu are parte nici de lumea aceasta, nici de cealaltă și nici de fericire.”

Acest pasaj din Gitā⁴⁰ e condamnarea mea la moarte.

★

Încerc să mă împotrivesc interesului pe care mi-l trezește, mi-nchipui ochii, obrații, nasul, buzele ei căzute-n putrefacție. N-ajută la nimic: farmecul nelămurit pe care-l degajă persistă. În asemenea clipe înțelegem cum a reușit viața să dăinuie în pofida Cunoașterii.

★

O dată ce ai înțelege, cel mai bine ar fi să crapi pe loc. Ceneamnă *a înțelege*? Ceea ce ai cuprins cu adevărat nu se lasă rostit cu nici un chip și nici nu poate fi transmis cuiva, nici măcar ție însuți; așa încât murim fără a afla natura exactă a propriei noastre taine.

★

A nu te mai gândi decât la lucruri la care ți-ar plăcea să rumegi într-un mormânt.

★

M-am aprins întotdeauna pentru cauze pierdute și pentru personaje fără viitor, ale căror sminteli le-am îmbrățișat până la a suferi aproape tot atât cât ele. Când ți-este hărăzit să te frământă,

⁴⁰ **Bhagavad Gītā**, "Cântarea lui Dumnezeu" sau "Cântecul divin" este un vechi text epic sanscrit cuprinzând 700 de versete (sau 701 după unele recenzii) din Mahābhārata.

propriul zbucium, oricât de mare ar fi, nu-i de ajuns; te arunci și asupra zbuciumului celorlalți, ți-l însușești, devenind de două ori, de trei, ce spun? de o sută de ori nefericit.

★

Să nu ai simțul *permanenței* decât în ce e negativ, ceea ce face rău, ceea ce se opune ființei. Permanență a primejdiei, a neîmplinirii, a extazului dorit și ratat, a unui absolut zărit, doar rareori atins; câteodatăânsă, depășit, omis, de parcă ai evada din Dumnezeu...

★

La marginea pădurii, un porumbel beteag. Trebuie să fi fost atins de vreo alică rătăcită. Nu putea merge decât ținându-l. Mișcările comice, *de care părea că se amuză*, dădeau agoniei sale un caracter vioi. Mi-ar fi plăcut să-l iau cu mine, căci era frig și seara se lăsa. Dar nu știam cui să-l încredințez: nimeni nu l-ar fi vrut în Beauce, acest ținut închis și mohorât. Oricum, nu puteam încerca să-l înduplec pe șeful neînsemnatei gări de unde urma să iau trenul. Așa se face că l-am părăsit în voia *bucuriei* sale de a muri.

★

Să fi fost hărțuit dintotdeauna de suferințe cum nu se poate mai statornice și să nu izbutești să convingi pe nimeni de adevărul lor. Totuși, dacă ne gândim bine, lucrul e cât se poate de întemeiat: nu poți s-arăți în societate talente de flecar și de băiat de viață fără să suporti consecințele. Cum să mai faci apoi pe cineva să admită existența unui martir *vesel* ?

★

A fi scârbit nu doar de ce-ai dorit, ci și de ce *ai fi putut* dori! De fapt, de tot ce poate fi dorit.

★

Sfinții de calitate nu ținneau să facă minuni; se învoiau să le săvârșească fără tragere de inimă, de parcă cineva le forța mâna. Un refuz atât de înverșunat venea desigur din teama de a cădea în păcatul orgoliului și de a ceda ispitei titanismului, dorinței de a-l egala pe Dumnezeu și de a-i fura puterile.

Câteodată, în paroxismul voinței, îți închipui că poți *învinge* legile naturii. Aceste clipe te vlăguiesc atât de tare, că te lasă sleit, lipsit de forța interioară care ar putea înfrânge și zdrobi aceste legi. Dacă fie și numai intenția minunii vlăguiește, ce se întâmplă atunci cu minunea însăși?

★

De câte ori dăm peste ceva existent, real, plin, am vrea să bată toate clopotele, ca-n cazul marilor victorii sau marilor calamități.

★

Să încerci, în inima unui iarmaroc, senzații pe care le-ar fi pizmuit și Părinții Deșertului.

★

Aș vrea să rostesc un adevăr care să mă alunge pentru totdeauna dintre cei vii. Cunoscut însă doar stările, nu și cuvintele care mi-ar îngădui să-l exprim.

★

Ai îndrăznit să numești Timpul „frate”, să-ți faci un aliat din cel mai mare torționar. Diferențele dintre noi ies la iveală în acest punct: pășești în rând cu el, în timp ce eu i-o iau înainte sau îi rămân în urmă, fără să-mi însușesc vreodată propriul lui fel de a fi; și nu mă pot gândi la el fără să mă încerce, în ce-l privește, un soi *de-amar speculativ*.

★

Potrivit autorului gnostic al *Apocalipsei după Ioan*, a-l numi pe Cel-Prea-Înalt *infini*t înseamnă a rămâne dincoace de El, care este, se spune acolo, „mult mai mult decât atât”.

★

Ți-ai dori să cunoști numele acestui autor care a văzut în chip atât de remarcabil în ce constă extravaganta singularitate a lui Dumnezeu.

★

Ce păcat că-n modestie nu poți să progresezi! M-am străduit din răputeri s-o fac, dar n-am reușit decât în clipele de mare oboseală. Oboseala odată dispărută, strădaniile mele se dovedeau zadarnice. Potrivnică firii trebuie să fie modestia, de vreme ce nu te apropii de ea decât prin înlesnirea epuizării.

★

Naufragiatul acela care, eșuând pe o insulă și zăbind de îndată o spânzurătoare, în loc să se-nspăimânte, dimpotrivă, se liniștește. Se afla printre sălbatici, de acord – într-un loc însă unde ordinea domnea.

★

Mă frământă gândul la tulburarea unui păgân în urma convertirii împăratului Constantin. Viața mea: o veșnică teroare în fața dogmelor, a dogmelor pe cale de a se naște.

Dogmele obosite, în schimb, mă cuceresc, căci agresivitatea le-a pierit. Totuși, știindu-le amenințate, nu pot să uit că tocmai decăderea lor pregătește venirea unei lumi ce mă-nspăimântă. Iar simpatia pe care mi-o stârnesc sfârșește prin a-mi alimenta groaza...

★

Succesul, onorurile și toată tevatura nu sunt scuzabile decât dacă cel care le încearcă *simte* c-o să sfârșească rău. Le va accepta, așadar, numai pentru a se *bucura* în clipa cuvenită, de propria prăbușire.

★

„N-am văzut atâta impasibilitate nici în marmura încremenită a statuilor!”, scrie Barras vorbând de Robespierre. - Mă-ntreb dacă netulburarea sublimei secături care a fost Talleyrand n-a fost o copie ultrarafinată după manierele și stilul Incoruptibilului.

★

Să-ntemeiezi o familie.- Cred că mi-ar fi fost mai lesne să-ntemeiez un imperiu.

★

Adevăratul scriitor scrie despre ființe, lucruri și întâmplări, nu scrie despre scris; se folosește de cuvinte, dar nu-și pierde vremea cu ele, nu face din ele obiectul meditațiilor sale. Va fi orice, afară de un anatomist al Verbului. Disecarea limbajului este obsesia celor care, neavând nimic de rostit, se specializează în rostire.

★

După o boală gravă, în anumite țări din Asia, în Laos de exemplu, de regulă îți schimbi numele. Ce viziune la originea unui atare obicei! De fapt, ar trebui să luăm alt nume în urma fiecărei experiențe importante.

★

Doar floarea care cade e desăvârșită, a spus un japonez. Ești ispitit să spui același lucru despre o civilizație.

★

Temeiul societății, al oricărei societăți, este un anumit *orgoliu al supunerii*. Când orgoliul acesta încetează, societatea se prăbușește.

★

Patima mea pentru istorie derivă din flerul pentru ce e caduc și din gustul pentru ce-i *terminat*.

★

Sunteți cumva *reacționar*? - Dacă vreți, numai că-n sensul în care e și Dumnezeu.

★

Suntem și rămânem sclavi atâta vreme cât nu ne-am lecut de mania de a nădăjdui.

★

E reconfortant să-ți poți spune: viața mea se potrivește în detaliu cu genul de împotmolire pe care mi-l doream.

★

Vreme de vreo treizeci de ani, tatăl meu a slujit maslul de mii și mii de ori. Aidoma groparului, „țovarășul” său, era și el lipsit de sentimentul morții, sentiment ce n-are nimic de-a face cu *cadavrul*, sentiment lăuntric, cel mai lăuntric dintre toate, pe care, dacă-i ești predestinat, l-ai încerca și într-o lume în care nimeni n-ar avea ocazia să moară.

★

Momentele în care te porți de parcă nimic nu ar fi existat vreodată, în care, clipele lipsind, orice așteptare e suspendată și în

care-ai căuta în van, în propriile-ți adâncuri, un petec cât de mic de ființă contaminat încă de Posibil.

O nonagenară se stinge fără a fi bolnavă, n-are nimic, se sfârșește doar fiindcă nu mai poate trăi. Intrând la ea, am găsit-o pe jumătate ațipită. A avut puterea să murmure: „E gata viața, e gata viața.” - „Ce contează! Nu trebuie să vă pese”, i-am replicat. A schițat un zâmbet nelămurit, disprețuitor parcă. Trebuie să-i fi părut sau prea naiv, sau prea cinic, sau amândouă deopotrivă.

Când văd că cineva se luptă pentru o cauză, oricare ar fi ea, încerc să aflu ce se petrece în mintea lui și de unde i se trage lipsa atât de evidentă de maturitate. Refuzul resemnării este poate un semn de „viață”, nicidecum însă unul de clarviziune sau unul de reflecție pur și simplu. Omul întreg la minte nu se coboară să protesteze. Abia consimte să se indigneze. A lua în serios cele omenești ține de un anumit cusur ascuns.

Un antropolog ce se dusesese să-i studieze pe pigmei a constatat cu uimire că triburile care trăiau în preajmă îl disprețuiau și-l țineau la distanță fiindcă întreținea relații cu un trib inferior, pigmeii fiind pentru ei oameni de nimic, „câini”, nevrednici să trezească cel mai mic interes.

Nimic nu-i mai exclusivist ca un instinct viguros, neștirbit. O comunitate se consolidează în măsura în care este inumană, în măsura în care știe să excludă. „Primitivii” excelează în asta. Nu ei, „civilizații” sunt aceia care au inventat toleranța, și vor pieri prin ea. De ce au inventat-o? Fiindcă erau pe cale de-a pieri... Nu toleranța i-a vlăguit – lipsa de vlagă, vitalitatea deficientă i-a făcut toleranți.

Cele două femei pe care le-am frecventat cel mai mult: Tereza de Ávila⁴¹ și alde Brinvilliers⁴².

★

Le purtăm pică obsedaților de catastrofă chiar atunci când recunoaștem îndreptățirea temerilor și avertismentelor lor. Suntem însă mult mai îngăduitori față de cel care s-a înșelat, fiindcă socotim că orbirea lui e rodul entuziasmului și al generozității, pe când celălalt, prizonier al propriei lucidități, n-ar fi decât un laș, incapabil să-și asume riscul unei iluzii.

★

Până la urmă, perioada cavelor nu reprezenta idealul. Epoca imediat următoare, da, epoca în care, după o claustrare atât de îndelungată, se putea în sfârșit gândi *afară*.

★

Nu lupt împotriva lumii, ci împotriva unei forțe mai mari, împotriva *oboselii* mele de lume.

★

Sexualitatea cea dintotdeauna reprezintă totuși ceva. De când e viața viață, trebuie s-o spunem, s-a făcut cu dreptate atâta caz în jurul ei. Cum să explici că te sature de toate, afară de ea? Cel mai vechi exercițiu al viului nu putea să nu-și pună pecetea asupra noastră, și înțelegem că cel ce nu se lasă-n voia ei e o ființă aparte, o căzătură sau un sfânt.

⁴¹ **Tereza de Ávila**, numită oficial *Tereza de Isus* (1515 –1582) călugăriță catolică reformatoare, fondatoare a *Ordinului Carmelitanii Desculți*. Este venerată ca sfântă în Biserica Catolică și recunoscută ca Doctor al Bisericii.

⁴² Marie-Madelaine-Marguerite d'Aubray, **marchiză de Brinvilliers**, acuzată de nenumărate otrăviri, a fost decapitată și arsă în 1676 .

★

Cu cât ai îndurat mai multe nedreptăți, cu atât riști să cazi în infatuare sau în orgoliu pur și simplu. Orice victimă pretinde că este un ales cu semn schimbat și reacționează în consecință, fără să-și închipuie că prin asta dobândește chiar statutul Diavolului.

★

Îndată ce revenim la îndoială (în caz că am părăsit-o vreodată), a întreprinde ceva, orice, pare nu atât o inutilitate, cât o extravaganță. Nu e de râs cu Îndoiala. Ea ne macină în adânc, ca o boală sau, încă și mai eficace, ca o credință.

★

Tacit⁴³ pune în gura lui Otho⁴⁴, hotărât să se omoare, dar convins de soldații lui să-și amâne gestul: „Bine, să mai adăugăm o noapte vieții noastre.”

...Nădăjduiesc pentru el că noaptea nu i-a fost asemeni celei pe care tocmai am petrecut-o.

★

Potrivit Talmudului, pornirea rea e înnăscută; cea bună nu apare decât la treisprezece ani... Precizarea aceasta, în ciuda caracterului ei comic, nu e lipsită de verosimilitate; ea ne dezvăluie timiditatea incurabilă a Binelui în fața Răului, instalat confortabil în propria noastră substanță și bucu-rându-se aici de privilegiile conferite de calitatea sa de cel dintâi ocupant.

⁴³ **Caius Cornelius Tacitus** (în latină *Gaius* - sau *Publius* - *Cornelius Tacitus*; n. cca. 55, d. cca.115) d.Hr., este un om politic și unul din cei mai importanți istorici romani, considerat părintele istoriografiei latine.

⁴⁴ **Marcus Salvius Otho** (32 - 16 aprilie 69) a fost împărat roman din 15 ianuarie până în 16 aprilie 69; a fost al doilea împărat al Anului celor patru împărați.

★

Pentru evrei, Mesia nu putea fi decât un rege triumfător; în nici un caz o victimă. Prea ambițioși pentru a se mulțumi cu un crucificat, ei așteptau pe cineva *puternic*. Șansa lor a fost de a nu-și fi dat seama că Isus era puternic în felul său. Altfel, s-ar fi amestecat cu hoardele creștine și ar fi dispărut în ele într-un chip lamentabil.

★

Infirmitățile noastre ne împiedică să scăpăm de noi înșine, să devenim alții, să ne schimbăm pielea, să fim capabili de metamorfoză. După fiecare pas înainte, ele ne silesc să facem unul înapoi, așa încât nu putem progresa în nici o privință, sau numai în cunoașterea inutilei noastre identități.

★

Menirea mea este să omor timpul, a timpului, la rândul-i, să mă omoare. Ne simțim cum nu se poate mai bine între noi, asasinii.

★

Obsesia *ultimului* în toate cele, ultimul ca o categorie, ca formă constitutivă a spiritului, ca anomalie originară, și chiar ca revelație.

★

Pe masa mea, de luni de zile, un ciocan mare: simbol a ce? Nu știu, însă prezența lui îmi face bine și-mi dă în anumite clipe acel aplomb pe care trebuie să-l resimtă toți cei ce se adăpostesc în umbra unei certitudini oarecare.

★

Brusc, nevoia de a exprima recunoștință nu doar ființelor, ci și obiectelor, unei pietre fiindcă este piatră... Cum se însuflețește totul! S-ar zice că pentru vecie. Deodată, *a nu exista* pare de negândit. Faptul că ne încearcă asemenea înfiorări, că ne pot încerca, arată că ultimul cuvânt nu este poate al Negației.

*

Vizita unui pictor care-mi povestește că, într-o seară, în Midi, mergând să viziteze un orb și aflându-l singur, cufundat în beznă, nu s-a putut abține să nu-l plângă și să-l întrebe dacă viața poate fi îndurată când nu vezi lumina. „Nu știți ce pierdeți”, fu răspunsul orbului.

*

Cum să învingem accesele de furie, nevoia de a izbucni, de a le muta tuturor fălcile, de a lua la palme universul? Ar trebui să facem pe dată o scurtă plimbare într-un cimitir sau, mai bine, una *definitivă*...

*

Nu-i zi, nu-i ceas și nu e clipă în care să nu cad în ceea ce Candrakīrti, dialectician budist, numește „*prăpastia ereziei eului*”.

*

La irochezi, când un bătrân nu mai putea vâna, ai lui îi propuneau fie să-l părăsească undeva, departe, lăsându-l să moară de foame, fie să-i sfărâme țeasta cu un tomahawk. Cel în cauză alegea, aproape întotdeauna, ultima soluție. Detaliu important: înainte de a-l pune să aleagă, familia toată îi cânta *Cântarea Leacului cel mare*.

Care societate „înaintată” a dovedit vreodată atât bun-simț și atâta umor?

★

De multă vreme mi s-a tocit orice disponibilitate religioasă. Secătuire sau purificare? N-aș ști să spun. În sânge nu-mi mai lânțezește nici un zeu...

★

Să nu pierdem nicicând din vedere că plebea l-a regretat pe Nero. Ar trebui să ne amintim de asta ori de câte ori ne ispitește vreo himeră.

★

Când te gândești că de atâta vreme nu fac decât să mă îngrijesc de propriul meu cadavru, străduindu-mă să-l cârlesc, în loc să-l arunc la gunoi, spre binele amândurora!

★

Din toți nefericiții, merită compasiune doar aceia care în miez de noapte, fiindu-le cu neputință să închidă ochii, ar vrea să zdruncine Universul, să izbucnească-n răcnete sau măcar să țipe, dar care au putere doar atâta cât să șoptească anateme.

★

Deosebesc tot mai puțin ce e bine de ce e rău. Când nu voi mai face nici o deosebire între unul și altul, socotind că voi reuși asta cândva – ce pas înainte ! Către ce?

★

Cât de îndreptățită pare acea idee din Cabala potrivit căreia creierul, ochii, urechile, mâinile și chiar picioarele au un suflet distinct, care nu e decât al lor! Aceste suflete ar fi „scânteii” de-ale lui Adam... Lucru ce pare mai puțin evident...

★

Coborând scările, îl aud la etajul de dedesubt pe octogenarul cu înfățișarea robustă cântând cu o voce tunătoare: *Miserere nobis*. Urc înapoi după o jumătate de oră și aud din nou același „*miserere*”, la fel de stăruitor ca adineaori. - Prima oară mi-a provocat un zâmbet; a doua oară, un fior.

★

Pacea de dincolo de mormânt pe care o încerci când te retragi din lume. O clipă am crezut că-ntre-zăresc un zâmbet pe cale să cuprindă spațiul. Cine zâmbea? De unde izvora acea imensă fericire ce inundă chipurile mumiiilor? Atinsesem într-o clipită *cealaltă parte*, și-ntr-o clipită a trebuit să mă întorc, nevrednic să mă împărtășesc mai multă vreme din taina morților.

★

La drept vorbind, n-am suferit de sărăcie. Am suferit în schimb, dacă nu chiar de boală, de *lipsa sănătății* cel puțin, și asta mă izbăvește de remușcarea de a nu fi trăit în mizerie.

★

Cum să știi dacă te afli în adevăr? Criteriul e simplu: dacă ceilalți fac gol în jurul tău, nu-i nici o îndoială că te afli mai aproape de esențial ca ei.

★

Vino-ți în fire, lasă neîncrederea, nu uita că nu-i e dat oricui să-și facă idol din descurajare fără să-i cadă pradă.

★

Piața de păsări. Ce forță, ce hotărâre în aceste minuscule trupuri frenetice! Viața rezidă în acest nimic... năucitor care

însuflește o fărmă de materie, provenind totuși din materia însăși și dispărând cu ea odată. Uluiala rămâne însă: cu neputință de explicat această înfrigurare, dansul acesta nesfârșit, reprezentăția, spectacolul pe care viața și-l oferă sieși. Ce teatru e și respirația!

★

Totți trecătorii ăștia duc cu gândul la niște gorile nevolnice și ostenite, care s-au săturat să-l imite pe om.

★

Dacă ar exista vreo urmă de ordine providențială, fiecare ar trebui să știe cu precizie când și-a trăit traiul, dispărând pe dată. Cum însă într-o asemenea privință există întotdeauna pro și contra, așteptăm, dialogăm cu noi înșine, iar zilele și ceasurile trec în interogații și abjecție.

Într-o societate perfectă, i s-ar pune în vedere fiecăruia să părăsească locul în clipa în care ar începe să-și supraviețuiască. Criteriul n-ar fi vârsta întotdeauna, de vreme ce atâtia tineri nu-s cu nimic diferiți de fantome. Întreaga problemă ar fi de a ști cum să-i alegi pe cei investiți cu misiunea de a hotărî asupra ultimului ceas de viață al unuia și altuia.

★

Dacă am reuși să devenim *conștienți* de organe, de *toate* organele, am avea o experiență și o viziune absolută a propriului nostru trup, care ar fi atât de prezent în conștiință, că n-ar mai putea îndeplini obligațiile la care e constrâns: ar deveni el însuși conștiință, încetând astfel să mai joace rolul său de trup...

★

N-am încetat să-mi învinuiesc soarta, dar de n-aș fi făcut-o cum as fi înfruntat-o? S-o acuz era singura șansă de a mă împăca cu ea și de a o îndura. Trebuie deci s-o urgisesc în continuare – din instinct de conservare și din calcul, din egoism în fond.

★

Un tânăr și o tânără, muți amândoi, își vorbeau prin semne.
Ce aer fericit aveau!

În chip evident, vorba nu e, nu poate fi vehicul pentru fericire.

★

Cu cât înaintăm în vârstă, cu atât alergăm mai tare după onoruri. Ba poate chiar că vanitatea nu-i niciodată mai activă decât în preajma criptei. Ne agățăm de nimicuri ca să nu ne gândim la ce se ascunde sub ele, înșelăm neantul prin ceva și mai lipsit de substanță ca el.

★

Sănătatea este o stare de nonsimțire, ba chiar de nonrealitate. Îndată ce încetezi să suferi, încetezi să exiști.

★

Nebunia nu înăbușă invidia, nici n-o calmează măcar. Stă mărturie X., ieșit dintr-un ospiciu, mai veninos ca niciodată. Dacă o cămașă de forță nu poate modifica adâncul unei ființe, ce poți nădăjdui de la o cură sau de la vârstă chiar? La urma urmei, demența zguduie mai tare decât bătrânețea. După cum se vede, nici ea nu pare să rezolve ceva.

★

Știind ceea ce știu, ar trebui să fiu imun la riscul de a avea surprize, oricât de mărunte. Cu toate astea, primejdia există, ce spun? e cotidiană. Asta mi-e slăbiciunea. Ce rușine, într-adevăr, să mai poți fi copleșit sau decepționat!

★

A muri conferă o superioritate ce nu prea are căutare. E ceea ce-mi spuneam ascultând un bătrân care se teme de moarte și se gândește neîncetat la ea. Ce n-ar da s-o evite! Cu o înrâncenare ridicolă încearcă să mă convingă că e inevitabilă... Așa cum și-o închipuie, pare mai sigură decât e-n realitate. Lipsit, în ciuda vârstei, de neplăcerile bolii, fără griji materiale, fără să aibă obligații de vreun fel, bătrânul rumegă la nesfârșit aceeași spaimă, cu toate că și-ar putea petrece fără neliniști vremea ce-i mai rămâne de trăit. Dar nu, „natura” l-a osândit la acest chin pentru a-l pedepsi că a scăpat de celelalte.

Plenitudinea ca încununare a fericirii nu-i cu puțință decât în clipele când ai conștiința, în adânc, a irealității vieții și morții deopotrivă. Clipele acestea sunt rareori trăite cu adevărat, chiar dacă pot fi frecvente în ordinea reflecției. În acest domeniu, nu există decât ce simți. Or, să simți și să transcenzi irealitatea înăuntrul aceluiași act este o performanță care rivalizează cu extazul și-l eclipsează uneori.

III

Hesiod⁴⁵: „Zeii au ascuns oamenilor izvoarele vieții.” - Au făcut bine, au făcut rău? Ce e sigur este că muritorii n-ar fi avut curajul să continue după o revelație ca aceasta.

★

Când știm cât prețuiesc cuvintele, e de mirare că ne mai ostenim să enunțăm ceva și că ne reușește. Se cere aici, într-adevăr, o insolență supranaturală.

★

X. Mă înștiințează că i-ar face plăcere să mă întâlnească. Accept cu amabilitate. Pe măsură ce ora întâlnirii se apropie, în mine se deșteaptă instincte ucigașe de demult. Concluzia: dacă vrei să ai o bună părere despre tine, rămâi neînduplecat.

★

Îmi petrec timpul îndemnându-i în scris pe oameni să se sinucidă și prin viu grai să nu o facă. Și asta fiindcă în primul caz e

⁴⁵ **Hesiod** (greacă: Ἡσίοδος) (aprox. sec. al VIII-lea î.Hr., Beoția) -poet epic grec, considerat a fi, după Homer, cel mai vechi scriitor al Greciei. Este autorul poemului genealogic „*Teogonia*”, consacrat panteonului divinităților elene, folosind tiparul mitului și noțiunea vârstelor. De asemenea, tot lui îi aparține și poemul didactic „*Munci și zile*”, opera pătrunsă de poezia sinceră a naturii, calendar pentru agricultori și navigație, cu prețioase indicații.

vorba de o soluție filosofică; în al doilea, de o ființă, de un glas, de-un vaiet...

★

În predica din Benares, Buddha citează între cauzele suferinței setea de devenire și setea de nondevenire. Cu cea dintâi e limpede, de ce a doua însă? A urmări nondevenirea nu-nseamnă să te eliberezi? Vizat aici nu-i scopul, ci goana ca atare, urmărirea și atașamentul pentru urmărire. - Din nefericire, pe calea către izbăvire, interesantă este numai calea. Izbăvirea? La ea nu se ajunge, în ea te pierzi, te înăbuși. Nirvana însăși – o asfixie! Între toate însă, cea mai blândă.

★

Cine n-are norocul să fie un monstru, într-un domeniu oarecare, inclusiv în sfințenie, trezește disprețul și invidia.

★

Cel care trage după sine, de multă vreme, o infirmitate nu va putea fi niciodată luat drept un veleitar. Într-un anume fel, el s-a *realizat*. Orice boală este un titlu.

★

Neapărat vulgar e orice lucru lipsit de-un grăunte funebru.

★

Spre sfârșitul vieții, Strindberg ajunsese să vadă în Grădina Luxembourg propriul său Ghetsimani.

...Am privit-o și eu ca pe un soi de Calvar – întins, e-adevărat, de-a lungul a patruzeci de ani!

★

Îndată ce te duci la specialist, ai impresia că ești ultimul între oameni, rebutul Creațiunii, un gunoi. N-ar trebui să știm *de ce* anume suferim, și mai puțin încă din ce cauză murim. Orice precizie în acest domeniu e o impietate, căci răpește *printr-un cuvânt* acel grăunte de mister pe care moartea, și chiar viața, sunt socotite a-l adăposti.

★

Să fii un Barbar și să nu poți trăi decât într-o seră!

★

Durerea ne macină și în același timp ne sporește orgoliul. Vrajmașa noastră își ia îndatorirea să ne apere.

★

O rugăciune nestăvilită, o rugăciune nimicitoare, pustiitoare, o rugăciune iradiind Sfârșitul !

★

În accesele mele de optimism, îmi spun că viața mi-a fost un infern, infernul *meu*, infern pe gustul meu.

★

Nu-mi lipsește aerul, nu, dar nu știu ce să fac cu el, nu văd de ce aş respira...

★

De vreme ce moartea este echilibrul însuși, viață și dezechilibru nu-s prin nimic deosebite: exemplu unic de sinonimie perfectă.

★

Tot ce-am închipuit sunt doar neliniști degradate în generalități.

★

Înfrigurarea însuflețește o operă – dar pentru câtă vreme? Adesea, patima face ca anumite opere să apară învechite, în timp ce altele, produse ale oboselii, înfruntă epoci după epoci. Atemporală silă, perenitate a dezgustului rece!

★

La granița spaniolă, câteva sute de turiști, în majoritate scandinavi, așteptau la vamă. Unei doamne corpolente, neîndoielnic iberică, i se aduce o telegramă. Deschizând-o, află de decesul mamei sale și se apucă îndată să răcnească. Ce noroc, îmi spuneam, să-ți poți descărca pe dată întreaga durere, în loc să o disimulezi, să o depozitezi, cum ar fi făcut oricare dintre spălăciții ce priveau buimăciți și care, victime ale discreției și ținutei lor, se vor ruina până la urmă tocându-și averea la psihanalist.

★

Cel mai bun mijloc de a-l consola pe un nefericit e să-l încredințezi că asupra-i apasă un neîndoielnic blestem. Acest gen de măgulire îl ajută să-ndure mai ușor încercările prin care trece, ideea de blestem presupunând elecție, neajunsuri de soi. Un compliment are efect chiar și în agonie: orgoliul nu dispare decât o dată cu conștiința și uneori îi supraviețuiește chiar, așa cum ni se întâmplă în vise, când adularea poate acționa cu asemenea intensitate, că ne trezește brusc, lăsându-ne extatici și rușinați.

★

Dovada că omul îl detestă pe om? E de ajuns să te afli în mijlocul unei mulțimi ca să te simți pe dată solidar cu toate planetele moarte.

★

Sinuciderea, unicul gest cu adevărat normal, prin ce aberație oare a devenit apanajul țarașilor?

★

...Better be with the dead.

...Than on the torture of the mind to lie

In restless ecstasy”⁴⁶

Macbeth – mi-ești frate, purtător de cuvânt, mesager, alter ego.

★

Să descoperi în străfundul tău un principiu nefast, nu îndeajuns de puternic ca să se-arate la lumina zilei, nici într-atât de slab încât să stea la locul lui, un soi de demon insomniac, bântuit de tot răul pe care l-a visat, de toate grozăviile pe care nu le-a săvârșit...

★

Nu e nimeni să nu-l defăimeze. Eu îl apăr împotriva tuturor, refuz să judec pe cineva care, adolescent fiind, chemat să identifice la morgă cadavrul propriului său tată, a reușit să-nșele vigilența paznicului, rămânând să-și petreacă noaptea acolo. Asemenea ispravă îți conferă toate drepturile, și e firesc ca el s-o fi înțeleș astfel.

★

„Îmi îngădui să mă rog pentru dumneavoastră.”

- „Prea bine. Dar *cine* vă va asculta?”

⁴⁶ Mai bine să fim cu mortul. /Decât, munciți de cuget, să zăcem/în nebunia ce răgaz nu știe - Macbeth III, 2, trad. Rom. De Ion Vineia).

★

Nu se va ști vreodată dacă, în tot ce scrie despre Durere, acest filosof tratează despre o problemă de sintaxă sau despre cea dintâi între senzații, despre regina lor.

★

Poți sta de vorbă cu folos doar cu înflăcărații ce-au încetat să ardă, doar cu foștii naivi... Potoliți în sfârșit, ei au făcut, de bunăvoie sau siliți, pasul hotărâtor către Cunoaștere – această versiune impersonală a decepției.

★

Strădania de a vindeca pe cineva de un „viciu”, de tot ce are mai adânc, este un atentat la ființa lui, și o privește așa el însuși, căci nu ne va ierta nicicând c-am vrut să se distrugă în felul nostru, și nu în felul lui.

★

Nu din instinct de conservare dănuim, ci doar din incapacitatea noastră de a vedea viitorul. De a-l vedea? Nici de-al închipui măcar. De-am ști tot ce ne-așteaptă, nu s-ar mai înjosi nimeni să continue. Cum însă orice dezastru viitor rămâne abstract, nu ni-l putem asimila. Nu ni-l asimilăm, de altfel, nici când se abate asupra noastră și ni se *substituie*.

★

Ce nebunie să te preocupe istoria! - Dar ce poți face când ai fost *străpuns* de Timp?

★

Oricine îmi stârnește interesul, oricine afară de *ceilalți*. Aș fi putut fi orișice, dar nu legislator.

★

Faptul de a fi neînțelept sau privit cu dispreț e însoțit de o plăcere de netăgăduit pe care o cunosc toți cei a căror muncă a rămas fără ecou. Genul acesta de satisfacție, cu umbra ei de aroganță, se pierde încet-încet, căci, cu timpul, totul este amenințat, chiar și ideea nemăsurată pe care o aveam despre noi înșine, factor al oricărei ambiții și al oricărei opere, caduce sau durabile.

★

Cel care, având de-a face cu oamenii, își face cea mai mică iluzie în ce-i privește ar trebui osândit să se reîncarneze, pentru a învăța să observe, să vadă, pentru a se pune puțin la curent.

★

Apariția vieții? O nebunie trecătoare, o trăsnaie, o fantezie a elementelor, o toană a materiei. Singurii care au oarecari motive să bombăne sunt ființele individuale, victime jalnice ale unui capriciu.

★

Într-o carte de inspirație orientală, autorul lasă să se înțeleagă că e plin, că e „saturat de seninătate”.

Nu ne spune prea limpede, drăguțul de el, ce cale a urmat, și se-nțelege lesne și de ce.

★

Cei vii – damnați cu toții, doar că nu o știu. Eu, care știu, stau oare mai bine fiindcă știu? Da, stau mai bine: *cred* că sufăr mai mult decât ei.

„Izbăvește-mă de ceasul acesta”, clamează *Imitatio*⁴⁷. „Izbăvește-mă de toate ceasurile”, ar fi fost mai corect.

⁴⁷ ***Imitațiunea lui Cristos*** / *Urmarea lui Hristos* (în latină *Imitatio Christi*) operă de pietate și ascetică creștină, atribuită, în general, călugărului german Thomas a

★

X. Este omul ale cărui defecte le-am studiat ani de-a rândul cu scopul de a mă îndrepta... Acorda importanță tuturor lucrurilor. Am înțeles că e singurul lucru ce nu trebuie făcut. Exemplul său, mereu prezent în cuget, m-a scăpat de atâtea și-atâtea entuziasme!

★

Ce șoc când am dat peste pasajul în care Jacqueline Pascal laudă progresele fratelui ei în „dorința de a dispărea din stima și memoria oamenilor”!

E calea pe care speram s-o apuc, pe care am și apucat-o uneori, pe care însă aveam să mă împotmolesc.

★

În nopțile nefaste, vine o clipă când agitația încetează, când depunem armele: urmează apoi o pace – triumf nevăzut, supremă recompensă după spaimile care au precedat-o. *Să accepți*, iată secretul limitelor. Nimic nu-i pe potriva unui luptător ce renunță, nimic nu prețuiește cât extazul unei capitulări...

★

Potrivit lui Nāgārjuna⁴⁸, spirit subtil cum n-a fost altul și care a depășit chiar nihilismul, ceea ce Buddha a oferit lumii este „nectarul vacuității”. Să evoci, la capătul analizei celei mai abstracte și mai devastatoare, o băutură, fie ea chiar a zeilor, nu-i oare o slăbiciune,

Kempis. A fost redactată la sfârșitul secolului al XIV-lea sau la începutul secolului al XV-lea, în limba latină medievală. Lucrarea este reprezentativă unei noi experiențe spirituale denumită *Devotio Moderna*. În lucrare, sub forma simplă a unor sfaturi, autorul propune cititorului căi de *educare a sufletului pentru perfecționarea vieții de creștin, avându-l pe Hristos de model*.

⁴⁸ **Nāgārjuna** (c.150 – c.250)- unul dintre cei mai importanți filozofi ai budismului Mahayana . Împreună cu discipolul său Āryadeva, este considerat fondatorul școlii Madhyamaka din curentul budist Mahāyāna.

o concesi? - Oricât de departe am fi ajuns, târâm după noi pretutindenii josnicia de a fi – sau de a fi fost – om.

★

În timpul acelei gălăgioase cine, tăifăsuiau de una și de alta. Deodată, portretul zâmbitor al lui X. Mi-a atras privirea. Ce mulțumit părea și ce lumină emana din chipul său! Veșnic fericit, chiar și în tablou! Și iată că am prins să-l invidiez și să-l privesc chiorâș, de parcă mi-ar fi uzurpat norocul. Apoi, ușurare, bruscă stare de bine, amintindu-mi că era mort.

★

Îi dau din ce în ce mai mult dreptate lui Epicur când îi batjocorește pe aceia care, din atașament pentru interesele patriei, nu șovăie să sacrifice ceea ce el numește *cununa ataraxiei*⁴⁹.

★

Privind marea, îmi treceau prin minte umilințe recente și umilințe de demult. Ridicolul de a te ocupa de tine având în fața ochilor spectacolul cel mai vast între toate nu mi-a scăpat. Așa că am schimbat repede subiectul.

★

În toiul nopții, cufundat într-o carte cum nu se poate mai frivolă, îmi vine deodată în minte un prieten de mult dispărut, la a cărui părere țineam. Ce-ar spune dacă ar vedea cum îmi petrec orele târzii? Punctul de vedere al morților e singurul pe care ar trebui să punem preț, căci este singurul adevărat, dacă se poate vorbi de adevăr în vreo împrejurare, oricare ar fi ea.

⁴⁹ **Ataraxia** (din greacă *Ἀταραξία* - liniște, calm, seninătate) reprezintă scopul sistemelor filosofice ce au fost întemeiate în Antichitate și anume atingerea stării de echilibru interior a omului. Ataraxia se numea în latină *tranquillitas*, cu sensul de armonie, liniște interioară și pace sufletească.

✱

Când vii pe lume cu o conștiință încărcată, de parcă ai fi săvârșit în altă viață nelegiuiri neasemuite, oricât de neînsemnate sunt cele pe care le comiți în viața asta, tot tragi după tine remușcări cărora nu reușești să le descoperi nici obârșia, nici necesitatea.

✱

După ce am făcut o mârșăvie, suntem mai totdeauna consternați. Consternare impură: abia o resimțim, și ne-mpăunăm, mândri de a fi încercat o indignare atât de nobilă, chiar dacă împotriva noastră.

✱

Ceea ce scriem nu dă decât o imagine incompletă despre ceea ce suntem, motivul fiind că verbul nu țâșnește și nu prinde viață decât atunci când suntem pe culmi sau în abis.

✱

Gândindu-mă adineaori la *infinitatea timpului*, n-am avut, în nimicnicia mea, decența să leșin. N-ar trebui să putem rămâne în picioare după ce am zărit tot ce e înspăimântător sub un asemenea clișeu.

✱

Privind fotografiile unei persoane la vârste diferite, înțelegem de ce a fost timpul calificat drept magician. Lucrarea pe care o săvârșește e extraordinară, uluitoare, e un miracol, dar un miracol pe dos. Magicianul acesta e mai degrabă un demolator, un înger sadic – a cărui sarcină este Chipul.

✱

În timp ce X mă sună dintr-un azil de alienați, îmi spun că nu se poate face nimic pentru un creier, că e cu neputință să-l refaci, că nu ai cum să acționezi asupra miliardelor de celule deteriorate sau rebele, pe scurt că Haosul nu se *repară*.

★

Expresia concentrată sau convulsivă, mimica ambițiosului, îmi face greață. Și asta fiindcă în tinerețe am fost eu însumi pradă unor ambiții ne-înfrânate și-mi repugnă acum să regăsesc la altul stigmatul începuturilor mele.

★

Cum să deosebești profunzimea de ifos în formulările obscure? Gândirea clară se oprește la sine, victimă a propriei probității; cealaltă, vagă, se pierde-n depărtare și se salvează prin misterul ei suspect și totuși de neatacat.

★

În ceasurile de veghe, fiecare clipă este atât de plină și atât de goală, încât se dă drept o rivală a Timpului.

★

Gândesc *profund* doar cei care nu au nefericirea de a fi atinși de simțul ridicolului.

★

În nenorocirile vieții, puțința de a ne lua zilele e, potrivit lui Pliniu, „cea mai mare din binefacerile hărăzite omului”. Și el compătimentește Divinitatea pentru că nu cunoaște o asemenea ispită și o asemenea șansă.

Să te înduioșezi de Ființa supremă fiindcă-i lipsește puțința de a-și lua zilele! Idee fără seamăn, idee prodigioasă, care și

singură ar consfinți superioritatea păgânilor asupra îndârjiților ce-aveau să le ia locul în curând.

Cine spune înțelepciune nu spune niciodată înțelepciune *creștină*, pentru că așa ceva n-a existat și nu va exista. Două mii de ani inutili. O întreagă religie condamnată înainte de a se naște.

★

Adâncă zdruncinare, în copilărie, când mi-am auzit tatăl, întors de la cimitir, povestind cum o tânără mamă care-și pierduse fiica a izbucnit în râs în clipa-n care se cobora sicriul în mormânt. Acces de nebunie? Da și nu. Căci, când asști la o înmormântare, în fața bruștei demascări a-nșelăciunii absolute, nu-ți vine oare să reacționezi precum acea femeie? E prea de tot, e-aproape o provocare, natura *exagerează*. E de-nțeleș că poate să te înece râsul.

★

Stările a căror cauză e identificabilă nu sunt fecunde; ne îmbogățesc doar cele care vin fără să știm de ce. Lucru adevărat mai ales în cazul stă-rilor excesive, a prostrațiilor și bucuriilor care amenință integritatea cugetului nostru.

★

Să publici gemete, interjecții sau frânturi. E-un lucru care liniștește pe toată lumea. Autorul se plasează astfel pe o poziție de inferioritate față de cititor, iar cititorul îi e recunoscător pentru asta.

★

Fiecare are dreptul să-și atribuie ascendența care-i convine și care *îl explică* în propriii-i ochi. De câte ori nu mi-am schimbat strămoșii!

★

Indolența ne scapă de prolixitate și prin aceasta de lipsa de pudoare inerentă randamentului.

★

Bătrânul filosof, când vroia să expedieze pe cineva, îl categorisea drept „pesimist”. Cum s-ar zice, un „ticălos”. Era pesimist pentru el oricine era dezgustat de utopie. Așa se face că taxa drept infam pe oricare dușman al vorbelor goale.

★

Să contribuie într-o formă sau alta la ruina unui sistem, a oricărui sistem – iată ce urmărește cel care gândește doar când și când, după împrejurări, cel care nu va consimți niciodată să gândească pentru a gândi.

★

Timpul nu macină doar tot ce-i viu, se macină totodată pe sine, de parcă, sătul să continue și excedat de Posibil, de partea cea mai bună din el, ar aspira s-o extirpe.

★

Nu există o altă lume. Nu există nici măcar lumea asta. Ce există atunci? Surâsul interior pe care ni-l stârnește inexistenta evidentă a uneia și-a celeilalte.

★

Nu ne ferim niciodată îndeajuns de euforie. Ea trebuie să ne îngrijoreze cu atât mai tare cu cât durează mai mult. Îndreptățită doar rareori, ea se ivește triumfătoare, și nu doar fără nici un motiv serios, ci fără cel mai mic pretext. În loc să ne bucure, ar trebui să vedem în ea mai degrabă o prevestire, un avertisment...

★

Suntem tulburați atâta vreme cât ne aflăm dinaintea unei alegeri; din clipa în care eliminăm însăși putința de a alege și asimilăm opțiunea cu eroarea, ne-ndreptăm spre beatitudinea ființei neafiliate. Orice conflict părănd atunci neîntemeiat, nesăbuit, pentru cine și pentru ce să mai combatem, să suferim, să ne mai frământăm? Omul este însă un animal care și-a greșit calea: când cade pradă îndoielii, dacă ajunge să nu mai afle satisfacții în lupta împotriva celui alt, se-ntoarce către sine pentru a se tortura fără milă. Convertește îndoiala în abis și, introducând o nuanță sumbră în pyrrhonism⁵⁰, face din suspendarea judecății, asemeni lui Pascal, o deznădăjduită interogație.

Prietenia e un pact, o convenție. Două ființe se angajează în chip tacit să nu trâmbezeze niciodată ceea ce fiecare gândește în *fond* despre cealaltă. Un soi de alianță întemeiată pe menajamente. Când una dintre ele dă în vileag cusururile celeilalte, pactul e denunțat, alianța ruptă. Nici o prietenie nu durează dacă unul din parteneri nu mai ascultă de regula jocului. Altfel spus, nici o prietenie nu suportă o doză exagerată de sinceritate.

Aveam ceva mai mult de douăzeci de ani; filosoful cu care vorbeam, ceva mai mult de șaizeci. Nu știu cum am ajuns să abordăm o temă atât de ingrată ca boala. „Ultima oară când am fost

⁵⁰ **Pyrrho din Elis** (Πύρρων ὁ Ἠλεῖος *Pyrron ho Eleios*), c. 360 – c. 270 BC) filozof grec considerat and primul filozof sceptic grec , întemeietorul vechiului scepticism grec, numit și *pyrrhonism*. Asemenea lui Socrate, n-a scris nimic, dar a exercitat o fascinație deosebită asupra cunoscuților; opiniile sale au fost expuse în proză și în versuri de către discipolul său Timon din Phiul; **P.** ar fi susținut că totul este nedeterminat și că trebuie suspendată judecata despre realitatea lucrurilor, în particular dacă ele sunt bune sau rele, numai astfel putând fi dobândită liniștea imperturbabilă a sufletului.

bolnav, mi-a mărturisit, trebuie să fi avut unsprezece ani. De atunci, nimic.”

Cincizeci de ani de sănătate! N-aveam o admirație nelimitată pentru filosoful meu, dar această mărturisire m-a făcut să-l disprețuiesc pe loc.

★

Trăim cu toții în eroare, exceptându-i pe umoriști. Doar ei au priceput, în joacă parcă, zădărnicia a tot ce e serios și chiar a tot ce e frivol.

★

Nu mă voi fi împăcat cu mine însumi decât în ziua-n care voi accepta moartea așa cum accepți să cinezi în oraș: c-un dezgust amuzat.

★

N-ar trebui să deranjăm pe cineva decât ca să-i anunțăm un cataclism sau să-i facem un compliment în stare să-l amețească.

★

Trebuie să fii ținut ca să te lamentezi de dispariția omului, în loc să-i spui: „Călătorie sprâncenată!”

★

O excepție inutilă, un model de care nimeni n-are habar – acesta-i rangul la care trebuie să râvnești dacă vrei să te ridici în proprii tăi ochi.

★

Dacă scepticul admite la rigoare că adevărul există, el va lăsa în seama naivilor iluzia de a crede că-l vor poseda cândva. Cât despre mine, declară el, mă mulțumesc cu aparențele, le constat și

nu ader la ele decât în măsura în care, ca ființă vie, nu pot face altfel. Mă port ca toți ceilalți, fac aceleași lucruri ca și ei, dar nu mă identific nici cu vorbele, nici cu faptele mele, mă plec în fața obiceiurilor și a legilor, mă prefac că-mpărtășesc convingerile, adică marotele, concetățenilor mei, deși știu că-n ultimă analiză sunt tot atât de puțin *real* ca și ei.

Ce este deci un sceptic? - O fantomă ...conformistă.

★

S-ar cuveni să trăim, spuneți, ca și cum n-ar trebui să murim niciodată. - Nu știați oare că toată lumea trăiește așa, inclusiv cei obsedați de Moarte?

★

Să asști la propria-ți micșorare, să contempli varianta *rezonabilă* a halucinatului care erai!

★

Acceptăm în genere fără prea mare greutate că ne-am trăit traiul, nu recunoaștem însă niciodată că găsim oarecare plăcere în faptul că ne supraviețuim. Și această satisfacție clandestină, degustătoare, e resimțită de cel puțin un sfert din omenire...

★

Tăgăduirea păcatului originar ar fi o dovadă că n-am crescut niciodată copii.

...Eu n-am crescut niciunul, e adevărat, dar îmi ajunge să-mi amintesc propriile reacții din vremea când eram eu însumi copil pentru a nu mai avea nici urmă de îndoială asupra primului nostru stigmat.

★

Omul acesta atât de vulnerabil, acest jupuit de viu, se miră – orbire de neînțeles – că progenitura sa dă semne neliniștitoare. Plăpânzii n-ar trebui să procreeze, sau, dacă o fac, să știe cel puțin către ce remușcări se îndreaptă.

★

Viața este mai mult și mai puțin decât plictisul, cu toate că în el și prin el deslușim cât prețuiește ea. O dată ce plictisul se insinuează în noi și cădem sub invizibila lui stăpânire, totul pare neînsemnat pe lângă el. Am putea spune același lucru despre durere. Cu siguranță. Durerea însă e localizată, în vreme ce plictisul evocă un rău fără un loc anume, fără suport, fără nimic – afară de acest nimic, neidentificabil, care ne roade. Eroziune pură, al cărei efect este imperceptibil și care ne preschimbă-ncet într-o ruină pe care ceilalți n-o percep, într-o ruină pe care aproape că n-o percepem nici noi înșine.

★

Obsesiile macabre nu stânjenesc sexualitatea. Dimpotrivă. Poți foarte bine să privești lucrurile ca un călugăr budist și să dai dovadă de oarecare vigoare. Această stranie compatibilitate face iluzorie pretenția desăvârșirii prin asceză.

★

Chiar durerile noastre ne păzesc, din fericire, de rătăcirii abstracte, convenționale, „literare”. Ne dăruiesc, în schimb, rătăcirii propriu-zise.

★

Să fi hulit mai mult decât demonii toți laolaltă și să ajungi să fii maltratată de organe, de capriciile unui trup, ale unui subprodus!

★

Cel ce n-a suferit nu e o *ființă*: cel mult un individ.

★

Ne facem o idee foarte înaltă despre noi înșine în răstimpurile cât disprețuim Moartea; în schimb, când o privim cu joshnia spaimei, suntem mai adevărați, mai *profunzi*, așa cum se întâmplă ori de câte ori respingem filosofia, afectarea, minciuna.

★

Fiindcă o prietenă, întâlnită din întâmplare în timpul unei plimbări, se străduia să mă convingă că „Divinul” este prezent în toate fapăturile fără excepție, i-am replicat: „Și-n asta?” și i-am arătat o trecătoare intolerabil de vulgară la înfățișare. N-a știut ce să spună, dovadă că teologia și metafizica abdică-n fața autorității detaliului banal.

★

Toți germenii, și buni și răi, se află-n noi, mai puțin cel al renunțării. Nu-i de mirare că ne agățăm spontan de lucruri și că ne trebuie eroism pentru atitudinea inversă. Dacă ne-ar fi fost acordată facultatea de a renunța, nu trebuia să depunem alt efort decât acela de *a binevoi* să existăm.

★

Să iei atitudine sau să refuzi scârbit să iei, să îmbrățișezi o doctrină sau să le respingi în bloc pe toate – același orgoliu în ambele cazuri, cu diferența că riști mai mult să roșești de tine însuti în primul caz ca în al doilea, *convingerea* fiind la obârșia mai tuturor rătăcirilor, ca și a tuturor umilirilor.

★

„Cartea dumneavoastră e ratată.” - „Fără îndoială, uitați însă că așa am vrut-o, ba chiar că nu putea fi reușită decât în acest fel.”

★

E mai greu să mori la șaizeci sau la optzeci de ani decât la zece sau la treizeci. Obişnuința vieții, ăsta-i necazul. Căci viața e un viciu. Cel mai mare din câte sunt. Ceea ce explică de ce ne este atât de anevoie să ne dezbrăăm de el.

★

Când mi se-ntâmplă să fiu mulțumit de toate, chiar și de Dumnezeu și de mine, reacționez pe dată aidoma celui care, într-o zi însorită, s-ar frământa că-n câteva miliarde de ani soarele va exploda negreșit.

★

„Ce este adevărul?” e o întrebare fundamentală. Dar ce înseamnă ea pe lângă: „Cum să suporti viața?” Și chiar și aceasta pălește pe lângă următoarea: „Cum să te suporti?”- Iată întrebarea fundamentală, la care nimeni nu e în măsură să ne dea un răspuns.

★

Ce rătăcire m-a făcut să-ncep să povestesc, la căpătâiul acelui bolnav atât de-amenințat, o plimbare în cimitirul din Passy și conversația avută cu groparul de serviciu? M-am oprit brusc în mijlocul unei ironii, ceea ce n-a făcut decât să accentueze necuviința flecăreliei mele. Asemenea subiecte nu pot fi abordate decât la masă, când petrecem și avem nevoie de oarecari aluzii funebre ca să ne crească apetitul.

★

Singurele clipe ce-ar merita să supraviețuiască prăbușirii memoriei noastre sunt acelea în care nu ne putem ierta de a nu fi Cel dintâi sau Cel din urmă.

★

Cei ce i-au reproșat acelui filosof că-și așterne numele sub proteste contradictorii, că semnează în același timp sau unul după altul pentru partide, tabere sau teze aflate în conflict, fără să țină seama de propriile-i opțiuni, au uitat că filosofia ar trebui să fie tocmai asta. Căci la ce bun să i te dăruiești dacă nu pătrunzi argumentele celorlalți? Din doi dușmani ce se combat, e îndoielnic ca doar unul să aibă adevărul de partea lui. Ascultându-i pe rând, dacă ești de bună-credință, te pleci înaintea evidențelor fiecăruia, cu riscul de a trece drept nestatornic, de a fi în fond *prea* filosof.

★

Ce să cred despre ceilalți ? – Îmi pun întrebarea ori de câte ori fac cunoștință cu cineva, oricine ar fi. Într-atât îmi pare de ciudat faptul că existăm, că acceptăm să existăm.

★

La Jardin des Plantes am contemplat îndelung ochii unui aligator, privirea lui din alte vremi. Ceea ce mă seduce la reptile e toropeala lor impenetrabilă, prin care se-nrudesesc cu pietrele: s-ar zice că vin *de dinainte* de viață, c-au precedat-o fără s-o anunțe, ba chiar că au fugit de ea...

★

„Ce este răul? E ceea ce se face-n vederea unei fericiri ținând de-această lume.”

Abhidarmakośavyākhyā

Trebuia într-adevăr un asemenea titlu ca să poți strecura un asemenea răspuns.

★

În Infern, cercul cel mai puțin populat, dar cel mai crunt din toate, trebuie să fie cel în care nu poți uita de Timp nici o singură clipă.

„E fără importanță să știți cine sunt, de vreme ce într-o zi nu voi mai fi” – iată ce-ar trebui să răspundem fiecare celor ce se interesează de identitatea noastră și care vor cu orice preț să ne zidească într-o categorie sau într-o definiție.

Totul e nimic, inclusiv conștiința nimicului.

Poporul acesta misterios, profund, complicat, de neînțeles, care a excelat și excelează în toate, chiar și în decădere, va avea un sfârșit demn de el și va cunoaște catastrofe de care nu va trebui să roșească.

Homer a stârnit pizmă (Heraclit însuși pretindea că merita să fie biciuit) fiindcă n-a mers pe ocolite, fiindcă, aidoma muritorilor, zeii săi se purtau ca niște adevărați nelegiuiți. Filosofia nu se arătase încă pentru a-i face cuviincioși, a-i anemia, a-i îmblânzi. Tineri, vii, chiar foarte vii, împărțășeau cu oamenii patima pentru funest. Zorii unei mitologii, istoria o dovedește, sunt cel mai de temut. Idealul ar fi zei *obosiți* – și eterni. Din nefericire, ajunși la stadiul în care oboseala urmează cruzimii, ei nu mai dăinuie mult. Alții, viguroși, neîndurători, îi vor înlocui. Și așa se face că se cade iarăși din acalmie în năpastă și din tihnă în epopee.

Abominabilă Clio!

★

Nu e deloc dezolantă ideea că nimeni nu-și va mai aminti de accidentul care-am fost, că nu va mai rămâne nici cea mai mică urmă dintr-un *eu* – însetat de suplicii la care nici un tortionar n-a îndrăznit vreodată să viseze.

★

Incapabil de a trăi în clipă, doar în viitor și-n trecut, în anxietate și regret! Or, teologii sunt categorici, aceasta e condiția și definiția însăși a păcătosului. Un om fără prezent.

★

Tot ce se întâmplă e firesc și, deopotrivă, de neînțeles.
Este concluzia care se impune, fie că e vorba de mari sau de mărunte întâmplări.

★

Să te trezești în fiecare dimineață cuprins de starea sufletească a unui republican a doua zi după Pharsalus⁵¹.

★

Un dezgust, un dezgust – să te faci să-ți pierzi uzul vorbirii și al rațiunii chiar.

Cea mai mare ispravă a vieții mele e că mă aflu încă în viață.

★

Dacă valurile s-ar apuca să gândească, ar crede că înaintează, că au un țel, că progresează, că trudesce spre binele

⁵¹ Bătălia de la **Pharsalus** a fost o luptă decisivă din timpul Războiului civil roman , încheiată cu victoria lui Iulius Cezar (care conducea forțele pro-populare) împotriva forțelor pro-aristocratice ale lui Pompei și ale Senatului roman. A avut loc pe 9 august 48 î.Hr. la Pharsalus, în centrul Greciei.

Mării, și ar elabora neapărat o filosofie tot atât de neroadă ca și zelul lor.

*

Dacă am avea o percepție infailibilă a ceea ce suntem, am mai avea curaj atâta cât să ne culcăm, dar sigur nu și ca să ne sculăm.

*

Dintotdeauna m-am zbatut cu singura intenție de a înceta să mă mai zbat. Rezultat: nul.

Fericiți aceia care ignoră că a te maturiza înseamnă să asști la agravarea propriilor incoerențe și că acesta e singurul progres cu care ar trebui să ni se-ngăduie să ne lăudăm.

*

Nimic din tot ce am abordat, nimic din tot ce am spus de-a lungul unei vieți nu poate fi separat de ceea ce-am trăit. N-am inventat nimic, am fost doar secretarul senzațiilor mele.

IV

Epictet: „Fericirea nu constă în a dobândi și a dispune, ci în a nu dori.” – înțelepciunea se definește prin opoziție cu Dorința, fiindcă se străduiește să ne înalțe deasupra decepțiilor curente, ca și a decepțiilor dramatice, inseparabile, și unele și celelalte, de faptul de a dori, de a aștepta, de a spera. Mai ales decepțiile capitale vrea să ni le evite, căci e specializată în arta de a înfrunta sau îndura „loviturile soartei”. Dintre toți anticii, stoicii au dus cel mai departe această artă. De-ar fi să-i credem, înțeleptul posedă un statut excepțional în univers: zeii-s la adăpost de suferințe; el e *deasupra* lor, e investit cu o forță care-i îngăduie să-și învingă toate dorințele. Zeii sunt încă pradă lor, trăind în servitute; doar el scapă de asta. Cum se ridică înțeleptul până la insolit, cum ajunge să-ntreacă toate ființele? Se pare că însemnătatea statutului său nu-i este limpede de la început: se află mult deasupra oamenilor și a zeilor, dar trebuie să aștepte câțva timp până să-și dea seama de asta. Acceptăm fără rezerve că nu-i vine ușor să-și priceapă poziția, cu atât mai mult cu cât ne întrebăm când și unde s-a mai văzut o anomalie atât de prodigioasă, un asemenea specimen de virtute și orgoliu. Înțeleptul, pretinde Seneca⁵², are față de Jupiter privilegiul de a putea disprețui avantajele acestei lumi și de a refuza să beneficieze de ele, în timp ce Jupiter, căruia nu-i fac nici o trebuință

⁵² **Lucius Annaeus** (cca. 4 î.Hr. – d. 65) a fost un filosof stoic roman, preceptor al împăratului Nero. Seneca a ocupat și funcții în administrația Imperiului.

și care le elimină de la bun început, nu are nici prilejul, nici meritul de a le birui.

Nicicând nu a fost omul plasat atât de sus. Unde trebuie căutată originea unei viziuni atât de exagerate?

- Născut în Cipru, Zenon⁵³, părintele stoicismului, era un fenician elenizat care și-a păstrat până la sfârșitul vieții titlul de metec. Antistene⁵⁴, întemeietorul școlii cinice (a cărei versiune ameliorată sau denaturată, cum doriți, e stoicismul), s-a născut la Atena dintr-o mamă tracă. Există în aceste doctrine, evident, ceva negrecesc, un stil de gândire și de viață ivit din alte orizonturi. Ești ispitit s-afirmi că tot ce *uimește* și *distonează* într-o civilizație înaintată este produsul nou-veniților, al imigranților, al marginalilor setoși de strălucire..., al unei pегre rafinate.

O dată cu apariția creștinismului, înțeleptul a încetat să fie un exemplu; în locul lui, ne-am apucat să-l venerăm pe sfânt, varietate convulsivă de înțelept și, prin aceasta chiar, mai accesibilă mulțimilor. În ciuda răspândirii și prestigiului său, stoicismul a rămas apanajul mediilor rafinate, etica patricienilor. Aceștia dispărând, trebuia să dispară și el la rândul lui. Cultul înțelepciunii avea să treacă în umbră pentru multă vreme, s-ar putea spune aproape pentru totdeauna. În orice caz, nu-l regăsim în sistemele moderne, concepute fiecare nu atât de un anti-înțelept, cât de un *neînțelept*.

⁵³ **Zenon din Kition** - cca. 334 î.Hr. – cca. 262 î.Hr.) a fost un filozof antic de limbă greacă, originar din Kition, Fenicia. Este considerat fondatorul stoicismului, curent filozofic ale cărui precepte le-a răspândit în Atena în jurul anului 300 î.Hr.

⁵⁴ **Antistene** (cca. 445 î.Hr. - cca. 365 î.Hr.) - filozof cinic din Grecia antică. Fiu al unui cetățean ateniian și al unei slave trace, Antistene este elev al sofistilor Gorgias, Hippias, Prodicos, apoi se atașează cercului lui Socrate. Este considerat, alături de Platon și Aristip din Cirene, unul dintre cei mai dotați discipoli ai celebrului filozof. După moartea lui Socrate (399 î.Hr.) deschide în Gymnasionul Kynosarges o școală proprie în care vor lua naștere germenii curentului filozofic al cinismului. Antistene pune în centrul preocupărilor filozofului *ethika*, scopul vieții fiind *eudaimonia*, obținută prin *arete*. Din cele 70 de scrieri ale sale, marcate de o pecete raționalist-materialistă, și care au avut un puternic ecou în rândul stoicilor, s-au păstrat numai două discursuri: „*Arias*” și „*Ulise*”^[2].

★

Dacă, în loc să moară la treizeci și doi de ani, ar fi atins o vârstă înaintată, ar fi reușit oare Apostatul⁵⁵ să înăbușe superstiția pe cale de a se naște? E îndoielnic, și trebuie să se fi îndoit și el, căci dacă ar fi crezut în reușită, nu s-ar fi dus să se lupte cu părții, riscându-și stupid viața, în vreme ce-l aștepta o luptă mult mai importantă. Simțea, desigur, că ceea ce pusese la cale era sortit eșecului. Mai bine deci să piară undeva la periferia imperiului.

★

Citesc într-o biografie a lui Cehov că cele mai multe din adnotările sale au fost făcute pe cartea lui Marc Aureliu.
Iată un amănunt care mă copleșește ca o revelație.

★

Lucrurile care depind de noi și cele care nu depind – cum oare să le deosebești? Nu știu.

Uneori mă simt răspunzător de tot ce fac, deși, gândindu-mă mai bine, am urmat un impuls pe care nu eram stăpân; – alteori, mă cred condiționat și subjugat, și totuși n-am făcut decât să mă supun unui raționament conceput independent de vreo constrângere, chiar. Rațională.

Cu neputință de știut când și în ce chip suntem liberi, când și în ce chip manevrați. Dacă am vrea să ne examinăm de fiecare dată pentru a afla natura exactă a unui gest, am da mai degrabă peste o rătăcire decât peste o concluzie. Se va deduce de aici că dacă ar exista o soluție pentru problema liberului arbitru, filosofia n-ar mai avea nici un motiv să existe.

★

⁵⁵ Flavius Claudius Iulianus (331 – 26 iunie 363) a fost un împărat roman care a domnit între 361 - 363, el fiind ultimul împărat roman „păgân”.

Nu ne putem închipui eternitatea decât eliminând tot ce e pieritor, tot ce *conțează* pentru noi. Ea e absență, e ființa care nu-ndeplinește niciuna din funcțiile ființei, e privațiune ridicată la rang de nu se știe ce, nu este deci nimic sau, cel mult, o onorabilă ficțiune.

Aidoma cu extazul cel adevărat, euforia, extaz frivol, nu este un fenomen natural, ci o deviere, o erezie, o stare aberantă și totuși nesperată, pentru care trebuie să plătim; iată de ce, ori de câte ori o simțim trebuie să ne așteptăm la o „*ispășire*”, fie ea imediată sau târzie, în orice caz inevitabilă. *Jubilarea*, sub orice formă, atrage după sine, în grade diferite, migrene, greață sau ceva la fel de jalnic, de înjositor.

Semn irecuzabil de neîmplinire spirituală: orice reacție pătimasă la dezaprobare și strângerea de inimă în clipa când, într-un fel sau în altul, suntem vizați. E strigătul bătrânului Adam în fiecare dintre noi și care dovedește că încă nu ne-am biruit obârșia. Atâta vreme cât nu năzuim să fim disprețuiți suntem precum ceilalți, precum aceia pe care tocmai îi disprețuim.

X., care, în loc să privească lucrurile-n față, a jonglat toată viața cu concepte și a abuzat de termeni lipsiți de înțeles concret, acum, când trebuie să-și privească moartea în față, se află la ananghie. Din fericire pentru el, se lansează, potrivit obiceiului său, în Abstracțiuni, în locuri comune drapate în jargon. O prestigioasă escamotare, iată ce e filosofia. Dar, la urma urmei, *totul este escamotare*, afară doar de aserțiunea aceasta care ține de o ordine a propozițiilor pe care nu-ndrăznim să o incriminăm, fiindcă emană dintr-o certitudine incontrolabilă și parcă *anterioară* activității creierului.

Era iarnă, în grădina Luxembourg, puțin după ora deschiderii. Pustiu, un cuplu doar: el, un bătrân slab și spilcuit; ea, tânără, părând o fată de la țară. Ceața era atât de deasă, încât chiar și de aproape păreau să fie doar niște umbre. La fiecare zece pași, se opreau să se sărute, năpustindu-se unul spre celălalt mânați de un avânt cum nu văzusem încă. Să fi fost bucurie, să fi fost deznădejde în frenezia asta la o oră atât de matinală și de puțin propice efuziunilor? Și dacă afară se dezlănțuiau așa, cum oare să-i închipui în intimitate? Urmărindu-i, îmi spuneam că orice acrobație-n doi este eroare, înșelăciune, dar înșelăciune aparte, eroare inclasabilă.

Te zbați în toiul nopții, faci tot soiul de exerciții, înghiți pastile – de ce? în speranța unei eclipse a acelu fenomen, a acelei nefaste apariții care e conștiința. Doar o ființă conștientă, doar un infirm a putut inventa o expresie precum a se *cufunda* în somn – afund într-adevăr, dar afund rar, inaccesibil, afund oprit, cetluit, în care atât de mult ai vrea să fii înghițit!

Tânăr, visam să dau totul peste cap. Am ajuns la o vârstă când nu mai întorci lumea pe dos, când tu ești cel întors. Între cele două extreme, ce s-a petrecut oare? Ceva care nu e nimic și este totul: evidența inexprimabilă că nu mai ești același, că nu vei mai fi același niciodată.

Fiecare individ, dispărând, duce cu sine universul: dintr-o dată, totul e suprimat, totul. Justiție supremă care legitimează și reabilitează moartea. Să plecăm așadar fără regret, de vreme ce nimic nu ne supraviețuiește, de vreme ce conștiința noastră e singura și unica realitate: cu nimicirea ei, totul e nimic, chiar dacă

știm că asta nu e în chip obiectiv adevărat și că de fapt nimic nu consimte să ne urmeze, nu binevoiește să piară cu noi.

★

Într-o grădină publică, această pancartă: „Din pricina stării copacilor (*vârstă și boală*) se trece la înlocuirea lor.”

Conflictul între generații, chiar și aici! Simplul fapt de a trăi, chiar pentru o plantă, e afectat de un coeficient fatal. De aceea nu suntem mulțumiți că respirăm decât atunci când uităm că suntem vii.

★

Nimic nu-i mai stimulativ decât povestea unei convertiri. În loc de întăritoare, ar trebui prescrise mărturisiri de-ale iluminărilor, de-ale *regenerațiilor* : câtă vitalitate, ce apetit pentru iluzii, ce strălucire în orice minciună nouă, și chiar veche, în contact cu adevărul, în schimb, totul se întunecă și totul îți devine potrivnic, de parcă rolul lui ar fi acela de a te face să-ți pierzi puterile.

★

Se pare că în China, pentru oamenii rafinați, a asculta tic-tacul unui orologiu este (sau mai degrabă era, căci toate astea aduc a ceva vechi) cea mai subtilă dintre plăceri. Atenția aceasta acordată Timpului, în aparență materială, e în realitate un exercițiu în cel mai înalt grad filosofic, prin care, dacă te lași în voia lui, obții rezultate minunate în imediat – numai în imediat.

★

Plictisul, produs coroziv al obsesiei Timpului, ar da gata până și granitul – și i se cere câte unui avorton ca mine să-i facă față!

★

O întreagă epocă din viața mea îmi pare astăzi abia imaginabilă, într-atât mi-a devenit de străină. Cum am putut fi cel care am fost? Aprinderile mele de atunci mi se par derizorii. Înfierbântare cheltuită în zadar.

Dacă aş extinde această optică la întreaga-mi viață, nu aş ajunge oare să privesc tot ce-am trăit ca pe o amăgire sau o farsă, ori chiar ca pe ceva cu neputință de gândit? Și dacă am avea această percepție în clipa când murim? Dar nu-i nevoie să așteptăm clipa aceea: cu prilejul anumitor treziri, ne dăm seama că temeliiile unei existente sunt tot atât de șubrede ca și aparențele ce le acoperă și că n-avem nici măcar putința de a le socoti putrede, de vreme ce pur și simplu nu există.

★

În definitiv, bieții oameni au dreptate când nu vor să contemple Sfârșitul, mai ales când vedem în ce stare sunt cei care se ocupă cu asta.

★

Noi uităm de trup, dar trupul nu uită de noi. Blestemată memorie a organelor!

★

Mi-am regretat întotdeauna și adeziunile, și fobiile! De ce nu m-am cufundat oare în orgia abținerii ?

★

Ceea ce poate fi rostit e lipsit de realitate. Nu există și nu contează decât ceea ce nu trece în cuvânt.

★

Vai de cartea pe care o poți citi fără să-ți pui mereu întrebări despre autor!

Nietzsche, mândru de „instinctul” său, de „flerul” său, deși a simțit importanța unui Dostoievski, câte erori a făcut în schimb, ce admirație față de-o sumedenie de scriitori de mână a doua și a treia! Ceea ce uluiește e faptul că a crezut și el că-n spatele lui Shakespeare se ascundea Bacon, cel mai puțin poet dintre filosofi.

Dacă am întocmi lista tuturor balivernelor sale, ne-am da repede seama că sunt, ca număr și gravitate, pe potriva celor ale lui Voltaire; cu circumstanța atenuantă, totuși, pentru Nietzsche, că s-a-nșelat adesea din *voința* de a fi sau de a părea frivol, în timp ce celălalt n-avea nevoie să facă acest efort.

A *gândi* înseamnă s-alergi după insecuritate, înseamnă să cazi în *admirația* unor fleacuri grandioase, să te închizi în abstracțiuni cu o aviditate de martir, înseamnă să cauți complicațiile așa cum alții prăbușirea sau câștigul. Gânditorul este prin definiție *însetat de chin*.

Dacă moartea n-ar fi un soi de rezolvare, cei vii ar fi găsit desigur o cale s-o evite.

Pentru Alcmeon din Crotona⁵⁶, contemporan al lui Pitagora, boala se datora unei ruperi a echilibrului între cald și rece, umed și uscat, elemente contrare care ne alcătuiesc. Când unul dintre ele învinge și-și impune *voința*, se ivește boala. Ea n-ar fi, prin urmare, decât „monarhia”, cum spunea, a unuia din aceste elemente, în vreme ce sănătatea ar rezulta din echilibrul lor.

⁵⁶ **Alcmeon din Crotone** (în greacă, 'Αλκμαίων) a fost medic, filozof, astronom, care a trăit în jurul anului 500 î.Hr. în Grecia antică.

Viziunea asta are ceva adevărat: nu există dezechilibru care să nu se ivească dintr-o preeminență abuzivă a cutărui sau cutărui organ asupra celorlalte, din *ambitiția* pe care o are de a se impune, de a-și proclama, de a-și *striga* prezența: tot zbatându-se și atrăgând atenția asupra lui, el dereglează întregul organism și-i compromite viitorul. Un organ bolnav e un organ ce se emancipează de trup, tiranizându-l, ducându-l, pe el și pe sine, la pierzanie, și asta numai pentru a face pe grozavul, pentru a juca rol de vedetă.

★

Nu are nici o noimă să spui că moartea este țelul vieții. Dar ce altceva să spui?

★

Încerc să-mi închipui clipa când voi fi învins *ultima* dorință.

★

Păcat că Dumnezeu n-a păstrat monopolul „eului” și că ne-a dat dezlegare să vorbim în nume propriu. Ce simplu ar fi fost să ne cruțe de blestemul de a rosti „eu”!

★

„Urmează-ți înclinația în loc să-ți cauți calea.”

Vorba aceasta a lui Talleyrand mă urmărește. De ani de zile, împotrivindu-mă „înclinației” mele, mă-ntorc către formule de înțelepciune străine firii mele, mă străduiesc să-mi neutralizez pornirile rele, în loc să-mi dau frâu liber, să mă încredințez...mie însumi. Am fost ispitit de un seducător, de geniul mântuirii, iar eu, cedându-i, chiar și din când în când, am contribuit cât am putut la șubrezirea celui care eram și-ar fi trebuit să rămân.

Nu suntem noi înșine decât atunci când ne mobilizăm toate defectele, când ne solidarizăm cu slăbiciunile noastre, când ne

urmăm „înclinația”, îndată ce ne căutăm „calea” și ne impunem vreun nobil model, ne sabotăm, ne rătăcim...

★

Originalitatea unei ființe se confundă cu felu-i propriu de a se rătăci. Prioritatea noningerinței este ca fiecare să viețuiască și să moară cum îl taie capul, ca și cum ar avea șansa să nu se-asemene cu nimeni, să fie un monstru binecuvântat. Lă-sați-i deci pe ceilalți așa cum sunt, și ei vă vor purta recunoștință. Vreți fericirea lor cu orice preț ? Ei se vor răzbuna.

★

Suntem *adevărați* doar în măsura în care nu ne-mpovărează nici un talent.

★

Ne căim că n-am avut curajul să luăm o hotărâre sau alta; ne căim și mai tare după ce-am luat-o, Schițe de rătăcire oricare ar fi ea. Să preferăm absența gestului, consecințelor sale!

★

Spuse ale lui Isaac Sirul⁵⁷: „Cât despre cei care au atins desăvârșirea, iată care e semnul lor: de-ar trebui să fie dați pradă focului de zece ori pe zi de dragul neamului omenesc, tot ar găsi că nu-i deajuns.”

Pustnicii ăștia gata oricând să se jertfească, ru-gându-se pentru toate și pentru toți, chiar și pentru reptile – câtă generozitate și câtă perversiune! Și ce răgaz! Trebuie să ai timp cu nemiluita și o curiozitate de scrântit ca să te-nduiosezi de tot ce mișcă. Asceza – o sublimă depravare...

⁵⁷ **Isaac Sirul** (Beit' Katraja, ~640 ; Rabban Sabor, ~700), cunoscut uneori și sub numele de **Isaac de Ninive** este un sfânt cuvios episcop sirian, cunoscut pentru nevoințele sale stricte și pentru scrierile sale ascetice.

★

Orice bolnav gândește mai mult decât un gânditor. Boala este ruptură, deci reflexie. Ne rupe întotdeauna de ceva anume și câteodată chiar de toate. Până și un idiot care încearcă o durere violentă depășește prin asta idioțenia; e conștient de propria senzație și se plasează în afară de ea însăși, și poate chiar în afară de sine, de vreme ce simte că el e cel ce suferă. La fel, trebuie să existe în rândul animalelor grade de conștiință, potrivit cu intensitatea afecțiunilor pe care le îndură.

★

Nimic nu e mai misterios decât destinul unui trup.

★

Timpul are semnificație absolută doar pentru incurabili.

★

A nu defini nimic face parte din îndatoririle scepticului. Ce să opui însă înfumurării care urmează găsirii celei mai neînsemnate definiții? A defini e o manie din cele mai inveterate, și trebuie să se fi născut o dată cu cel dintâi cuvânt.

★

În definitiv, nu trebuie să disprețuim prea mult filosofia: să te ascunzi sub adevăruri mai mult sau mai puțin obiective, să divulgi deznădejdi care nu te privesc în aparență, să cultivi neliniști fără chip, să camuflezi chemări disperate sub luxurianța verbului. Filosofia? Strigăt anonim...

★

Conversația nu este fecundă decât între spirite dedicate consolidării propriilor perplexități.

★

„Ar trebui să vii acasă, căci am putea muri fără să ne mai revedem.” – „De vreme ce murim oricum..., la ce bun să ne mai revedem ?”

★

Adormim totdeauna cu o mulțumire de nede-scris, ne prelingem în somn și suntem fericiți să ne refugiem în el. Iar dacă ne trezim în silă e fiindcă nu renunțăm, fără o sfâșietoare durere, la inconștiență, adevărat și unic paradis. Totuna cu a spune că omul nu e pe deplin mulțumit decât atunci când încetează să mai fie om.

★

„Defăimarea, susține Talmudul, e un păcat la fel de grav ca și idolatria, incestul sau omorul.” – Prea bine. Numai că, dacă poți trăi fără-a ucide, fără a te culca cu propria-ți mamă și fără s-aduci jertfe vițelului de aur, prin ce vicleșug să treci de la o zi la alta fără a-ți urî aproapele și-a te urî în el?

★

Între o palmă și o mojiție, întotdeauna suportă mai bine palma.

★

Când ne trezim prost dispuși, e sigur că vom face o descoperire atroce oarecare, fie și numai observându-ne pe noi.

★

Mare expoziție de insecte. Când să intru, mă răzgândesc. Îmi lipsește dispoziția să *admir*.

★

Cumplită umilire, și totuși suportabilă, aceea de a te fi născut în mijlocul unui popor ce nu va da nicicând prilejul să se vorbească despre el.

★

Toată lumea se înșală, toată lumea trăiește în iluzie. Cel mult, putem admite o scară a ficțiunilor, o ierarhie a irealităților, putem prefera pe una mai degrabă decât pe alta, dar să *optăm*, nu, cu siguranță nu.

★

Afară de percepția vidului, nimic nu ne îngăduie să triumfăm asupra morții. Căci dacă nimic n-are realitate, de ce să aibă tocmai moartea?

★

Mai mult încă decât în poem, cuvântul este zeu în aforism.

★

Cum să stăruie două zi pe o idee care te-a preocupat în ajun? - La capătul unei nopți, oricărei nopți, nu mai suntem aceiași, și-ar fi o-nșelăciune încercarea de a juca farsa continuității. -*Fragmentul*, gen amăgitor, fără îndoială, și totuși singurul onest.

★

Așteptăm, fiecare, să fim scoși din circuit de boală sau de vârstă, când ar fi așa de simplu să punem punct *la toate astea*. Indivizilor, ca și imperiilor, le place un lung și rușinos sfârșit.

★

Cum să explicăm că tot ce vrem să facem, ba chiar că tot ce facem ni se pare nespus de însemnat? Orbirea ce l-a făcut pe

Dumnezeu să iasă din lenea-i primordială o regăsim în cel mai mărunț gest al nostru – asta e marea noastră scuză.

✱

Toată dimineața, n-am făcut decât să repet: „Omul e un abis, omul e un abis.” – Mi-a fost, vai! cu neputință să găsesc ceva mai bun.

✱

Bătrânețea nu este, în definitiv, decât pedeapsa pentru faptul de a fi trăit.

✱

Cu aerul său că adâncește totul, plictisul nu adâncește-n fapt nimic, căci nu coboară decât în sine însuși și nu-și sondează decât propriul vid.

✱

Speranța e forma *normală* a delirului.

✱

Carența mea de *ființă*. Nu putem dăinui fără temeiuri, în ciuda strădaniei mele de a o face.

✱

Degeaba mă frământ, nu văd ce ar putea exista.

✱

Cel mai greu lucru nu este să ataci una din marile probleme insolubile, ci s-adresezi cuiva un cuvânt delicat care să spună totul și nimic.

★

Un vis ciudat asupra căruia prefer să nu mă opresc. Un altul poate l-ar fi analizat la sânge. Ce greșeală! Să lăsăm nopțile să-ngroape nopțile.

★

Dacă iubești o limbă atât pentru virtuțile ei manifeste, cât și pentru cele latente, modul profanator în care e tratată de lingviști îi face atât de odioși, că te-ai alătura cu bucurie întâiului regim care i-ar spânzura din oficiu.

★

Pascal nu poate fi citat decât în franțuzește. E singurul prozator care, chiar perfect tradus, își pierde accentul, substanța, unicitatea; și asta fiindcă, citându-le mereu, *Cugetările* au devenit refrene, clișee. Refrene uimitoare, clișee fulgurante. Or, de clișee, fie ele strălucitoare sau de nimic, nu ne putem atinge; ele trebuie oferite în chip nealterat, în expresia lor originară și îndelung bătută, ca niște fulgere întruna repetate.

★

S-a pretins că „a te accepta” este condiția indispensabilă dacă vrei să produci, să „creezi”. Adevărul e tocmai pe dos. Tocmai fiindcă nu te accepți te așezi la lucru, te apleci asupra celorlalți și, mai ales, asupra ta, pentru a afla cine-i acest necunoscut întâlnit la tot pasul, care refuză să-și dezvăluie identitatea și de care nu te poți descotorosi decât atacându-i secretele, violându-le și profanându-le.

★

O carte ușoară și irespirabilă, depășind aproape orice măsură, o carte ce nu s-ar adresa nimănui!

★

La concentrarea gândului, la lustruirea unor adevăruri descărnate, oricine poate ajunge la rigoare; *poanta* însă, fără de care condensarea nu-i decât un enunț, o maximă și-atât, îți cere să ai ceva de virtuos, ba chiar de șarlatan. Oamenii întregi la minte h-ar trebui să se aventureze la așa ceva.

★

E neapărat prost autor acela care pretinde că scrie pentru posteritate. Nu trebuie să știi pentru cine scrii.

★

A reflecta înseamnă să constăți o imposibilitate. A medita înseamnă să acorzi acestei constatări un titlu de noblețe.

★

Ce e mai bine: să ne-mplănim în ordinea literaturii sau în cea a spiritului, să avem talent sau forță interioară?

A doua formulă pare preferabilă, căci e mai rară și mai sporitoare. Talentul e sortit sleirii, forța interioară, în schimb, crește o dată cu vârsta, și poate chiar ajunge la apogeu în clipa când murim.

★

După spusele lui Iulius Capitolinus, biograful său, Marc Aureliu i-ar fi ridicat „la cele mai înalte demnități” pe amanții soției sale.

Înțelepciunea se-ntâlnește cu extravaganța, un înțelept nemeritându-și, de altfel, numele decât în măsura în care e un original, o *figură*.

★

Dacă echilibrul, sub toate înfățișările sale, înăbușă spiritul, sănătatea, în schimb, îl stinge pur și simplu.

✱

N-am reușit niciodată să aflu ce înseamnă *ființă* – doar când și când, în clipe eminamente nefilozofice.

✱

Ești împlinit doar când nu mai năzuiești la nimic, când te îmbibi de acest nimic pân' la beție.

✱

Dac-aș orbi, lucrul care m-ar supăra cel mai tare ar fi că n-aș mai putea privi până la năuceală defilarea norilor.

✱

Nu e normal să fii în viață, de vreme ce viul ca atare nu există, nu e cu-adevărat real decât dacă-i *amenințat*. Moartea n-ar fi, în definitiv, decât încetarea unei anomalii.

✱

Un copil care nu surâde la doi ani și jumătate ar trebui, se pare, să trezească neliniști. Surâsul ar fi un semn de sănătate, de echilibru. Nebunul, e drept, mai mult râde decât surâde.

✱

Trăim în iluzie atâta vreme cât n-am suferit. Dar când începem să suferim, nu ajungem la adevăr decât spre a regreta iluzia.

✱

În fața acestei îngrămădiri de morminte, s-ar spune că oamenii au o singură grijă – să moară.

★

Un necunoscut vrea să știe dacă-l mai văd pe X. Îi răspund că nu, și-i expun motivele antipatiei mele cu o asemenea precizie că, la trezire, mă-ntreb cum este cu puțință să exprimi cu atâta rigoare o situație în vis, când tot restul zace-ntr-un talmeș-balmeș, în grotescul și anarhia somnului. E *logica ranchiunei*, a unui sentiment care sfidează totul, chiar și Haosul.

★

Putem avea tărie fără a cădea în fanatism? Nenorocirea e că *puterea sufletului* trece întotdeauna în fanatism. „Eroul” însuși nu-i decât un fanatic deghizat.

★

Toată dimineața – senzații bizare: poftă de a mă manifesta, de a croi proiecte, de a decreta, de a *lucra*. Delir, elanuri, ebrietate, stare de bine cu neputință de strunit. Din fericire, a venit oboseala să mă cumintească, să mă cheme la ordine, la neantul fiecărei clipe.

★

Cel mai rău lucru nu e melancolia, nici disperarea, ci întâlnirea lor, ciocnirea lor. Să fii strivit între amândouă!

★

Sunt oare un sceptic? Sunt un flagelant? - N-o voi ti niciodată, și e cu atât mai bine.

★

Cel care n-a avut norocul să moară tânăr nu va lăsa în urmă decât caricatura propriului orgoliu.

★

Dezolarea e atât de legată de tot ce simt, că do-bândește ușurința unui reflex.

★

„Să atentezi la propriile-ți zile” – ce expresie justă! Căci posedăm într-adevăr doar zile, zile – și asta-i tot ce reușim să vătămăm.

★

În plictiseala obișnuită, n-avem chef de nimic, nu avem nici măcar dorința de a plânge; în plictiseala excesivă, dimpotrivă, căci acest exces incită la acțiune, iar plânsul, tocmai, este o acțiune.

★

Într-un port normand a fost prins un pește mare, numit „Pește de lună”, adus, pasămite, de un curent cald, căci nu trăiește prin aceste locuri. Întins pe dig, se zbate și se zvârcolește, apoi se liniștește și nu mai mișcă. O agonie fără spaime, model de agonie.

★

De n-ar exista această stupoare abjectă în fața morții, doar câțiva smintiți ar rezista *farmecului* pe care negreșit ea l-ar exercita asupra oricărui individ normal alcătuit.

★

Teologia deosebește gloria esențială de gloria accidentală. Noi n-o cunoaștem și n-o înțelegem decât pe-a doua. Importantă este însă doar cealaltă.

★

Orice *proiect* este o formă camuflată de sclavie.

★

Să te resemnezi sau să-ți zbori creierii – asta ne este dat să alegem în anumite ceasuri hotărâtoare. Oricum, singura demnitate adevărată e aceea de a fi un exclus.

★

Am intrat în declin din clipa-n care extazul nu m-a mai vizitat, în care extraordinarul a dispărut din viața mea. În locul lor avea să se instaleze o mirare sterilă și anxioasă, ce riscă să se devalorizeze-n timp, să se moleșească, să piardă tot, chiar și-anxietatea.

★

Nu este adevărat că ideea morții ne scapă de toate gândurile josnice. Nici nu ne face să roșim măcar de atari gânduri.

Nimic nu ne dezvăluie de nimic. Ambițiosul ră-mâne așa cum e până la ultima suflare, și ar goni după avere și renume chiar dacă globul ar fi pe punctul să se prefacă-n țândări.

★

În această clipă, sunt *singur*. Ce mi-aș putea i-dori mai mult? O bucurie mai intensă nu există. Ba da, aceea de a auzi cum, de atâta tăcere, singurătatea-mi *crește*.

★

Potrivit mitologiei sumeriene, potopul a fost pedeapsa pe care zeii i-au dat-o omului pentru larma pe care o făcea. - Ce n-am da să aflăm în ce fel îl vor răsplăti pentru vacarmul de acum!

★

M-am învârtit atâta în jurul ideii de moarte, că aş minţi dacă aş spune unde mă aflu în raport cu ea. Ce e sigur este că mi-e cu neputinţă să mă lipsesc de ea, să rumeg altceva...

★

Timiditatea, sursă inepuizabilă de nenorociri în viaţa practică, e cauza directă, ba chiar unică, a oricărei bogăţii interioare.

★

Omul, odinioară animal, dar animal şi-acum, este mai bun şi totodată mai rău decât acesta. Supraomul, dac-ar fi cu putinţă, ar fi mai bun şi mai rău decât omul. Un *indezirabil*, dintre cei mai tulburători, la a cărui venire nu putem spera decât dintr-o prea mare uşurinţă.

★

E-o mare nebunie să te legi de fiinţe şi de lucruri; şi mai mare aceea de a crede că te poţi dezlega de ele. Să fi vrut să renunţi cu orice preţ şi să rămâi mereu un *candidat* la renunţare!

★

Doar bagajul de vorbe al metafizicii – în caz că totuşi consimţim să ne servim de el – reuşeşte întrucâtva să mai pună în valoare existenţa.

Îndată însă ce-o privim fără nici un fel de pompă sau de nflorituri, ea se reduce la o biată minune.

★

Moartea e tot ce a inventat viaţa mai temeinic până acum.

★

Momentul cel mai de seamă al dramei istorice se află dincolo de puterea noastră de înțelegere. Noi îi suntem doar vestitorii, *trâmbițașii* unei Judecății fără Judecător.

★

Timpul, complice cu exterminatorii, dă cu morala de pământ. Cine mai are, astăzi, pică pe Nabucodonosor ?

★

Ca o națiune să însemne ceva, trebuie ca mijlocia ei să fie bună. Ceea ce numim *civilizație* sau, simplu, *societate* nu-i decât calitatea excelentă a mediocrilor care-o compun.

★

Torquemada era sincer, deci inflexibil, inuman. Papii, corupți, au fost milostivi, așa cum sunt toți cei ce pot fi cumpărați.

★

Vechile legi le interziceau evreilor să prezică viitorul. Interdicție legitimă. Căci dac-ar fi prevăzut ce-i așteaptă, ar fi avut oare puterea să dăinuiască, să rămână ei înșiși, să-nfrunte surprizele unui asemenea destin?

★

„Forțele nu acționează de jos în sus, ci de sus în jos”, a spus un autor hermetic.

Lucrul poate fi adevărat, dar nu se aplică nicidecum cursului istoriei, în care *scufundarea* este legea.

★

Nici un sistem, nici o doctrină de acțiune nu se poate revendica de la Epicur, potrivit oricărei răsturnări, oricărei făgăduieli, potrivit ostentației legate de cel mai neînsemnat pas

înainte. Nimeni nu l-a semnalat vreodată pe baricade. Poziția lui e una de retragere, iar dacă a vrut să-i schimbe pe oameni, e spre a-i aduce *dincoace* de tot ce urmăreau. Dușmanul cel mai neîmpăcat al zelului, demolatorul prin excelență a tot ce-nseamnă Mai bine și Mai rău.

*

Proverb chinezesc: „Când un singur câine se-apucă să latre la o umbră, zece mii de câini fac din ea o realitate.”

De pus ca moto înaintea oricărui comentariu despre ideologii.

*

E-un privilegiu însemnat să poți contempla sfârșitul unei religii. Ce e pe lângă asta căderea unei națiuni și-a unei civilizații chiar? Și-apoi, să asști la pieirea unui zeu și-a milenarelor enormități de care e-nsoțit provoacă o jubilară pe care, Schițe de rătăcire în decursul timpului, puține generații au avut favoarea s-o cunoască sau doar s-o bănuiască.

*

Suntem determinați, dar nu suntem automate. Suntem într-o măsură oarecare liberi înăuntrul unei fatalități...imperfecte. Conflictele pe care le avem cu ceilalți și cu noi înșine fac o spărtură în temnița noastră, și este foarte adevărat că există grade de libertate, cum există și grade de putrezire.

*

A acorda vieții mai multă însemnătate decât are este o eroare comisă în timpul regimurilor vlăguite; rezultă de aici că nimeni nu mai este gata să se sacrifice pentru a le apăra și că ele se năruie sub cele dintâi lovituri. Lucru încă și mai adevărat despre popoare în general. Îndată ce încep să considere viața drept *sacră*, ea îi părăsește, încetează să mai fie de partea lor.

★

Libertatea e irosire, libertatea vlăguiește, în vreme ce oprimarea determină acumularea forțelor, împiedică risipa de energie provenind din facultatea omului liber de a se exterioriza, de a proiecta în afară *tot ce are bun*. E de-nțeles de ce până la urmă sclavii biruiesc. Stăpânii, spre nefericirea lor, se manifestă, se golesc de substanță, *se exprimă*: exercitarea neîngrădită a darurilor lor, a avantajelor de tot soiul îi reduce la starea de umbre. Libertatea îi va fi mistuit.

★

Înrobit, poporul acesta înălța catedrale; dezrobit, nu construiește decât orori.

★

Omul este *inacceptabil*.

★

A te feri de amăgitori, a nu rosti adică niciodată vreun *da*, oricare ar fi el!

★

Orice utopie pe cale de-a se realiza seamănă cu un vis cinic.

★

Nu e suportabilă decât o religie – sau o ideologie – *superficială*. Din nefericire, istoria nu cunoaște prea multe.

★

Pentru a-l modela pe om, Prometeu a mestecat argila nu cu apă, ci cu lacrimi.

...Și mai vorbim încă, privitor la cei vechi, despre seninătate, cuvânt care în nici o epocă n-a avut nici cel mai neînsemnat conținut.

Tot aprinzându-ne pentru cauze pierdute, ajungem să credem că toate sunt la fel, și nu ne înșelăm de tot.

„Viața nebunului e lipsită de bucurie, e zbuciumată, îndreptată cu totul către viitor.” – De vorba aceasta a lui Seneca, citată de Montaigne, ne putem folosi ca s-arătăm că a fi obsedat de sensul istoriei dă naștere la dereglări, și chiar așa și e: a urma curentul sau a i te-mpotrivi este totuna, de vreme ce în ambele cazuri privim neconținut spre viitor, în chip de victime-mpăcate sau morocănoase.

Din cele mai vechi timpuri, omul se agață de nădejdea unei definitive conflagrații ca să scape o dată pentru totdeauna de istorie. Remarcabil e însă faptul că a nutrit visul acesta așa de devreme, de la-nceput în fapt, când evenimentele nu-l puteau apăsa peste măsură. Trebuie să credem că teroarea față de ceea ce-l aștepta, față de ceea ce-i rezervau veacurile era atât de vie, atât de conturată, că s-a schimbat degrabă în certitudine, în viziune, în speranță...

„Aveam în mine instinctul unui sfârșit fatal” – vorba aceasta rostită pe insula Sfânta Elena are oricine dreptul s-o pronunțe: se potrivește chiar aventurii umane-n general, explicându-i caracterul tulbure, ambiguitățile, imprecizia și tragicul, mersul găfâit, înaintarea către etapa de pe urmă, către domnia larvelor și fantoșelor.

✱

Novalis: „De noi depinde ca lumea să fie pe potriva voinței noastre.”

E tocmai inversul a ce putem gândi și resimți la capătul unei vieți și, cu atât mai mult, la capătul istoriei....

SFÂRȘIT

**„ O carte trebuie să adâncească răni,
să le provoace chiar.**

O carte trebuie să fie o *primejdie*.”

Cioran